

Univerzita Karlova
Právnická fakulta
Katedra mezinárodního práva

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Na téma: **Ochrana lidských práv v souvislosti s činností nadnárodních korporací a firem
z hlediska mezinárodního práva**

*Protection of Human Rights with respect to Activities of Transnational Corporations and
other Business Enterprises under International Law*

Vedoucí rigorózní práce:
Prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.

Zpracovatelka:
Mgr. Ivana Machoňová Schellongová, D.E.A.
Adresa:
6, rue de Vermont
1202 Ženeva
Švýcarsko

V Ženevě, dne 1. května 2015

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci na téma „**Ochrana lidských práv v souvislosti s činností nadnárodních korporací a firem z hlediska mezinárodního práva**“ vypracovala samostatně, a to v období října 2013 – května 2015. Seznam pramenů, které jsem k tomu použila, je uveden v závěru této práce.

V Ženevě, dne 1. května 2015

.....

Mgr. Ivana Machoňová Schellongová, D.E.A.

Dovoluji si tímto poděkovat vedoucímu rigorózní práce, Prof. JUDr. Pavlu Šturmovi, DrSc., za cenné rady, podněty a připomínky, jimiž mi usnadnil rozpracování uvedeného tématu. Rovněž děkuji za podporu svému manželovi, JUDr. Lukáši Machoňovi, svým dětem Magdě, Lei a Lauře, a rodičům.

Abstrakt:

Rigorózní práce analyzuje současný stav mezinárodního práva lidských práv pokud jde o zajištění ochrany lidských práv před negativním vlivem činností nadnárodních korporací a firem. V první části posuzuje případné přímé závazky nadnárodních korporací z mezinárodního práva lidských práv. V druhé části mapuje smluvní závazky států ohledně plnění lidských práv a zabránění jejich porušování ze strany nestátních subjektů, včetně korporací a firem. V třetí části poskytuje rozbor snah mezinárodního společenství o přesnější vymezení odpovědnosti korporací a firem v oblasti lidských práv s důrazem na *Principy týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“*. Další části se týkají některých významných univerzálních a regionálních iniciativ a rovněž vybraných partikulárních témat, například otázky extraterritoriality či zločinů dle mezinárodního práva. V závěru práce nastiňuje aktuální mezinárodní vývoj v této oblasti.

Abstract:

This thesis analyses the current status of international human rights law concerning protection of human rights with respect to activities of transnational corporations and other business enterprises. The first part addresses direct obligations of transnational corporations under international law. The second part maps States obligations to ensure fulfilment of human rights and their protection against third parties violations, including corporations and business enterprises. The third part describes the efforts of international community towards further clarification of responsibility of corporations and other business enterprises, especially the *„Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations „Protect, Respect and Remedy“ Framework“*. The following parts depict some significant universal and regional initiatives and address several specific issues, such as extraterritoriality or crimes under international law. Finally, the thesis outlines current international development in this field.

Klíčová slova: lidská práva, nadnárodní korporace a jiné podniky

Keywords: human rights, transnational corporations and other business enterprises

**Ochrana lidských práv v souvislosti s činností nadnárodních korporací a firem
z hlediska mezinárodního práva**

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Postavení nadnárodních společností v mezinárodním právu.....	9
2.1. Definice nadnárodní společnosti.....	9
3. Přímé závazky nadnárodních společností z mezinárodního práva lidských práv.....	11
3.1. Subjektivita nadnárodních společností v mezinárodním právu.....	11
4. Normy mezinárodního práva lidských práv relevantní k činnosti nadnárodních společností – nepřímé závazky.....	17
4.1. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.....	19
4.1.1. <i>Obecná doporučení</i>	20
4.1.2. <i>Oznámení jednotlivců</i>	22
4.1.3. <i>Závěrečná doporučení</i>	26
4.1.4. <i>Doporučení učiněná České republice</i>	27
4.1.5. <i>Závěr</i>	28
4.2. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.....	29
4.2.1. <i>Obecná doporučení</i>	29
4.2.2. <i>Oznámení jednotlivců</i>	32
4.2.3. <i>Doporučení učiněná České republice</i>	32
4.3. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace.....	33
4.3.1. <i>Oznámení jednotlivců</i>	34
4.3.2. <i>Obecná a závěrečná doporučení</i>	35
4.3.3. <i>Doporučení učiněná České republice</i>	36
4.4. Mezinárodní úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení či trestání.....	37
4.5. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen.....	38
4.5.1. <i>Obecná doporučení</i>	39
4.5.2. <i>Oznámení jednotlivců</i>	40
4.5.3. <i>Závěrečná doporučení</i>	41
4.5.4. <i>Doporučení učiněná České republice</i>	41
4.6. Úmluva o právech dítěte.....	42

4.6.1. Závěrečná doporučení.....	43
4.6.2. Obecné doporučení č. 16 o závazcích států v souvislosti s vlivem soukromého sektoru na práva dětí.....	44
4.7. Úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin.....	46
4.8. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením.....	47
4.8.1. Oznámení jednotlivců.....	47
4.8.2. Závěrečná doporučení.....	49
4.9. Závěr.....	50
5. Snahy o formulaci povinností nadnárodních korporací v oblasti lidských práv.....	52
5.1. Kodex chování pro nadnárodní korporace.....	52
5.2. Směrnice Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) pro nadnárodní podniky.....	53
5.3. Tripartitní deklarace zásad o nadnárodních podnicích a sociální politice Mezinárodní organizace práce.....	57
5.4. Globální kompakt OSN.....	62
6. Normy o odpovědnosti nadnárodních společností a jiných podniků v souvislosti s lidskými právy.....	65
7. Principy týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“.....	77
7.1. Rámec OSN pro soukromý sektor a lidská práva.....	77
7.2. Principy týkající se firem a lidských práv.....	78
7.2.1. Povinnost státu chránit lidská práva.....	80
7.2.2. Povinnost firem respektovat lidská práva.....	86
7.2.3. Zajištění nápravy.....	90
7.3. Následný proces (follow-up) implementace Principů na mezinárodní úrovni.....	91
8. Extrateritorialita mezinárodního práva lidských práv ve vztahu k nadnárodním korporacím.....	93
9. Korporátní odpovědnost za porušení lidských práv, která jsou zločiny dle mezinárodního práva.....	98
10. Poslední vývoj v mezinárodním právu lidských práv.....	103
10.1. Snahy o sjednání mezinárodně právně závazného instrumentu.....	103
11. Závěr.....	112
12. Resumé.....	118
13. Bibliografie.....	119

1. Úvod

V roce 1962 argumentoval profesor Milton Friedman, že v tržní ekonomice mají firmy pouze jednu jedinou sociální odpovědnost – používat své zdroje a angažovat se v aktivitách za účelem zvýšení zisku v rámci daných pravidel volné soutěže.¹ Dnes, o padesát let později, by tento argument již jednoznačně neuspěl. V širokých kruzích korporátních manažerů, investorů, představitelů států, mezinárodních organizací a akademických pracovníků panuje přesvědčení, že odpovědnost firem přesahuje pouhé hromadění zisku, a že zahrnuje též společenskou odpovědnost, mimo jiné v oblasti lidských práv.²

Poměr moci mezi korporátním sektorem a státy se za posledních 40 let dramaticky změnil – zisky některých nadnárodních korporací převyšují hrubý domácí produkt zemí, v nichž působí. Soukromé firmy poskytují služby, které byly dříve výhradní doménou států. Narůstajícímu vlivu a moci korporací ve společnosti by měla odpovídat jejich míra společenské odpovědnosti.

Historie nás učí, že trhy mohou představovat značné riziko pro společnost i pro firmy samotné, pokud jejich rozsah a moc přesahuje institucionální základy, které jim umožňují fungování. Otázka, jak adaptovat současný lidskoprávní režim, aby poskytl větší ochranu před porušováním lidských práv v důsledku činnosti nadnárodních korporací a firem je proto dnes velmi aktuální.³

¹ FRIEDMAN, Milton: *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press, 1962.

² Moderní diskuse týkající se společenské odpovědnosti korporací začala počátkem dvacátého století. V USA byli jejími hlavními protagonisty v období třicátých až padesátých let vlivní akademici, Adolph Berle a E. Merick Dodd, jejichž argumentace ovlivňuje tuto diskusi dodnes. Profesor Berle zastával pozici, že korporace mají jedinou povinnost a tou je navyšování zisku akcionářů. Profesor Dodd prosazoval názor, že korporace jsou ekonomické instituce, které mají též společenský cíl. Profesor Friedman navázal na Berleho argumenty, přičemž zdůrazňoval, že je to jediná pozice slučitelná s principy americké demokracie. Pokud by korporace měly závazky v oblasti společenské či politické, jednaly by namísto státu a pokud by takováto činnost měla být legitimní, musely by být odpovědný voličům. Korporace by se tak staly podřízenými organizacemi vlády. Činnost korporací má být tedy striktně zaměřena na vytváření zisku a regulována trhem v rámci minimálních zákonných hranic. Tato pozice v USA převládala v průběhu šedesátých let a až počátkem osmdesátých let začala akademická oblast opět oživovat Doddovy argumenty. Pozice Friedmana byla jeho oponenty označena za simplistickou, s tím, že popírat vliv korporací na společenské, životní a politické prostředí je popíráním reality. Tato diskuse byla postupně přenesena z úrovně národní a korporátního práva na úroveň mezinárodní a mezinárodního práva, včetně lidských práv. Srov. BACKER, Larry Catá: *Mutinational Corporations, Transnational Law: The United Nations' Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations as a Harbinger of Corporate Social Responsibility in International Law*, *Columbia Human Rights Review* (2006), Vol. 37, No. 2, s. 287-390.

³ RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*. New York, London: W.W.Norton & Company, 2013, s. 201.

Mezinárodní společenství se snaží od počátku sedmdesátých let minulého století vymezit rámec odpovědnosti nadnárodních korporací a firem v oblasti lidských práv. Rozmach globalizace, nárůst počtu a vlivu nadnárodních společností daly těmto snahám nový impuls v devadesátých letech. K potřebě vyjasnit odpovědnost byznysu a zejména nadnárodních společností přispěly skandály s porušováním lidských práv korporacemi,⁴ jejich medializace a občanské aktivity za práva obětí těchto porušování.

Poslední dokončenou iniciativou mezinárodního společenství o vymezení přesnějšího rámce a obsahu této odpovědnosti jsou *Principy týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“* (dále jen „Principy“), schválené Radou pro lidská práva dne 16. června 2011. Principy byly jednoznačně přijaty všemi státy, jakož i korporátním sektorem. Bylo to rovněž poprvé, kdy Rada pro lidská práva (stejně jako její předchůdce Komise pro lidská práva) přijala normativní dokument, který nebyl sjednáván přímo státy. Přes průlomový charakter Principů, jež dokládá jejich přirovnání ke „Všeobecné deklaraci lidských práv pro firmy“,⁵ zůstávají některé klíčové otázky stále nezodpovězeny.⁶ Sám jejich autor, profesor Harvardské university John Ruggie, uvádí, že Principy jsou „koncem začátku“ a nikoli definitivním vyjádřením k této otázce a ponechávají otevřený další vývoj, včetně legislativního posílení standardů ochrany lidských práv v souvislosti s činností korporací a firem.⁷

Rigorózní práce analyzuje současný stav mezinárodního práva lidských práv pokud jde zajištění ochrany těchto práv před činností nadnárodních korporací a firem. Nejprve se zaměřuje na případné přímé závazky nadnárodních společností z mezinárodního práva lidských práv. V této souvislosti rovněž posuzuje otázku subjektivity nadnárodních společností v mezinárodním právu. Dále mapuje nepřímé závazky v souvislosti s činností korporací a firem, tedy závazky států zajistit plnění lidských práv vyplývajících

⁴ Mezi nejsledovanější skandály patřily například pracovní podmínky vedoucí k sebevraždám pracovníků ve firmě Foxconn Technology - hlavním dodavateli firmy Apple Inc. (2010), pracovní podmínky, nízké mzdy a dětská práce ve firmě Nike (1990), smrt tisíců lidí a vážné zdravotní následky desetitisíců osob v důsledku úniku methyly z továrny na pesticidy Bhopal v Indii (1984), persekuce komunity Ogoni v Nigérii – obvinění firmy Shell z podpory nigerijské vlády (1994), spolupráce s vládou při cenzuře internetu v Číně – Yahoo (2006).

⁵ KALLMAN, J., MOHAN, M.: Reality Check: Just Tell It Like It Is, *Forbes Indonesia* (srpen 2011), s. 37., Londýnský *Guardian* označil rok 2011 za „milník pro byznys a lidská práva“, BRAYBROOKS, Alison: „Why 2011 Was a Landmark Year for Business and Human Rights“, *Guardian* (16.12.2011), www.guardian.co.uk/sustainable-business/human-rights-business.

⁶ DEVA, Surya: Guiding Principles on Business and Human Rights: Implications for Companies, *European Company Law* (2002), Vol. 9, No. 2, s. 101-109.

⁷ RUGGIE, J.G., *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*. Ibid. s. 126.

z mezinárodních smluv a zabránit jejich porušování ze strany nestátních subjektů, včetně korporací a firem. Následuje rozbor snah mezinárodního společenství o přesnější vymezení odpovědnosti korporací a firem v oblasti lidských práv s důrazem na *Principy týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“*. Dále se práce věnuje některým významným univerzálním a regionálním iniciativám v tomto směru a rovněž vybraným partikulárním tématům (extrateritorialita, zločiny dle mezinárodního práva). V závěru práce nastiňuje aktuální mezinárodní vývoj v této oblasti, zejména snahy směřující ke sjednání právně závazného instrumentu Radou OSN pro lidská práva.

2. Postavení nadnárodních společností v mezinárodním právu

2.1. Definice nadnárodní společnosti

Co je nadnárodní společnost? V dnešním globalizaci propojeném světě je snadné si představit firmu, která má sídlo v jednom státě, právní inkorporaci v jiném státě, akcionáře v dalších státech, operace v jiných státech, pracovníky z dalších států, přičemž jejíž operace mají dopad ještě v dalších státech. Nadnárodní společnost je komplexní fenomén přesahující hranice a jurisdikci jednoho státu. Mezinárodní instrumenty a dokumenty mezinárodních organizací poskytují definice nadnárodní společnosti.

Zjednodušeně řečeno je za nadnárodní společnost (korporaci, podnik) považována entita mající sídlo v jedné zemi a aktivity ve více zemích.⁸ Korporace je považována za nadnárodní, pokud vytváří minimálně 25% zisku mimo domovský stát.⁹

Dle Komise OSN pro obchod a rozvoj (UNCTAD) je nadnárodní společnost podnik zahrnující entity ve více než jedné zemi a operující pod jedním systémem rozhodování umožňujícím koherentní politiku a jednotnou strategii. Entity jsou propojeny vlastnictvím či jinak, jedna nebo více mohou vykonávat vliv na jiné, a zejména sdílet vzájemně znalosti, zdroje a odpovědnost.¹⁰

⁸ Black Law Dictionary Free, 2nd edition, <http://thelawdictionary.org/multinational-corporation-mnc/>

⁹ Ibid.

¹⁰ UNCTAD, Transnational Corporations Statistics, <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Transnational-Corporations-Statistics.aspx>

Mezinárodních dokumenty, například Směrnice Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) pro nadnárodní podniky (dále jen „Směrnice OECD“)¹¹ a Tripartitní deklarace zásad o nadnárodních podnicích a sociální politice Mezinárodní organizace práce (dále jen „Tripartitní deklarace“)¹² obsahují také rámcovou pracovní definici nadnárodní společnosti sjednanou pro účely těchto dokumentů.

Směrnice OECD definuje nadnárodní společnosti jakožto podniky působící v jakémkoli sektoru ekonomiky, obvykle zahrnující společnosti nebo jiné subjekty registrované ve více než jedné zemi a propojené způsobem, umožňujícím koordinaci jejich činnosti. Zatímco jeden nebo více těchto subjektů může mít značný vliv na činnost jiných, stupeň jejich autonomie v rámci celého podniku se může u jednotlivých nadnárodních podniků značně lišit. Nadnárodní podniky mohou být ve vlastnictví soukromém, státním nebo smíšeném.¹³

Tripartitní deklarace uvádí, že pro účely deklarace není zapotřebí přesné právní definice nadnárodních podniků, nicméně obsahuje pracovní definici pro usnadnění chápání ustanovení deklarace. Dle této definice mezi nadnárodní podniky patří takové podniky, státní, smíšené nebo soukromé, které vlastní nebo kontrolují výrobu, distribuci, služby nebo jinou vybavenost mimo území státu, v němž sídlí. Stupeň vzájemné nezávislosti subjektů tvořících nadnárodní podniky se liší podnik od podniku a odvětví od odvětví; závisí též na povaze vztahu mezi těmito subjekty a oblastmi jejich činnosti, na rozmanitosti forem jejich vlastnictví, jejich velikosti, povaze jejich činností a místě jejich působení.¹⁴

Z hlediska právní regulace představují zakládající společnost nadnárodní korporace a její pobočky rozdílné entity. Na základě doktríny omezené odpovědnosti, není zakládající společnost odpovědná za porušení ze strany pobočky, i kdyby byla jejím jediným akcionářem, pokud nejsou v natolik úzkém vztahu řízení, že pobočka je pouhým vykonavatelem zakládající společnosti. Každá právně samostatná jednotka podléhá právním předpisům států,

¹¹ Směrnice OECD pro nadnárodní podniky, OECD Publishing, 2011.

¹² Tripartitní deklarace zásad o nadnárodních podnicích a sociální politice, ILO Information System on International Labour Standards, 2000.
http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:62:0::NO:62:P62_LIST_ENTRIE_ID:2453910:NO

¹³ Ibid 9, s. 17 – 18.

¹⁴ Ibid 10, odst. 6.

v nichž operuje a celá korporátní skupina jako taková není přímo řízena mezinárodním právem.¹⁵

Státy, zejména rozvojové, v nichž korporace působí, nemají vždy potřebnou kapacitu k vymáhání dodržování vnitrostátního práva těmito korporacemi, případně tak nečiní vědomě, aby nepřišly o zahraniční investory. Domovské státy korporací mohou být zdrženlivé k regulaci činnosti svým firm v zahraničí, například z obavy, že by tyto firmy mohly ztratit investiční příležitosti či přesunout svou centrálu do jiné země. Kromě toho chrání korporace investiční smlouvy, které umožňují zahraničním investorům zahájit arbitráž proti státům, kde působí, a to i v případě rozporu s legislativou posilující vnitrostátní sociální a environmentální standardy, jakož i v situacích, kdy se tato legislativa vztahuje na všechny firmy i korporace, tedy i národní, v daném státě.¹⁶

3. Přímé závazky nadnárodních společností z mezinárodního práva lidských práv

3.1. Subjektivita nadnárodních společností v mezinárodním právu

Je nepochybné, že nadnárodní společnosti mohou mít výraznou moc a vliv na požívání lidských práv v zemích, kde působí. Jak právně zajistit, aby jejich činnost neovlivňovala požívání lidských práv negativně? Jedním z kroků v tomto směru by mohlo být stanovení právních závazků pro korporace přímo z mezinárodního práva lidských práv. Takovýmto způsobem by byly stanoveny univerzální standardy chování pro firmy, bez ohledu na konkrétní situaci v zemi, kde působí, a tím znesnadněno jejich obcházení prostřednictvím kličkování mezi různými právními režimy.

Nicméně přímá odpovědnost nadnárodních společností za eventuelní porušení norem mezinárodního práva předpokládá dle tradičního pojetí mezinárodního práva jejich právní subjektivitu. První otázkou tedy je, ***zda je možno nadnárodní společnosti považovat za subjekty mezinárodního práva.***

¹⁵ RUGGIE, John Gerard: Business and Human Rights: The Evolving International Agenda, *American Journal of International Law*: 101 (2007), 819.

¹⁶ Piero Foresti, Laura De Carli and others v. Republic of South Africa (International Center for the Settlement of International Disputes, case No. ARB (AF)/07/1).

Mezinárodní subjektivita tzv. „nestátních aktérů“, včetně nadnárodních společností, je dlouhodobě předmětem doktrinálních kontroverzí. Dle pozitivistické teorie je možno za subjekty mezinárodního práva považovat jen státy, jelikož pouze tyto jsou účastny na tvorbě mezinárodních norem. Z hlediska této teorie mohou být nadnárodní společnosti **subjekty pouze vnitrostátního práva**, jelikož vznikají a působí na základě vnitrostátního práva států. Jak uvedl Oppenheim v době rozkvětu pozitivistické teorie mezinárodního práva: „*Jelikož mezinárodní právo (právo národů) je založeno na společném souhlasu jednotlivých států a nikoli jednotlivců, pouze a výlučně státy jsou subjekty mezinárodního práva.*“¹⁷ Přeneseno na mezinárodní právo lidských práv, závazky mají pouze státy, které jsou eventuelně povinny zamezit jednání, které by vedlo k porušování lidských práv v důsledku činnosti nadnárodních společností.

Platí nicméně absolutně závěr, že jelikož se na tvorbě mezinárodních norem podílejí pouze státy, jsou pouze tyto jeho jedinými subjekty?

Mezinárodní soudní dvůr (MSD) v poradním názoru týkajícím se „*Reparací za škody způsobené ve službách OSN*“ uvedl, že subjekty mezinárodního práva jsou různé, stejně jako jejich práva a povinnosti, tedy „*subjekty práva v jakémkoli právním systému nejsou nutně identické z hlediska povahy či rozsahu jejich práv, a jejich povaha závisí na potřebách společenství.*“¹⁸ Soud došel k závěru, že Organizace spojených národů má mezinárodněprávní subjektivitu, kapacitu požívat práva a povinnosti z mezinárodního práva a může předložit mezinárodní žalobu za účelem ochrany svých práv. Mezinárodní právní subjektivita tak vyplývá z kapacity subjektu vykonávat práva či plnit povinnosti stanovené mezinárodním právem a být za toto odpovědný v mezinárodním řízení.

Z tohoto hlediska je možno, slovy Rosalyn Higgins, bývalé předsedkyně Mezinárodního soudního dvora (dále „MSD“), považovat nadnárodní společnosti minimálně za **účastníky** (*participants*) v mezinárodním právním systému s kapacitou mít některá práva a povinnosti

¹⁷ OPPENHEIM, L.: *International Law. A Treatise*, 2nd ed., 1912. Vol. I, s. 19.

¹⁸ Reparace za škody způsobené ve službách OSN, Advisory Opinion, 1949, I.C.J. 174, 179. Soud opřel svůj závěr, že OSN má mezinárodní právní subjektivitu, o zjištění, že Organizace je učena k výkonu a požívání funkcí a práv a že právě tento výkon a požívání může být vysvětlen na základě toho, že má široké spektrum mezinárodní subjektivity a kapacitu působit na mezinárodním poli.

dle mezinárodního práva.¹⁹ Uznání jejich mezinárodní subjektivity neznamená, že jejich práva a povinnosti jsou identická s právy a povinnostmi států.²⁰

Podobně se Louis Henkin domnívá, že „*mezinárodní systém je systém států, tvořený státy, a snad z větší části stále – pro státy, nicméně nejen pro státy. Právo je tvořeno státy, které tímto právem vytvářejí i uznávají jiné entity, a dávají jim subjektivitu, práva, odpovědnost a spravedlivé zadostiučinění, v rámci mezinárodního systému.*“²¹

Rovněž někteří současní profesoři mezinárodního práva považují za neopodstatněné, aby mezinárodní právo bylo „*rukojmím jeho zastaralého a nefunkčního chápání*“²² a tedy považovaného výlučně za právo vztahu mezi státy. Toto chápání tvoří umělou překážku uznání nestátních entit za subjekty mezinárodního práva. Uznání mezinárodní právní subjektivity nadnárodních korporací též není možno považovat za nutný předpoklad toho, aby jim mezinárodní právo stanovilo přímo povinnosti, stejně jako nebyla považována za nutný předpoklad toho, aby nadnárodním společnostem byla stanovena některá práva přímo mezinárodním právem, například v rámci dohod o volném obchodu či investičních dohod. Z tohoto hlediska přiznání práv a povinností nevyplývá z uznání právní subjektivity, naopak, právní subjektivita vyplývá z přiznání práv a povinností v mezinárodním procesu.

Na druhé straně odpor k uznání mezinárodněprávní subjektivity korporací vychází též z obav, že by v případě jejího přiznání, nadnárodní korporace snadněji zasahovaly do politických a ekonomických záležitostí států, a oblasti diplomatické ochrany v hostujících státech. Georges Abi-Saab argumentuje, že zastánci teorie mezinárodněprávní subjektivity korporací se mylně domnívají, že nadnárodní charakter smluv mezi vládami a zahraničními korporacemi znamená dosažení mezinárodněprávní subjektivity pro korporace.²³ Podobně Peter Malanczuk tvrdí, že jednostranné postavení nadnárodní společnosti na mezinárodní úroveň hostujícím státem by zasahovalo do práv hostujícího státu této korporace.²⁴ Antonio Cassese uvádí, že státy

¹⁹ HIGGINS Rosalyn: *Problems and Process: International Law and How We Use It*. Claredon Press, 1995.

²⁰ Ibid., HIGGINS, s. 179.

²¹ HENKIN, Louis: *International Law. Politics, Values and Functions. General Course on Public International Law 215 Recueil des cours de l'Académie de Droit International* (1989-IV), Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.

²² DE SCHUTTER, Olivier: *Transnational Corporations and Human Rights: An Introduction*, *Global Law Working Paper* 01/05, Symposium – „Transnational Corporations and Human Rights“, 2005, s. 9.

²³ ABI-SAAB Georges: „The International Law of Multinational Corporations: A Critique of American Legal Doctrines“, *Annales d'études internationales* (1971), s. 97 – 122.

²⁴ MALANCZUK, Petr: *Multinational Enterprises and Treaty Making-A Contribution to the Discussion on Non-State Actors and the „Subjects of International Law“* In: Vera Gowlland-Debbas (ed) *Multilateral Treaty-*

doposud nepovýšily nadnárodní společnosti do pozice subjektu mezinárodního práva. Tento názor však uvedl v roce 1986, kdy se opíral tehdejší geopolitickou situaci, zejména kritickou pozici socialistického bloku a podezřavý postoj rozvojových zemí k nadnárodním korporacím.²⁵

Na druhé straně Andrew Clapham uvádí, že současný mezinárodní právní systém připouští, že státy nejsou jedinými subjekty mezinárodního práva. Nestátní subjekty nemají z mezinárodního práva stejné kompetence, privilegia a práva jako státy, jakož i státy nemají stejná práva jako jednotlivci. Státy se nemohou například dovolávat, že byly obětí mučení či že jim bylo odepřeno právo na rodinný život. Mezinárodní práva a povinnosti závisí na kapacitě příslušné entity požívat konkrétní práva a vykonávat dané povinnosti a nikoli na „mystériu právní subjektivity“.²⁶ V této souvislosti navrhuje opuštění kontroverzních debat ohledně právní subjektivity a prosazuje tzv. „*princip účinnosti*“. Pokud má mezinárodní právo účinně chránit lidská práva, každý by měl mít tímto právem zakázáno napomáhat státům v jejich porušování, jakož i porušovat tato práva sám.²⁷

Podobně Julio A. Barberis ve své analýze konceptu mezinárodněprávní subjektivity dochází k závěru, že subjektem mezinárodního práva je „*ten, jehož jednání je přímo a účinně předvídáno mezinárodním právem, jakož i obsah jeho práv či povinností*“.²⁸ Dle tohoto názoru mezinárodněprávní subjektivita nezávisí na kvantitě práv či povinností daného subjektu. V extrémním případě tak může být subjektem mezinárodního práva nositel pouze jediné povinnosti stanovené tímto právem. Z tohoto hlediska je mezinárodněprávní subjektivita nadnárodních společností možná, za předpokladu existence mezinárodní normy, či norem, které se na ně přímo vztahují, tedy z nichž jim vyplývají přímo práva nebo povinnosti.

Je tedy možno shrnout, že zastánci nové doktríny odkazují na státy jakožto **primární** nositele odpovědnosti za lidská práva, čímž připouštějí možnost mezinárodněprávní subjektivity

Making: The Current Status of Challenges to and Reform Needs in the International Legislative Process. The Hague: Martinus Nijhoff, 2000, s. 45-72.

²⁵ CASSESE, Antonio: *International Law in Divided World*, 1986, s. 103.

²⁶ CLAPHAM, Andrew: *Human Rights Obligations of Non-state Actors*. Oxford University Press, 2006, s. 68-69.

²⁷ Ibid, CLAPHAM, s. 80.

²⁸ BARBERIS, J.A.: „Nouvelles questions concernant la personnalité juridique internationale“ 179, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International*. Leyde: A.W.Sijthoff, 1983, s. 145.

nestátních subjektů, zatímco zastánci tradiční doktríny považují státy za **výhradní** nositele této odpovědnosti.

Související otázkou je, zda existují normy mezinárodního práva lidských práv ukládající přímo závazky či stanovící práva nadnárodním korporacím a firmám. Existence takovýchto norem by dávala za pravdu zastáncům názoru připouštějícího omezenou subjektivitu nadnárodních korporací a firem.

Všeobecná deklarace lidských práv (dále jen „Deklarace“) v preambuli uvádí, že účelem Deklarace je, aby se „*každý jednotlivec a každý orgán společnosti, máje tuto deklaraci stále na mysli, snažil vyučováním a výchovou rozšířit úctu k těmto právům a svobodám a zajistit postupnými opatřeními vnitrostátními i mezinárodními jejich všeobecné a účinné a uznávání a zachovávání jak mezi lidem členských států samých, tak i mezi lidem území, jež jsou pod jejich pravomocí.*“²⁹ Dle často zmiňovaného výroku prof. Henkina „*každý jednotlivec a každý orgán společnosti nevyklučuje nikoho, ani firmu....Všeobecná deklarace ze vztahuje na všechny.*“³⁰ Na základě takovéhoho výkladu mohou být korporace považovány za „orgány společnosti“ a povinny jednat v souladu s ustanoveními Deklarace. V podobném duchu se vyjadřuje řada akademiků³¹ jakož i Vysocí komisaři OSN pro lidská práva.³²

Kromě toho článek 30 Deklarace stanoví, že „*nic v této deklaraci nemůže být vykládáno jako by dávalo kterémukoli státu, kterékoli skupině nebo osobě jakékoli právo vyvíjet činnost nebo dopouštět se činů, které by směřovaly k potlačení některého z práv nebo některé ze svobod v této deklaraci uvedených.*“ Toto ustanovení rovněž převzaly oba Pakty o lidských právech.³³ Tato ustanovení je možno vykládat jako ukládající povinnost nejen státům, ale též osobám, fyzickým i právnickým, tedy i korporacím. Minimálně tak obsahuje právní povinnost pro korporace a firmy zdržet se jakéhokoli jednání, které by vedlo k narušení práv stanovených těmito instrumenty.

²⁹ Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá rezolucí Valného shromáždění OSN 217 A (III) dne 10.12.1948.

³⁰ HENKIN, Louis, „The Universal Declaration at 50 and the Challenge of Global Markets“, *Brooklyn Journal of International Law* (1999), Vol. 17, s. 25.

³¹ WEISSBRODT, David a KRUGER, Maria Kruger, Business as Non-State Actors, In: ALSTON, Philip: *Non-State Actors and Human Rights*, Oxford University Press, 2005, s. 313-350.

³² ROBINSON, Mary, „The business case for human rights“, *Visions of Ethical Business*, Financial Time Management, London: Financial Times Professional (1998), s. 14. DE MELLO, Sergio Vieira, „Human Rights: what role for business?“, *New Academy Review* (2003), Vol. 2(1), s. 19.

³³ Srov. Článek 5 odstavec 1 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

Přestože Deklarace nebyla původně zamýšlena jako právně závazný instrument, část jejích ustanovení je dnes považována za součást obyčejového práva a tedy právně závazných.³⁴ Někteří autoři se domnívají, že příslušné ustanovení v preambuli je možno považovat spíše za aspirační či morální výzvu lidstvu, bez právně závazných účinků.³⁵ Dle nich neexistují nezbytné předpoklady, tedy dlouhodobá praxe a *opinio juris*, jako důkaz toho, že se toto ustanovení či jiná ustanovení Deklarace či jiné lidskoprávní závazky vztahují přímo na korporace jakožto mezinárodní obyčej.

Na druhou stranu jak článek 30 Deklarace, tak ustanovení článku 5 obou Paktů, stanoví minimálně povinnost pro právnické osoby, tedy též korporace a firmy, neporušovat svým jednáním práva stanovená těmito instrumenty. Lze tedy učinit závěr, že stávající mezinárodní právo lidských práv stanoví též v omezené míře závazky pro korporace a firmy, což nahrává ve prospěch doktríny připouštějící jejich mezinárodněprávní subjektivitu.

Toto však nic nemění na tom, že, jak již bylo uvedeno, současné mezinárodní právo lidských práv zakládá **primárně** závazky států zajistit prostřednictvím příslušné politiky, legislativy a soudního systému, aby nestátní aktéři v rámci jejich jurisdikce neporušovali lidská práva zajištěná těmito smlouvami. Nestátní aktéři zahrnují nadnárodní společnosti a jiné podniky. Závazky z mezinárodního práva lidských práv tak zpravidla nevyplývají nadnárodním společností přímo, ale prostřednictvím závazků státu jako tzv. **nepřímé závazky**.

Stávající nechuť mezinárodního společenství stanovit přímé lidskoprávní závazky korporacím z mezinárodního práva dokládá též zamítnutí návrhu „*Norem o odpovědnosti nadnárodních společností a jiných podniků v souvislosti s lidskými právy*“, které zaváděly přímou odpovědnost nadnárodních korporací a firem, Komisi pro lidská práva (podrobněji str. 64). Naproti tomu stávající legislativní iniciativa Rady pro lidská práva směřující ke sjednání právně závazného instrumentu týkajícího se závazků korporací v oblasti lidských práv se zaměřuje na povinnost států v této oblasti (podrobněji str. 102).

³⁴ Mezinárodní soudní dvůr se odvolával na „základní principy“ obsažené ve Všeobecné deklaraci lidských práv například v rozsudku United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), ICJ Reports (1980) 3, 42.

³⁵ RUGGIE, J.G.: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, op.cit., s. 40.

Na druhou stranu ve výjimečných případech nejzávažnějšího porušení lidských práv ukládá mezinárodní právo závazky přímo nestátním subjektům. Jedná se o případy mezinárodních zločinů jako je například zapojení do genocidy, válečných zločinů či zločinů proti lidskosti. V těchto případech může za určitých okolností vyvstat přímá právní odpovědnost nadnárodních společností z mezinárodního práva. Této otázce se práce věnuje podrobněji níže (str. 97).

Závěrem je možno uvést též pragmatický argument, proč mezinárodní právo nestanoví širší míru přímých závazků nadnárodním korporacím. Mezinárodní společenství postrádá politickou a praktickou kapacitu ukládat závazky přímo nestátním aktérům, s výjimkou výše uvedené úzké skupiny zločinů dle mezinárodního práva.³⁶ Posílení autority mezinárodních mechanismů v tomto směru by předpokládalo navýšení zdrojů za účelem zajištění účinné ochrany před porušováním práv soukromými subjekty, což neodpovídá logice stávajícího systému. Naopak, stávající systém lidských práv předpokládá jejich prvotní plnění, vymáhání, jakož i nápravu ze strany států, vázaných těmito normami, tedy na vnitrostátní úrovni. Univerzální mechanismy pro posuzování stížností jednotlivců na porušení práv stanovených lidskoprávními smlouvami, jakož i regionální mechanismy, předpokládají vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků před tím, než se začnou zabývat jakoukoli stížností na mezinárodní úrovni. Tento postup je považován za účinný a ekonomický a odpovídá logice stávajícího mezinárodněprávního systému.

4. Normy mezinárodního práva lidských práv relevantní k činnosti nadnárodních společností – nepřímé závazky

Jak upravují chování nestátních aktérů obecně a nadnárodních korporací specificky mezinárodní smlouvy o lidských právech?

První mezinárodní smlouvy o lidských právech, tedy Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech neobsahují přímé odkazy na závazky států týkajících se nadnárodních společností a jiných podniků. Obsahují však

³⁶ KNOX, John H., *The Ruggie Rules: Applying Human Rights Law to Corporations*, In: MARES, Radu (ed.): *The UN Guiding Principles on Business and Human Rights*, The Hague: Brill, 2011.

obecný závazek států zajistit plnění práv zaručených těmito smlouvami zahrnující též zajištění jejich neporušování ze strany soukromých subjektů. Pozdější úmluvy, počínaje Úmluvou o odstranění všech forem diskriminace žen, obsahují specifická ustanovení týkající se činnosti podniků a závazky, které jsou státy povinny vůči těmto subjektům zajistit. Povinnost zajistit plnění těchto ustanovení, a tedy přímá právní závaznost, zůstává na státech, a závazky nadnárodních společností a firem jsou zakotveny nepřímo.

Tato pasáž podrobně analyzuje smlouvy o lidských právech z hlediska specifických závazků týkajících se povinnosti států regulovat činnost nadnárodních společností za účelem ochrany lidských práv, a to jak v textu smluv samotných, tak prostřednictvím výkladu smluvních orgánů.

Smluvní orgány interpretují obsah smluv prostřednictvím a) závěrečných doporučení ke zprávám států o plnění závazků stanovených těmito smlouvami; b) obecných doporučení vykládajících specifická práva či články smluv; a c) rozhodnutí v případech stížností jednotlivců podaných smluvním orgánům či urgentních opatření.

Smluvní orgány posuzují zprávy předkládané periodicky státy, smluvními stranami, a vydávají **závěrečná doporučení**, o jejichž plnění státy podávají informace ve zprávě následující. Povinnost předkládat tyto zprávy vyplývá ze všech smluv o lidských právech. Státy jsou povinny předložit v určité lhůtě po vstoupení smlouvy v platnost pro daný stát zprávu úvodní a následně ve stanovených intervalech předkládat zprávy periodické. V závěrečných doporučeních Výbory doporučují opatření, která by měly státy přijmout za účelem plnění jednotlivých smluv.

Za účelem podrobnějšího výkladu práv stanovených smlouvami vydávají smluvní orgány **obecná doporučení** (*general comments* nebo *general recommendations*) vztahující se zpravidla ke konkrétnímu článku smlouvy či tématu, například právo na život či právo na přiměřenou stravu. Některá obecná doporučení se týkají témat širších, jako například násilí proti ženám či práva postižených osob. Výbor pro lidská práva doposud vydal 35 takovýchto doporučení, Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen 31, Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva vydal 21 obecných doporučení, zatímco ostatní smluvní orgány vydali těchto doporučení mnohem méně.

Většina smluvních orgánů má rovněž mandát projednávat oznámení jednotlivců na domnělé porušení příslušné úmluvy, za podmínek stanovených přímo úmluvou či opčním protokolem k ní, a následně vydávat rozhodnutí či názor v dané věci. Tato **rozhodnutí** v individuálních případech zahrnují právní analýzu rovněž napomáhající k interpretaci ustanovení smluv. Kromě toho mají některé smluvní orgány ještě jiné procedury, například **urgentní opatření**, prostřednictvím nichž se vyjadřují k domnělému porušení práv stanovených příslušnou smlouvou.

4.1. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (dále jen „Pakt“ či „MPOPP“)³⁷ neobsahuje ustanovení, která by výslovně odkazovala na soukromé podniky či korporace. Na rozdíl od jiných lidskoprávních smluv, ustanovení Paktu neobsahují ani obecnější odkazy na „skupiny“, „organizace“ či „podniky“.

Povinnost států, smluvních stran, chránit práva obsažená v Paktu před zásahem nejen orgánů státu, ale též soukromých subjektů (včetně korporací) je tak dovozována z výkladu článku 2 odst.1 Paktu. Dle tohoto článku se státy, smluvní strany zavazují „*respektovat a zajistit*“ (*respect and ensure*) všechna práva obsažená v Paktu jednotlivcům na svém území a podléhajícím jeho jurisdikci.

Výbor pro lidská práva (dále jen „Výbor“ či „VLP“) vykládá pojem „*zajistit*“ tak, že smluvní strana je povinna chránit práva obsažená v Paktu před porušením jak ze strany státních orgánů, tak ze strany soukromých osob či institucí. Jedná se o tzv. závazek na „*prostředek*“ (*means*) spíše než na „*výsledek*“ (*results*), kdy státy jsou povinny jednat s „*povinnou péčí*“ (*due diligence*) a učinit přiměřené kroky k prevenci, potrestání, vyšetřování a nápravě škody způsobené soukromými entitami. Státy tedy neporuší práva zaručená Paktem pouze z důvodu jednání nestátního subjektu. K porušení ze strany státu by došlo, pokud mu takovéto jednání nestátního subjektu může být přičteno, například jedná-li se o státní podnik, tedy vlastněný či řízený státem, za nějž tento nese odpovědnost. K porušení státem by rovněž mohlo dojít, pokud by se prokázalo, že jednání nebo opomenutí ze strany státu bylo v rozporu s principem

³⁷ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (1996), rezoluce VS OSN 2200 A, XXI. zasedání, GA Official Records: A/6316, 999 U.N.T.S. 171.

„povinné péče“. V tomto případě by se jednalo o porušení „povinnosti chránit“ lidská práva vyplývající ze smluvního závazku.

VLP tento názor vyjádřil nesčetněkrát, ať už v rámci obecných doporučení (*General Comments*), závěrečných doporučení (*Concluding Observations*) ke zprávám států či názorů (*Views*) k individuálním oznámením podaným dle Opčního protokolu.

4.1.1. Obecná doporučení

Obecná doporučení VLP rozvádějí podrobněji povinnost států, smluvních stran, chránit práva obsažená v Paktu před porušením jak státními orgány, tak třetími osobami, tedy tzv. „povinnost chránit“ (*duty to protect*). V podstatě znamená, že nestačí, aby státy, smluvní strany, pouze samy neporušovaly ustanovení Paktu, ale aby rovněž přijímaly pozitivní kroky k prevenci, potrestání, vyšetření a náhrady škody porušení ze strany jakýchkoli nestátních aktérů.

Tento názor je rozveden zejména v pozdějších Obecných doporučeních Výboru, přijatých od r. 1988. Nejpodrobněji se k této otázce vyjadřuje **Obecné doporučení č. 31 o povaze právních závazků uložených smluvními stranám Paktu**³⁸ z r. 2004. V jeho odst. 8 Výbor uvádí, že „Článek 2 odstavec 1 obsahuje závazky, které zavazují státy a jako takové nemají přímé horizontální účinky dle mezinárodního práva. Pakt není možno vnímat jako náhradu za vnitrostátní trestní či občanské právo. Nicméně pozitivní závazek států zajistit práva obsažená v Paktu bude zcela splněn pouze v případě, kdy jednotlivci budou chráněni státem nejen proti porušení Paktu jeho orgány, ale též před jednáním soukromých osob nebo entit, které by znemožnili požívání práv vyplývajících z Paktu do té míry, do níž podléhají aplikaci mezi soukromými osobami nebo entitami. Za určitých okolností, nezaručení práv, tak jak je požadováno článkem 2, může mít za následek porušení těchto práv státem v důsledku umožnění nebo nepřijetí příslušných opatření nebo nedostatečné prevence, potrestání, vyšetřování či nápravy škody způsobené jednáním soukromých osob nebo entit.“³⁹

³⁸ Obecné doporučení č. 31 (80), Povaha právních závazků uložených smluvními stranám Paktu, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26.5.2004.

³⁹ Obecné doporučení č. 31, *ibid.*

Výbor tedy jasně potvrdil, že Pakt přímo nezavazuje soukromé subjekty. Současně uvedl, že případné porušení Paktu může být přičteno státu, pokud tento nedostojí závazku zajištění práv stanovených Paktem dle článku 2. V takovém případě je stát za dané jednání odpovědný.

Výbor rovněž upozorňuje na vzájemný vztah mezi pozitivními závazky a povinností poskytnout spravedlivé zadostiučinění (*effective remedy*) dle článku 2 odst. 3 Paktu. Spravedlivé zadostiučinění musí být poskytnuto za veškerá porušení, včetně situací, kdy stát porušil Pakt tím, že nezabránil porušení ze strany soukromých subjektů ve smyslu článku 2 odst. 1. Rovněž uvádí, že článek 17 (ochrana před zásahy do soukromí, obydlí, rodiny, korespondence, cti a pověsti) je příkladem ustanovení, jehož plnění vyžaduje pozitivní opatření ze strany státu vůči soukromým subjektům. Rovněž uvádí příklad článku 7 (zákaz mučení) a článku 26 (zákaz diskriminace). V souladu s článkem 7 jsou státy povinny přijímat opatření proto, aby zajistily, že se soukromé osoby či instituce nedopouštějí mučení či jiného nelidského jednání či zacházení. Článek 26 Výbor vykládá tak, že vyžaduje, aby státy poskytovaly ochranu před diskriminací v každodenním životě, například v zaměstnání nebo bydlení. Z toho vyplývá, že článek 26 předpokládá regulační opatření státu vůči zaměstnavatelům, včetně soukromých podniků tak, aby byl zajištěn zákaz diskriminace na pracovním trhu.

V Obecném doporučení č. 28 o rovnosti v právech mezi muži a ženami⁴⁰ Výbor uvádí, že státy mají povinnost zakázat diskriminaci z důvodu pohlaví jak ve veřejné, tak v soukromé oblasti. Státy mají chránit ženy před veřejnými i soukromými zásahy do soukromí.⁴¹ Dle článku 26 Paktu, mají státy jednat proti diskriminaci veřejnými i soukromými aktéry ve všech oblastech.⁴² Státy mají zakázat diskriminaci soukromými subjekty v oblastech jako jsou zaměstnání, bydlení, zboží a služby. Výbor odkazuje na některé nepřipustné praktiky zaměstnavatelů, například těhotenské testy před přijetím do práce.⁴³ Pokud jde o zákaz diskriminace na pracovním trhu, Výbor zmiňuje požadavek stejné mzdy za stejnou práci mužů a žen.

⁴⁰ Obecné doporučení č. 28: Článek 3 (Rovnost v právech mezi muži a ženami, 29.3.2000).

⁴¹ Obecné doporučení č. 28, *ibid.*, odst. 20.

⁴² Obecné doporučení č. 28, *ibid.*, odst. 31.

⁴³ Obecné doporučení č. 28, *ibid.*, odst. 20.

Výbor se dotýká otázky pracovního trhu rovněž v **Obecném doporučení č. 17 o právech dítěte**.⁴⁴ Výbor uvádí, že by měla být přijata veškerá možná ekonomická a sociální opatření za účelem prevence mj. nucené práce.

Obecné doporučení č. 20 vztahující se k zákazu mučení a jiného krutého, nelidského a ponižujícího zacházení či trestání⁴⁵ zmiňuje povinnost státu zajistit prevenci a potrestání porušování článku 7 Paktu státními zaměstnanci, jakož i osobami v soukromých institucích. Státy by rovněž měly informovat o extenzivním výkladu článku 7, vztahujícím se též na tělesné tresty, zejména vzdělávací a lékařské instituce.

V **Obecném doporučení č. 21 o lidském zacházení s osobami zbavenými osobní svobody**⁴⁶ Výbor odkazuje na „všechny instituce, kde jsou zadržovány osoby zákonně zbavené osobní svobody, nejen věznice, ale i nemocnice, detenční zařízení a nápravné instituce“,⁴⁷ tedy i na soukromé subjekty. V tomto duchu se Výbor vyjádřil i v níže uvedeném oznámení *Cabal proti Austrálii*.

K povinnosti státu zajistit ochranu před zásahy do práv ze strany soukromých osob se vyjadřují též obecné komentáře č. 16 týkající se práva na soukromí, č. 18 týkající se zákazu diskriminace, č. 23 o právech menšin a č. 27 o právu na svobodu pohybu.

4.1.2. Oznámení jednotlivců Výboru

Rozhodnutí o přijatelnosti

Výše uvedený výklad rovněž potvrzuje praxe Výboru při projednávání oznámení jednotlivců na porušení práv stanovených Paktem. Přestože oznámení může být přijatelné pouze pokud se jedná o domnělé porušení ze strany státu, Výbor odmítl argument, že oznámení na porušení ze strany podniku (*business enterprise*) je automaticky nepřijatelné, pokud nemůže být přímo přičteno státu (např. v případě státního podniku). Výbor zdůraznil, že dokonce i pokud není možno takového jednání přímo přičíst státu, může dojít k porušení ze strany státu, pokud stát neposkytl ochranu proti tomuto porušení. Výbor tedy nejprve zkoumá, zda stát učinil opatření

⁴⁴ Obecné doporučení č. 17: Článek 4 (Práva dítěte, 7.4.1989).

⁴⁵ Obecné doporučení č. 20: Článek 7 (Zákaz mučení a krutého zacházení či trestání, 10.3.1992).

⁴⁶ Obecné doporučení č. 21: Článek 10 (Lidské zacházení s osobami zbavenými osobní svobody, 10.4.1992).

⁴⁷ Obecné doporučení č. 21, ibid., odst. 1.

za účelem prevence, vyšetřování, potrestání nebo náhrady škody způsobené jednáním soukromých osob, včetně podniků či korporací, ve smyslu článku 2 odst. 1 Paktu.

V oznámení *Arenz proti Německu*⁴⁸ se oznamovatelé dovolávali porušení ze strany Německa, tím, že je neochránilo před porušením jejich práv politickou stranou, tedy soukromým subjektem. Výbor k otázce přijatelnosti uvedl: *“pokud jde o námitku smluvní strany, že nemůže být odpovědná za oznamovatelovo vyloučení z CDU, jelikož se nejedná o rozhodnutí jeho orgánu, ale soukromého sdružení, Výbor připomíná, že dle odst. 1 čl. 2 Paktu, jsou státy, smluvní strany, povinny nejen respektovat, ale též zajistit všem jednotlivcům na jejich území a v jejich jurisdikci všechna práva uznaná Paktem.”*⁴⁹

V oznámení *Cabal proti Austrálii*⁵⁰ Výbor potvrdil, že v souladu s článkem 1 Opčního protokolu může být oznámení považováno za přijatelné i v případě, kdy jednání, které má za důsledek domnělé porušení Paktu bylo primárně jednáním nestátního subjektu, a to zejména pokud jde o činnost nestátního subjektu vykonávajícího na smluvním základě „klíčové“ funkce státu. V daném případě se stěžovatel domáhal porušení článků 7 a 10 Paktu v důsledku domnělého špatného zacházení ve věznici provozované soukromým subjektem.⁵¹

V oznámení *Nahlik proti Rakousku*⁵² si oznamovatel stěžoval na diskriminaci ve smlouvě o kolektivním vyjednávání. Stát namítal, že nemůže nést odpovědnost za diskriminaci ve smlouvě mezi soukromými subjekty. Výbor uvedl, že ve světle článku 2 odstavce 1 jsou soudy států, smluvních stran, povinny chránit jednotlivce před diskriminací jak ve veřejné, tak v soukromé sféře, či v kvazi-veřejném sektoru⁵³.

V oznámení *Pronina proti Francii*⁵⁴ oznamovatelka namítá přístup ke spravedlivému zadostiučinění v souvislosti s operacemi banky BNP-Paribas. Banka údajně způsobila oznamovatelce finanční újmu tím, že prováděla neúspěšně finanční operace bez jejího souhlasu či v rozporu s jejími instrukcemi. Autorka namítala, že odmítnutím zahájení trestního řízení proti bance, dochází k porušení jejích práv zaručených Paktem. Výbor se

⁴⁸ Oznámení *Arenz proti Německu*, č. 1138/2001, UN Doc. CCPR/C/80/D/1138/2002, 29.4.2004.

⁴⁹ Oznámení *Arenz proti Německu*, ibid., odst. 8.5.

⁵⁰ Oznámení *Cabal proti Austrálii*, č. 1020/2001, UN Doc. CCPR/C/78/D/1020/2001, 19.9.2003.

⁵¹ Oznámení *Cabal proti Austrálii*, ibid., odst. 7.2.

⁵² Oznámení *Nahlik proti Rakousku*, č. 608/1995, UN Doc. CCPR/C/57/D/608/1995, 15.8.1996.

⁵³ Oznámení *Nahlik proti Rakousku*, ibid., odst. 8.2.

⁵⁴ Oznámení *Pronina proti Francii*, č. 2390/2014, UN Doc. CCPR/C/111/D/2390/2014, 21.7.2014.

meritem oznámení nezabýval a zamítl jej jako nepřijatelné z důvodu výhrady Francie k článku 5 odstavce 2 (a) Opčního protokolu k Paktu. Na základě této výhrady je vyloučena kompetence Výboru posuzovat oznámení, pokud bylo dříve v téže věci rozhodnuto jiným mezinárodním orgánem, v daném případě Evropským soudem pro lidská práva.

Rozhodnutí o meritu

V souvislosti s činností nadnárodních korporací se Výbor zabýval zejména oznámeními na porušení práv původních obyvatel zaručených článkem 27 Paktu. V případě *Lubicon Lake Band proti Kanadě*⁵⁵ se oznamovatelé dovolávali porušení tohoto článku v důsledku vyvlastnění jejich půdy pro soukromé korporace za účelem těžby a výstavby dřevařského závodu japonskou soukromou společností. Výbor shledal ohrožení způsobu života a kultury původních obyvatel kmene Lubicon Lake a v důsledku tohoto porušení článku 27 Kanadou. Výbor nespecifikoval, čím přesně k porušení došlo. Lze se domnívat, že Kanada neuskutečnila dostatečné kroky k ochraně původních obyvatel před porušením jejich práv vyplývajícím z činností korporace.

V případě *Hopu a Bessert proti Francii*⁵⁶ Výbor posuzoval domnělé porušení článků 17 (ochrana soukromí) a 23 (ochrana rodiny) Paktu v souvislosti s komerčními aktivitami na pohřebišti předků a tradiční rybářské oblasti na Tahiti. Oznamovatelé si stěžovali na pronájem posvátné půdy státem vlastněnou společností soukromé hotelové korporaci. Tyto dvě společnosti plánovali společný projekt výstavby hotelu na „posvátné půdě“. Výbor rozhodl, že případná výstavba hotelu by vedla k porušení článků 17 a 23 Paktu, a že není zřejmé, že stát posoudil důležitost této půdy pro oznamovatele před jejím pronájmem soukromému developerovi a že stát neprokázal, že zásah do práv oznamovatelů byl za daných podmínek odůvodněný.⁵⁷

Pokud jde o shledání porušení, není vždy zřejmé, zda Výbor jednání korporace přičítá státu (v případě společností řízených státem) nebo zda vychází z povinnosti chránit práva zaručená Paktem dle článku 2 odstavce 1 Paktu. Pokud jde o první situaci, považuje Výbor za

⁵⁵ Oznámení *Lubicon Lake Band proti Kanadě*, č. 67/1984, UN Doc. CCPR/C/38/D/167/1984, 10.5.1990.

⁵⁶ Oznámení *Hopu a Bessert proti Francii*, č. 549/1993, UN Doc. CCPR/C/60D/549/1993/Rev. 1, 29.12.1997.

⁵⁷ Oznámení *Hopu a Bessert proti Francii*, ibid., odst. 10.3.

rozhodné, v souladu s vývojem mezinárodního práva, řízení státem (tedy výkon funkce na základě instrukcí státu) spíše než otázku vlastnictví.⁵⁸

V případě *Czyklin proti Kanadě*⁵⁹ se oznamovatelé domáhali porušení zákazu diskriminace v důsledku jednání soukromé železniční společnosti. Kanada oponovala tvrzením, že nemůže být odpovědna za jednání soukromé společnosti. Výbor se k tomuto argumentu nevyjádřil, jelikož zamítl oznámení z důvodu nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků.

Výbor posuzoval otázku odpovědnosti státu za jednání státem řízené společnosti v případě *Hertzberg et al. proti Finsku*.⁶⁰ Výbor vycházel z premisy, že stát může být odpovědný za akty censury Finské televizní společnosti, v níž tento vlastní majoritní podíl (90%) a která podléhá specifickému řízení státem.

V oznámení *Love proti Austrálii*⁶¹ se Výbor vyjadřoval k diskriminaci v zaměstnání leteckou společností Qantas, která byla v době domnělého porušení vlastněná státem. Austrálie uváděla, že nemůže být odpovědna za jednání Qantasu. Přestože vlastnila veškerý podíl ve společnosti v době, kdy došlo k domnělé diskriminaci, nezasahovala do každodenního řízení této společnosti a společnost nevykonávala funkce státu. Jelikož Výbor neshledal diskriminaci, uvedl, že není nutno posuzovat, zda jednání společnosti může být přičteno státu nebo zda by mohlo jít o porušení v důsledku nedostatečné prevence diskriminace ze strany třetích osob. Je tedy zřejmé, že Výbor rozlišuje mezi dvěma možnými způsoby pokud jde o určení odpovědnosti státu za případné porušení Paktu. Výbor však doposud blíže nerozvedl, zda se v obou situacích povinnosti státu nějak liší a zda vyžadují jiné jednání ze strany státu.

⁵⁸ Dle mezinárodního práva mají být veřejně vlastněné společnosti, jejichž právní subjektivita je odlišná od státu, považovány za společnosti soukromé, pokud nevykonávají částečně funkce státního orgánu (*elements of government authority*) nebo nejednají na základě instrukcí, rozhodování či řízení státu dle článků 5 a 8 Článků Komise pro mezinárodní právo o odpovědnosti států za mezinárodní protiprávní chování. Jednání takovýchto společností se nepřičítá státu. *SEDO, Inc. proti National Iranian Oil Co. (1987) 15 Iran – U.S.C.T.R 23* a *International Technical Product Corp. proti Islámské republice Irán (1985) 9 Iran-U.S.C.T.R. 206* citováno v *State Responsibilities to Regulate and Adjudicate Corporate Activities under the United Nation's Core Human Rights Treaties*, Report No. III, červen 2007.

⁵⁹ Oznámení *Czyklin proti Kanadě*, č. 741/1997, UN Doc. CCPR/C/66/D/741/1997, 5.8.1999, odst. 4.7.

⁶⁰ Oznámení *Hertzberg et al. proti Francii*, č. 61/1997, UN Doc. CCPR/C/15/D/61/1997, 2.4.1982, odst. 9.1.

⁶¹ Oznámení *Love proti Austrálii*, č. 983/2001, UN Doc. CCPR/C/77/D/983/2001, 28.4.2003, odst. 4.6.

4.1.3. Závěrečná doporučení

Po projednání úvodních a periodických zpráv států o plnění ustanovení Paktu vydává Výbor závěrečná doporučení. Ty jsou tedy na rozdíl od tematicky zaměřených obecných doporučení specificky určena konkrétnímu státu, smluvní straně. Zpravidla hodnotí stav plnění jednotlivých článků Paktu a doporučí opatření tam, kde je plnění nedostačující.

Jak již bylo řečeno, Pakt neobsahuje výslovný odkaz na soukromé podniky ani obecnější odkaz na „skupiny“, „organizace“ či „podniky“. Výbor proto v dřívějších závěrečných doporučeních neodkazoval na soukromé podniky či korporace, ale používal spíše obecnější pojmy, například právnické osoby, soukromé entity, soukromé orgány nebo zaměstnavatele. V novějších doporučeních se nicméně již odkazy na soukromé podniky objevují. Pokud Výbor zmiňuje některá průmyslová odvětví, tak je to zejména v rámci závěrečných doporučení státům.

V souladu s výše uvedeným, Výbor v závěrečných doporučeních konzistentně potvrzuje povinnost států chránit jednotlivce před porušováním práv stanovených Paktem soukromými osobami. Pokud jde o činnost nadnárodních korporací, Výbor v některých zprávách vyjádřil všeobecné obavy bez uvedení, jak konkrétně by měl stát jejich aktivity regulovat. Vzhledem k pracovnímu trhu, Výbor zdůraznil povinnost států přijmout opatření k zamezení nepřipustné praxe zaměstnavatelů, jako například diskriminace, obchodování s lidmi či otrocké práce.⁶² Výbor výslovně odkazoval například na státem vlastněné společnosti,⁶³ zemědělský sektor,⁶⁴ bavlnářství⁶⁵ a koncese v oblasti těžby.⁶⁶ Pokud jde o těžbu, Výbor vyjádřil obavu z poskytnutí koncese bez konzultace dotčených komunit, které v dané oblasti žijí a vyzval k vytvoření mechanismů, které by původním obyvatelům a kmenům umožnily účast na rozhodnutích, která se jich týkají.⁶⁷

Výbor rovněž vyzýval k přijetí sankcí proti zaměstnavatelům uplatňujícím diskriminační praktiky a k trestněprávním postihům v případě otrocké práce, dětské práce a obchodování

⁶² Závěrečná doporučení: Norsko, UN Doc. CCPR/C/NOR/CO/5, 25. dubna 2006, odst.3; Brazílie, UN Doc. CCPR/C/BRE/CO/2. 1.12. 2005, odst. 11 a 14.

⁶³ Závěrečná doporučení: Norsko, ibid., odst. 3.

⁶⁴ Závěrečná doporučení: Keňa, UN Doc. CCPR/CO/83/KEN, 29.4.2005, odst. 26.

⁶⁵ Závěrečná doporučení: Uzbekistán, UN Doc. CCPR/CO/83/UZB, 26.4.2005, odst. 25.

⁶⁶ Závěrečná doporučení: Surinam, UN Doc. CCPR/CO/80/SUR, 4.5.2004, odst. 21.

⁶⁷ Závěrečná doporučení: Surinam, ibid., odst. 21.

s lidmi.⁶⁸ V případě soukromých kontraktorů vykonávajících funkce států v oblasti vězeňství doporučoval přijetí trestněprávních sankcí za porušení článku 7 Paktu (zákaz mučení).⁶⁹ V oblasti médií a komunikačních sítí, Výbor poukazoval na nutnost regulace například pokud jde o pornografické materiály zobrazující ženy a dívky jako objekty násilí⁷⁰ či šíření projevů nenávisti. Výbor rovněž považoval za nutné, aby stát monitoroval a reguloval mediální trh tak, aby korupce, konflikt zájmů či koncentrace trhu neohrožily svobodu vyjadřování.⁷¹ Pokud jde o extraterritoriální účinky Paktu ve vztahu k podnikům, Výbor doporučil přijetí přiměřených opatření za účelem posílení prostředků nápravy na ochranu obětí porušení lidských práv podniky operujícími v zahraničí.⁷²

4.1.4. Doporučení České republiky týkající se soukromého sektoru

V závěrečných doporučeních k úvodní zprávě České republiky, Výbor vyjádřil znepokojení nad diskriminací Romů, mj. v *soukromé sféře*, a vyzval vládu k přijetí opatření k zamezení této diskriminaci.⁷³ Výbor rovněž vyzval k přijetí opatření k většímu zastoupení žen v *soukromém sektoru*.⁷⁴ V závěrečných doporučeních ke třetí periodické zprávě, Výbor vyjádřil znepokojení nad pracovními podmínkami vězňů a doporučil zajištění lepšího dohledu nad prací vězňů pro *soukromé subjekty*.⁷⁵

Převážná většina individuálních oznámení podaná proti České republice se týkala domnělé diskriminace z důvodu státního občanství v restituční legislativě. Pouze dvě oznámení souvisela s činností soukromého sektoru. V oznámení *Jaroslav Novotný proti České republice*⁷⁶ si author ve výkonu trestu odnětí svobody stěžoval na diskriminaci z důvodu nízké výše mzdy za práci, kterou coby vězeň vykonal pro soukromou firmu. Výbor oznámení odmítnul jako nepřijatelné, jelikož author domnělou diskriminaci dostatečně neodůvodnil. V oznámení *František Brychta proti České republice*⁷⁷ se autor domáhal domnělého porušení článku 14 odstavce 1, z důvodu údajné procesní chyby při řízení před Ústavním soudem.

⁶⁸ Závěrečná doporučení: Brazílie, UN Doc. CCPR/C/BRA/CO/2, 1.12.2005, odst. 11.

⁶⁹ Závěrečná doporučení: USA, UN Doc. CCPR/C/USA/CO/3/Rev. 1, 18.12.2006, odst. 14.

⁷⁰ Obecné doporučení 28, op.cit., odst. 22.

⁷¹ Závěrečná doporučení: Itálie, UN Doc. CCPR/C/ITA/CO/5, 24. 4.2006, odst. 20.

⁷² Závěrečná doporučení: Německo, UN Doc. CCPR/C/DEU/CO/6, 31.8.2012, odst. 16.

⁷³ Závěrečná doporučení: Česká republika, UN Doc. CCPR/C/CZE/CO/72/CZE, 27.8.2001, odst. 8.

⁷⁴ Závěrečná doporučení: Česká republika, ibid., odst. 12.

⁷⁵ Závěrečná doporučení: Česká republika, UN Doc. CCPR/C/CZE/CO/3, 22.8.2013, odst. 18.

⁷⁶ Oznámení *Jaroslav Novotný proti České republice*, č. 1778/2008, UN Doc. CCPR/C/98/D/1778/2008, 19.3.2010.

⁷⁷ Oznámení *František Brychta proti České republice*, č. 1618/2007, UN Doc. CCPR/C/97/D/1618/2007.

Stížnost se týkala odmítnutí zaměstnavatele proplatit šest dní dovolené, během níž se připravoval na externí univerzitní studium. Výbor odmítl oznámení jakožto nedostatečně odůvodněné.

4.1.5. Závěr

Pokud jde o domnělé porušení Paktu v důsledku jednání korporací, nabízejí se dvě situace, kdy by stát mohl být za takovéto porušení odpovědný. Za prvé, v případě společnosti řízené státem by mohlo být jednání společnosti či jejich představitelů přičteno státu. Druhá situace by mohla vzniknout, kdyby stát nedostál své povinnosti „*respektovat a zajistit práva*“ zaručená článkem 2 odstavcem 1 Paktu.

Obecně lze říci, že pokud jde o korporace a podniky, Výbor věnuje pozornost primárně soukromým subjektům vykonávacím funkce státu, například soukromým bezpečnostním agenturám či věznicím. Další důležitou oblastí, již Výbor věnoval v závěrečných doporučeních a názorech pozornost v souvislosti s činností soukromých subjektů, včetně nadnárodních korporací, jsou práva původních obyvatel, zejména pokud jde o vlastnictví půdy, kulturní dědictví, životní podmínky a přístup ke spravedlnosti.

4.2. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech

Na rozdíl od Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech⁷⁸ (dále jen „Pakt“ či „MPHSP“) neobsahuje explicitně vyjádřenou povinnost „zajistit“ (*ensure*) práva, ani obecnou povinnost práva stanovená tímto Paktem chránit. Pouze v článcích 10 a 15 Pakt specificky odkazuje na „ochranu“ ve vztahu k rodině (čl. 10) a vědecké a jiné činnosti (čl. 15).

Výbor nicméně vykládá povinnost států respektovat, chránit a zajistit všechna hospodářská, sociální a kulturní práva stanovená Paktem osobám pod jejich jurisdikcí v kontextu korporátní činnosti, státních či soukromých podniků na základě článku 2 odstavce 1, dle něhož „*každý stát, který je smluvní stranou Paktu, se zavazuje podniknout při maximálním využití svých zdrojů samostatně, i prostřednictvím mezinárodní součinnosti a spolupráce, kroky*

⁷⁸ Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966), rezoluce VS OSN 2200 A, XX. Zasedání, GA Official Records: A/6316, 999 U.N.T.S. 171.

*hospodářské a technické k postupnému dosažení plného uskutečnění práv uznaných v tomto Paktu, a to všemi vhodnými prostředky, včetně přijetí zákonodárných opatření“.*⁷⁹

Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva (dále jen „Výbor“ či „VHSKP“) v obecných doporučeních vyjádřil názor, že Pakt obecně ukládá státům, smluvním stranám, tři druhy povinností – povinnost respektovat, chránit a naplňovat práva stanovená Paktem.⁸⁰ Výbor vykládá povinnost chránit tak, že státy jsou povinny přijímat opatření zabráňující třetím stranám v zásahu do práv stanovených Paktem, přičemž mezi třetí strany Výbor započítává též korporace. Výbor rovněž považuje povinnost států ve vztahu ke korporátním aktivitám jako součást povinnosti *respektovat* práva obsažená v Paktu. Stát může porušit povinnost respektovat například tím, že „*nevezme v úvahu ustanovení tohoto Paktu při uzavírání dvoustranných či mnohostranných dohod s jinými státy, mezinárodními organizacemi a... nadnárodními entitami*“,⁸¹ tedy nadnárodními korporacemi. Lze tedy shrnout, že Výbor požaduje po státech, smluvních stranách Paktu, regulaci korporátních aktivit tak, aby tyto byly v souladu s právy zaručenými Paktem.

4.2.1. Obecná doporučení

Pakt neobsahuje přímé odkazy na podniky či korporace. Výbor v obecných doporučeních odkazuje na korporace, buďto obecně, či ve vztahu ke specifickému sektoru nebo průmyslovému odvětví. Výbor rovněž často odkazuje na zaměstnavatele či pracovní trh, jež souvisejí s korporátními aktéry. Obecná doporučení se v této souvislosti vyjadřují k nucené či dětské práci, diskriminaci na pracovišti, bezpečným pracovním podmínkám, a právu vytvářet a sdružovat se v odborech.

V Obecném doporučení č. 12 k právu na přiměřenou výživu⁸² Výbor uvedl, že „*ačkoli jsou státy smluvními stranami Paktu a v konečném důsledku odpovědný za jeho plnění, všichni členové společnosti – jednotlivci ... stejně jako soukromý sektor – mají odpovědnost za realizaci práva na přiměřenou výživu*“ a „*soukromý sektor – národní a nadnárodní – má*

⁷⁹ Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, *ibid.*, článek 2 odst. 1.

⁸⁰ Například v Obecném doporučení č. 13 k právu na nejvyšší dosažitelný standard zdraví, *op.cit.*, odst. 33; Obecném doporučení č. 15 k právu na vodu, *op.cit.*, odst. 20; Obecném doporučení č. 18 k právu na práci, *op.cit.*, odst. 22.

⁸¹ *State Responsibilities to Regulate and Adjudicate Corporate Activities under the United Nations' Core Human Rights Treaties, Individual Report on the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Report No. 2*, květen 2001, s. 4.

⁸² Obecné doporučení č. 12 k právu na dostatečnou výživu, U.N. Doc. E/C.12/1999/5 (1999).

vyvíjet svou činnost v rámci kodexu chování v souladu s právem na adekvátní výživu, schváleném vládou a občanskou společností.“

Výbor rovněž odkazuje na třetí strany, nestátní či soukromé aktéry, přičemž korporace výslovně zahrnul do své definice třetí strany například v ***Obecném doporučení č. 15 k právu na vodu***.⁸³

Pokud jde o jednotlivá hospodářská odvětví, Výbor se doposud nejvíce vyjadřoval k opatřením v oblasti těžebního průmyslu, potravinářství a farmaceutickým firmám. Například v ***Obecném doporučení č. 14 k právu na nejvyšší dosažitelný standard zdraví***, Výbor uvádí, že povinnost chránit zahrnuje „povinnost států...dohlížet na marketing lékařského vybavení a léčiv třetími stranami“.⁸⁴

V ***Obecném doporučení č. 21 k právu každého účastnit se kulturního života***,⁸⁵ Výbor rovněž odkazuje na korporátní aktivity a soukromý sektor. Přestože plnění Paktu je primárně odpovědností státu, ostatní složky společnosti, včetně firem, mají odpovědnost při naplňování práva každého účastnit se na kulturním životě. Státy jsou povinny regulovat tuto odpovědnost korporátního sektoru. V souvislosti s povinností respektovat a chránit kulturní produkci původního obyvatelstva, zmiňuje povinnost států chránit půdu, území a prostředky původního obyvatelstva před nezákonným a nespravedlivým zneužíváním soukromými nebo nadnárodními podniky či korporacemi.

Výbor v obecných doporučeních rovněž rozlišuje mezi primární povinnosti států zajistit dodržování práv stanovených Paktem a odpovědností podniků a soukromého sektoru ve vztahu k těmto právům. Povahu a obsah této odpovědnosti však Výbor neupřesnil, stejně jako eventuelní právní následky porušení takovéto odpovědnosti. Pouze uvádí, že státy mají tuto odpovědnost korporátního sektoru regulovat, uvážení ohledně konkrétních opatření však ponechává na státech. Výbor nicméně systematicky na korporace a soukromý sektor odkazuje ve všech svých obecných doporučeních přijatých od roku 1999 a zdůrazňuje povinnost států chránit práva obsažena v Paktu před zásahy třetích stran.

⁸³ Obecné doporučení č. 15 k právu na vodu, op.cit., odst. 23, 24 a 44(b).

⁸⁴ Obecné doporučení č. 13 k právu na nejvyšší dosažitelný standard zdraví, op.cit., odst. 35.

⁸⁵ Obecné doporučení č. 21 k právu každého účastnit se kulturního života, E/C.12/GC/21, 21.12.2009.

Stanovisko k závazkům států, smluvních stran, týkající se korporátního sektoru a hospodářských, sociálních a kulturních práv

V roce 2011, Výbor přijal „*Stanovisko k závazkům států, smluvních stran, týkající se korporátního sektoru a hospodářských, sociálních a kulturních práv*“,⁸⁶ v němž se vyjádřil k základním otázkám jako je povinnost států chránit hospodářská, sociální a kulturní práva v souvislosti s působením korporací, povinná péče a extrateritoriální opatření. Podrobněji však nerozvedl, jaká konkrétní opatření jsou od států očekávána. Výbor potvrdil primární povinnost států respektovat, chránit a zajistit všechna hospodářská, sociální a kulturní práva stanovená Paktem osobám pod jejich jurisdikcí v kontextu korporátní činnosti, státních či soukromých podniků, vyplývající z článku 2 odstavce 1 Paktu.

Vzhledem k povinnosti ***respektovat práva*** zaručená Paktem, jsou státy povinny zaručit soulad jejich zákonodárných a politických opatření týkajících se korporátních aktivit s hospodářskými, sociálními a kulturními právy stanovenými Paktem. V této souvislosti jsou státy povinny zajistit, aby podniky demonstrovaly povinnou péči proto, aby neznemožnily požívání práv stanovených Paktem těmi, kteří jsou závislí na jejich činnosti nebo jsou touto činností negativně ovlivněni.

V souvislosti s povinností ***chránit práva***, jsou státy povinny účinně chránit adresáty práv proti porušení jejich hospodářských, sociálních a kulturních práv v souvislosti s korporátní činností přijetím přiměřených zákonů, regulačních opatření, monitorovacích, vyšetřovacích a dalších procedur k vytvoření a vymáhání plnění standardů korporacemi. Státy jsou povinny zajistit případným obětem korporátních porušení lidských práv přístup ke spravedlivému zadostiučinění. Výbor rovněž potvrdil, že státy jsou povinny přijmout opatření za účelem předcházení porušení lidských práv korporacemi, sídlícími na jejich území, v zahraničí.

Pokud jde o ***naplňování práv***, státy by měly získat podporu korporátního sektoru a podporovat korporace sídlící na jejich území, aby napomáhaly státům, v nichž operují, ve vytváření potřebných kapacit v oblasti korporátní odpovědnosti pro dodržování hospodářských, sociálních a kulturních práv.

⁸⁶ Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva, *Stanovisko k závazkům států, smluvních stran, týkající se korporátního sektoru a hospodářských, sociálních a kulturních práv*, UN. Doc. E/C.12/2011/1, 12.7.2011.

Výbor též vyzval státy, aby zahrnuly relevantní informace týkající se výše uvedených otázek do svých periodických zpráv, s tím, že se v budoucnu bude této otázce systematicky věnovat.

4.2.2. Oznámení jednotlivců

Výbor doposud nerozhodl žádné individuální oznámení. Ze tří oznámení, která jsou v současnosti Výborem posuzována, se ani jedno netýká činnosti soukromých firem či korporací.

4.2.3. Doporučení České republiky týkající se soukromého sektoru

V závěrečných doporučeních k úvodní zprávě České republiky Výbor vyjádřil znepokojení nad nedostatečnými sociálními opatřeními v průběhu *procesu privatizace*, a v důsledku toho ohrožení požívání hospodářských, sociálních a kulturních práv, zejména slabých a marginalizovaných skupin obyvatel.⁸⁷ Výbor doporučil integrovat práva zaručená Paktem do procesu privatizace a zajistit dostatečnou sociální síť při jeho provádění.⁸⁸ Výbor byl rovněž znepokojen vysokým stupněm diskriminace romské populace v *zaměstnání, bydlení a vzdělávání*.⁸⁹ Dále vyjádřil znepokojení nad vzrůstající *nezaměstnatností*,⁹⁰ nerovností v *odměně za práci* mezi ženy a muži,⁹¹ *privatizací bytů* vedoucí k nárůstu nájmů⁹² a doporučil přijetí účinných opatření pro odstranění těchto problémů.⁹³

V závěrečných doporučeních ke druhé periodické zprávě Výbor vyjádřil znepokojení nad vyloučením migrantů ze systému zdravotního pojištění a žádal, aby stát zajistil, že *soukromé pojišťovny* nebudou zbavovat migranty možnosti pojištění, například stanovením neodůvodněných kritérií.⁹⁴ Výbor byl znepokojen přetrvávající diskriminací romské populace v oblasti *zaměstnání, bydlení a vzdělávání*.⁹⁵ Rovněž kritizoval diskriminaci migrantů v zaměstnání, zejména absenci písemných pracovních smluv a platy nedosahující hranice minimální mzdy, a v bydlení, kdy soukromí vlastníci požadují po migrantech neúměrně

⁸⁷ Závěrečná doporučení: Česká republika, UN Doc. E/C12.1/Add.76, 5.6.2002, odst. 10.

⁸⁸ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 27.

⁸⁹ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 12.

⁹⁰ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 14.

⁹¹ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 16.

⁹² Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 19.

⁹³ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 33, 35, 38.

⁹⁴ Závěrečná doporučení: Česká republika, UN Doc. E/C12/CZE/CO/2, 23.6.2014, odst. 15.

⁹⁵ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 9.

vysoké nájemné.⁹⁶ Výbor se rovněž vyjadřoval k diskriminaci žen na pracovním trhu a vyzval k přijetí konkrétních opatření pro vytvoření spravedlivějších podmínek pro jejich uplatnění na trhu práce.⁹⁷ Výbor byl rovněž znepokojen mírou nezaměstnanosti, zejména mezi mladými lidmi, a doporučil posouzení důsledků opatření přijatých v kontextu finanční a hospodářské krize na *pracovní trh*.⁹⁸

Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva doposud neposuzoval žádné oznámení proti České republice, jelikož tato neuznala jeho příslušnost takovéto stížnosti projednávat.

4.3. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace

Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace⁹⁹ (dále jen „Úmluva“) jasně stanoví, že povinnost států, smluvních stran, zajišťovat práva stanovená Úmluvou se vztahuje též na činnost soukromých subjektů. Její článek 2 odstavec 1 (d) uvádí, že *„každý smluvní stát zakáže a odstraní všemi vhodnými prostředky, včetně zákonodárných opatření, rasovou diskriminaci prováděnou kteroukoli osobou, skupinou nebo organizací.“* Článek 4 Úmluvy uvádí, že *„smluvní státy odsuzují veškerou propagandu a všechny organizace, které jsou založeny na myšlenkách nebo teoriích o nadřazenosti jedné rasy nebo skupiny osob jedné barvy pleti nebo etnického původu...“*.

Výbor pro odstranění rasové diskriminace (dále jen „Výbor“) výslovně zmiňuje soukromé společnosti či podniky ve svých obecných doporučeních, názorech k oznámením a závěrečných doporučeních, zejména v souvislosti s ochranou specifických skupin, jako například původního obyvatelstva či Romů.

Výbor opakovaně potvrdil, že smluvní státy mají povinnost chránit jednotlivce před akty soukromých subjektů, včetně podniků, v soukromé i veřejné oblasti, před přímou i nepřímou rasovou diskriminací. K otázce, zda jsou smluvní státy povinny stíhat právnické osoby, a za jakých okolností, se Výbor doposud jasně nevyjádřil.

⁹⁶ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 10.

⁹⁷ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 11.

⁹⁸ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 12.

⁹⁹ Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1996), rezoluce VS 2106, XX. Zasedání, GA Official Records: Supp. No. 14 – A/6014, 660 U.N.T.S. 195.

4.3.1. Oznámení jednotlivců

Výbor projednával několik oznámení týkající se domělého porušení Úmluvy v souvislosti s činností soukromých firem či podniků. V případě *Ziad Ben Ahmed Habassi proti Dánsku*¹⁰⁰ byla marockému občanovi, s trvalým pobytem v Dánsku, odmítnuta bankou Sparbank Vest půjčka z důvodu státního občanství. Stěžovatel se dovolával porušení článků 2, odstavce 1 (d) a 6 Úmluvy, s tím, že policie ani státní zástupce řádně neprošetřili jeho stížnost, zda politika banky nezakládá nepřímou diskriminaci z důvodu státního občanství a rasy.¹⁰¹ Výbor dospěl k názoru, že kroky policie a státního zástupce ohledně prošetření činu rasové diskriminace ze strany banky byly nedostatečné. Dle Výboru není státní občanství nejprůměřenější kritérium pro posouzení kapacity dlužníka splácet dluh. Dlužníkův trvalý pobyt, rodinné vazby a zaměstnanecký poměr jsou relevantnější. Z těchto důvodů Výbor konstatoval porušení článků 6 v souvislosti s článkem 2 odstavcem 1 (d) Úmluvy.¹⁰² Toto rozhodnutí dokládá, že nejenže se Úmluva vztahuje na jednání soukromých firem, ale též zahrnuje nepřímou diskriminaci, jelikož banka neaplikovala rozdílné zacházení z důvodu rasy, nýbrž z důvodu státního občanství. Nicméně dle Výboru byly státní orgány povinny prošetřit, zda v nepřímém důsledku této bankovní politiky nedochází k rasové diskriminaci.

Oznámení *Nicolai Hermansen, Signe Edrich a Jonna Vilstrup proti Dánsku*¹⁰³ se týkalo údajného diskriminačního postupu aerolinií Thai Airways, kdy tyto poskytovaly slevu na letenkách etnickým Thaicům. Výbor oznámení zamítl jako nepřijatelné, protože žádný z oznamovatelů nebyl přímo dotčen údajným diskriminačním postupem. Thai Airways v mezidobí „*etnickou slevu*“ zrušily na základě šetření Komise pro rovné etnické zacházení, která shledala systém slev v rozporu se zákazem přímé diskriminace na základě zákona o rovném etnickém zacházení.¹⁰⁴

V oznámení *B.J. proti Dánsku*¹⁰⁵ byl dánskému občanovi íránského původu odepřen vstup na soukromou diskotéku uvaděčem z důvodu, že je cizinec a že dle provozního řádu diskotéky je možno vpustit pouze deset cizinců, kteří již na diskotéce byli přítomni. Stěžovatel uváděl, že

¹⁰⁰ Oznámení *Ziad Ben Ahmed Habassi proti Dánsku*, č. 10/1997, CERD/C/54/D/10/1997.

¹⁰¹ Oznámení *Ziad Ben Ahmed Habassi proti Dánsku*, ibid., odst. 3.1.

¹⁰² Oznámení *Ziad Ben Ahmed Habassi proti Dánsku*, ibid., odst. 10.

¹⁰³ Oznámení *Nicolai Hermansen, Signe Edrich a Jonna Vilstrup proti Dánsku*, č. 44/2009, CERD/C/77/D/44/2009.

¹⁰⁴ Oznámení *Nicolai Hermansen, Signe Edrich a Jonna Vilstrup proti Dánsku*, ibid., odst. 4.5.

¹⁰⁵ Oznámení *B.J. proti Dánsku*, č. 17/1999, CERD/C/56/D/17/1999.

odepření přístupu na diskotéku bylo aktem rasové diskriminace a domáhal se kompenzace. Výbor se zdál být uspokojen skutečností, že uvaděči byla na základě rozsudku Městského soudu v Odense udělena pokuta, a neshledal porušení Úmluvy, pokud jde o poskytnutí kompenzace stěžovateli.

V případě *Miroslav Lacko proti Slovensku*¹⁰⁶ odmítla servírka, na základě rozhodnutí vlastníka restaurace, obsloužit Roma. Za toto jednání byl odsouzen vlastník restaurace, nikoli servírka, jelikož tato jednala v souladu s provozním řádem. Výbor uznal sankci uloženou vlastníkovu restaurace za dostatečnou a neshledal porušení Úmluvy. Sankce byla vlastníkovu restaurace uložena v návaznosti na podání oznámení Výboru, kdy orgány smluvní strany znovu zahájily trestní stíhání vlastníka restaurace.

V oznámení *Dragan Durmic proti Srbsku a Černé hoře*¹⁰⁷ byl stěžovatelům romského původu odmítnut vstup na diskotéku v soukromém klubu. Výbor shledal porušení Úmluvy, jelikož smluvní strana dostatečně nevyšetřila stížnost oznamovatelů ohledně domnělé rasové diskriminace a tím jim odepřela právo na spravedlivé zadostiučinění.

4.3.2. Obecná a závěrečná doporučení

Výbor se zabýval otázkami související s činností nadnárodních korporací, zejména těžebních společností, v souvislosti s ochranou práv původních obyvatel. V případech, kdy bylo porušení způsobeno činností nadnárodní společnosti, Výbor shledal za porušení Úmluvy v konečném důsledku odpovědným stát. V **doporučení č. 23 o právech původních obyvatel** Výbor uvádí, že „*státy musí zajistit svobodný a informovaný souhlas původních obyvatel před udělením těžební licence soukromým společností*“ či shledává státy odpovědné za poskytnutí nápravy, včetně kompenzace, původním obyvatelům v případě poskytnutí půdy či přírodních zdrojů korporacím.

V závěrečných doporučeních Surinamu, Výbor tomuto státu doporučil požadovat po korporacích, aby přispívaly k podpoře lidských práv, zejména v oblasti vzdělávání. Takovýto příspěvek korporací má být uskutečňován na základě dohody s vládou a dotčenými komunitami. Odpovědnost za jeho naplňování nese vláda. Takovéto doporučení vůči

¹⁰⁶ Oznámení *Miroslav Lacko proti Slovensku*, č. 11/1998, CERD/C/59/D/1/1998, odst. 10.

¹⁰⁷ Oznámení *Dragan Durmic proti Srbsku a Černé hoře*, č. 29/2003, CERD/C/68/D/29/2003.

korporacím se zdá být spíše výjimečné, a zřejmě bylo učiněno ve světle nedostatečné zdravotní a vzdělávací struktury Surinamu, zejména pokud jde o uspokojení potřeb původního obyvatelstva.¹⁰⁸

Výbor rovněž učinil doporučení státům v případě diskriminačního jednání realitních kanceláří či bytových vlastníků, pokud jde o nájmy bytů¹⁰⁹ či bank v oblasti finančních půjček.¹¹⁰ Pokud jde o trh práce, respektive právo na práci a svobodnou volbu zaměstnání dle článku 5 (i) Úmluvy, Výbor doporučil státům přijetí legislativy zakazující veškeré diskriminační praktiky v zaměstnání a na pracovním trhu. Toto se týká například jazykových požadavků, které mohou mít diskriminační účinky v přístupu k zaměstnání členů některých komunit.¹¹¹ Státy mají rovněž přijmout opatření za účelem odstranění diskriminace vůči cizincům a chránit práva cizinců v pracovněprávních vztazích stejně jako práva občanů.¹¹²

V posledních letech se Výbor začal vyjadřovat přímo k vlivu nadnárodních korporací na lidská práva a činil v tomto smyslu doporučení jak státům, v nichž korporace sídlí, tak státům, v nichž korporace operují. Po státech, v nichž korporace sídlí, požadoval přijetí opatření k zabránění negativnímu dopadu jejich činnosti na práva původního obyvatelstva na i mimo území jejich státu registrace,¹¹³ přijetí opatření regulace činnosti nadnárodních korporací mimo území státu registrace,¹¹⁴ přijetí opatření k vymáhání právní odpovědnosti nadnárodních korporací, včetně exteritoriálně.¹¹⁵

4.3.3. Doporučení České republiky týkající se soukromého sektoru

Výbor pro odstranění rasové diskriminace se v závěrečných doporučeních České republiky vyjadřoval zejména k diskriminaci romské populace. Například v závěrečných doporučeních ke třetí a čtvrté periodické zprávě Výbor vyjádřil znepokojení ohledně přetrvávající diskriminace romské populace v oblasti *zaměstnanosti a bydlení*.¹¹⁶

¹⁰⁸ Závěrečná doporučení: Surinam, CERD/C/64/CO/9, 28.4.2004, odst. 19.

¹⁰⁹ Obecné doporučení č. 27 k diskriminaci Romů, op.cit., odst. 40.

¹¹⁰ Oznámení *Ziad Ben Ahmed Habassi proti Dánsku*, č. 10/1997, CERD/C/54/D/10/1997, odst. 11.1.

¹¹¹ Závěrečná doporučení: Estonsko, CERD/C/EST/CO/7 (2006), odstavec 16, týkající se rusky mluvící menšiny.

¹¹² Obecné doporučení č. 30 k cizincům (non-citizens).

¹¹³ Závěrečná doporučení: USA, CERD/C/USA/CO/6/Add.1 (2008), Závěrečná doporučení Austrálii CERD/C/AUS/CO/15-17 (2010), Závěrečná doporučení Kanadě, CERD/C/CAN/CO/19-20 (2012), Závěrečná doporučení Norsku, CERD/C/NOR/CO/19-20 (2011).

¹¹⁴ Závěrečná doporučení: Velká Británie, CERD/C/GBR/CO/18-20 (2011).

¹¹⁵ Závěrečná doporučení: Velká Británie, ibid.

¹¹⁶ Závěrečná doporučení: Česká republika, CERD/304/Add. 109, 1.5.2001, odst. 9.

V závěrečných doporučeních k páté periodické zprávě Výbor ocenil úsilí vlády zařadit romskou populaci na *pracovní trh*, nicméně vyjádřil znepokojení nad vysokou mírou nezaměstnanosti mezi Romy.¹¹⁷

V závěrečných doporučeních k sedmé periodické zprávě Výbor doporučil přijetí účinné strategie ke zvýšení zaměstnanosti Romů, mj. v *soukromých firmách*, a odstranění diskriminace v požívání práva na práci.¹¹⁸

V závěrečných doporučeních k osmé a deváté periodické zprávě Výbor kritizoval pokračující diskriminaci Romů v oblasti *zaměstnání a bydlení*, a doporučil přijetí opatření k zamezení segregace Romů v oblasti bydlení a podpory jejich zaměstnanosti mj. v *soukromých firmách*.¹¹⁹ Výbor byl rovněž znepokojen pracovními podmínkami migrantů a cizinců.¹²⁰

4.4. Mezinárodní úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení či trestání

Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení či trestání¹²¹ (dále jen „Úmluva“) neobsahuje přímé odkazy soukromé firmy. Rovněž Výbor proti mučení (dále jen „Výbor“) na soukromé firmy neodkazoval, přestože odkazoval na jiné kategorie nestátních aktérů. Doporučení učiněná vůči těmto aktérům však nejde jednoznačně převést na soukromé firmy. Zatímco jiné Výbory se zabývaly nestátními subjekty, včetně soukromých firem v mnohem větší míře, Výbor proti mučení se této otázce nevěnoval, pravděpodobně též proto, že se Úmluva, v souladu s její definicí mučení, aplikuje na jednání státních orgánů.¹²²

¹¹⁷ Závěrečná doporučení: Česká republika, CERD/CZE/CO/4, 10.12.2003, odst. 12.

¹¹⁸ Závěrečná doporučení: Česká republika, CERD/CZE/CO/7, 11.4.2007, odst. 15.

¹¹⁹ Závěrečná doporučení: Česká republika, CERD/CZE/CO/8-9, 14.9.2011, odst. 14.

¹²⁰ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 20.

¹²¹ Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení či trestání, rezoluce VS OSN 39/462, U.N.T.S. Vol. 1465, s. 85.

¹²² Mapping state obligations for corporate acts: an examination of the UN Human Rights Treaty System, Report on the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, prosinec 2007.

4.5. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen

Ustanovení úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen¹²³ (dále jen „Úmluva“) zahrnují jak explicitně tak implicitně povinnost států chránit před porušením práv stanovených Úmluvou soukromými podniky. Úmluva je první lidskoprávní smlouvou výslovně odkazující na „podniky“. Článek 2 (e) Úmluvy obsahuje povinnost států, smluvních stran „přijmout všechna přiměřená opatření k odstranění diskriminace žen osobami, organizacemi či podniky“.

Přestože ostatní články Úmluvy na podniky či korporace výslovně neodkazují, řada z nich se týká situací, v nichž soukromé podniky nepochybně hrají roli, jako například zaměstnanost, zdravotnické a finanční služby. Článek 11 Úmluvy zahrnuje povinnost přijmout veškerá přiměřená opatření k odstranění diskriminace a dosažení rovných práv žen a mužů v oblasti zaměstnání, například pokud jde o právo na práci, právo na rovné pracovní příležitosti, právo na rovnou mzdu a rovné zacházení. Státy jsou rovněž povinny přijmout opatření k prevenci diskriminace žen z důvodu manželství a mateřství, například opatření k zákazu sankcí či propuštění z důvodu těhotenství nebo mateřství.¹²⁴

Článek 13 Úmluvy požaduje, aby státy přijaly opatření k odstranění diskriminace žen v „hospodářské a sociální oblasti“ za účelem zajištění stejných práv mezi muži a ženami, zejména „práva na bankovní půjčky, hypotéky a jiné formy finančních kreditů“.¹²⁵ Článek 14 Úmluvy odkazuje na specifické problémy venkovských žen a jejich roli v ekonomickém přežití rodiny. Požaduje, aby státy, smluvní strany, zajistily přístup venkovských žen jak k zemědělským kreditům a půjčkám, marketingovým prostředkům, technologiím, tak i jejich rovnou účast na zemědělských reformách a přesídlovacích projektech.¹²⁶

Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen (dále jen „Výbor“) požaduje po státech regulaci činnosti soukromých podniků, pokud jejich jednání může vést k porušení práv stanovených Úmluvou. Pokud jde o zaměstnavatele, Výbor žádal, aby státy zaručily rovnou mzdu za rovnou práci a monitorovaly pracovní podmínky. Státy mají rovněž přijímat opatření k odstranění segregace na pracovišti a podporovat rovnou účast žen v rozhodovacích

¹²³ Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, rezoluce VS OSN 34/180, U.N.T.S. Vol. 1249, s. 13.

¹²⁴ CEDAW, čl. 11 odst. 2 písm. (a).

¹²⁵ CEDAW, čl. 13 písm. (b).

¹²⁶ CEDAW, čl. 14 odst. 2 písm. (g).

procesech v soukromém sektoru. Pokud jde o pracovní trh, Výbor se vyjadřoval zejména k turistickému a rekreačnímu odvětví, oděvnictví, zemědělství a lehkému průmyslu. V případě poskytovatelů zdravotní péče, Výbor žádá státy o informace, jak tito poskytovatelé splňují povinnost státu zajistit rovný přístup ke zdravotním službám.

4.5.1. Závěrečná doporučení

Pokud jde o povinnost respektovat práva stanovená Úmluvou, Výbor v závěrečných doporučeních Kostarice požadoval informace o vlivu makroekonomické politiky, včetně regionálních dohod o obchodu, na práva žen, zejména ve venkovských oblastech.¹²⁷ V závěrečných doporučeních Kolumbie Výbor požadoval, aby stát posoudil vliv dohod o volném obchodu na sociálně-ekonomické podmínky žen a zvážil přijetí kompenzačních opatření beroucí ohled na práva žen.¹²⁸

Závěrečná doporučení Výboru se rovněž vyjadřují k povinnosti států chránit práva zaručená Úmluvou před negativními zásahy ze strany soukromých subjektů, včetně korporací a firem. Například v závěrečných doporučeních Maroku, Výbor požadoval přijetí legislativy za účelem zajištění rovných příležitostí pro ženy i muže ve veřejném i soukromém sektoru pracovního trhu a předcházení přímé i nepřímé diskriminaci v zaměstnání, vzdělávání a odměňování.¹²⁹ V závěrečných doporučeních Holandsku Výbor vyjádřil znepokojení nad nedostatkem procedur zabývajících se stížnostmi pracovníků ohledně diskriminace a doporučil přijetí legislativy zajišťující, aby firmy a organizace zavedly stížnostní procedury.¹³⁰

Výbor rovněž doporučuje státům přijetí pozitivních opatření vůči korporacím. Například v závěrečných doporučeních Litvě Výbor doporučil zvyšování povědomí mezi korporacemi ohledně možných dotací pro organizace zabývajících se právy žen.¹³¹ V závěrečných doporučeních České republiky Výbor doporučil rozšíření spolupráce se soukromým sektorem a médií za účelem šíření informací týkajících se zákazu diskriminace a rovnosti pohlaví

¹²⁷ Závěrečná doporučení Kostarice, U.N. Doc. A/58/38 (SUPP), 18.7.2003, odst. 63.

¹²⁸ Závěrečná doporučení Kolumbie, U.N. Doc. CEDAW/C/COL/6, 2.2.2007, odst. 29.

¹²⁹ Závěrečná doporučení Maroku, UN Doc. A/58/38 (SUPP), 18.7.2003, odst. 174.

¹³⁰ Závěrečná doporučení Holandsku, UN Doc. CEDAW/C/NLD/CO/4, 2.2.2007, odst. 29.

¹³¹ Závěrečná doporučení Litvě, CEDAW/C/LTU/CO/4 (2008).

specifickým skupinám, například pedagogickým pracovníkům, mládeži a marginalizovaným skupinám.¹³²

4.5.2. Obecná doporučení

V Obecném doporučení č. 24 o ženách a zdraví¹³³ Výbor výslovně odkazuje na farmaceutické firmy a uvádí, že ženy musí být plně informovány, pokud se účastní výzkumu. Výbor vyjádřil obavy z nedostatku odpovědnosti v případech, kdy jsou některé typicky státní funkce privatizovány a potvrdil, že „*státy se nemohou vyvázat z těchto povinností tím, že delegují či přesunou výkon těchto funkcí na soukromý sektor*“. Státy jsou též povinny přijmout opatření k prevenci a postihu porušení práv soukromými osobami či organizacemi. Výbor rovněž uvedl, že privatizace zdravotnických služeb může negativně ovlivnit přístup žen k těmto službám.¹³⁴

V Obecném doporučení č. 25 o dočasných speciálních opatřeních Výbor uvádí, že státy mají povinnost zajistit, aby jejich zákony ženy nediskriminovaly a aby je chránily proti diskriminaci mimo jiné ze strany podniků.¹³⁵ Výbor rovněž odmítá argument, že dočasná speciální opatření nemohou být v soukromém sektoru aplikována z důvodu působení „tržních sil“, naopak považuje státy za odpovědné za prevenci *de jure* a *de facto* diskriminace a požaduje, aby se příslušná legislativa týkající se zákazu diskriminace a dočasných speciálních opatření vztahovala na státní, jakož i soukromé organizace a podniky.¹³⁶

Výbor též požaduje po státech, aby přijaly opatření za účelem zajištění respektu a podpory respektu médií a reklamních společností k ženám. Výbor rovněž zmínil svou podporu větší regulaci v oblasti turismu za účelem ochrany žen před zneužíváním v prostituci.

V Obecném doporučení č. 19 o násilí na ženách, Výbor uvádí, že diskriminace se nevztahuje pouze na jednání státních orgánů a připomíná, že dle článku 2 (e) Úmluvy jsou státy povinny přijmout veškerá přiměřená opatření k odstranění diskriminace žen jakoukoli osobou, organizací či podnikem. Rovněž uvádí, že „*dle obecného mezinárodního práva i*

¹³² Závěrečná doporučení České republiky, UN Doc. CEDAW/C/CZE/CO/2, 25.8.2006, odst. 14.

¹³³ Obecné doporučení č. 24, „Článek 12 Úmluvy (ženy a zdraví)“, U.N.Doc HRI/GEN/1/Rev.8 (2006) 329

¹³⁴ Obecné doporučení č. 24, *ibid.*, odst. 15.

¹³⁵ Obecné doporučení č. 25, „Článek 4 odstavec 1 Úmluvy (dočasná specifická opatření)“, U.N.Doc HRI/GEN/1/Rev. 8 920060 337, odst. 7.

¹³⁶ Obecné doporučení č. 25, *ibid.*, odst. 29.

*specifických lidskoprávních smluv mohou být státy odpovědny za jednání soukromých osob (private acts) pokud v souladu s povinnou péčí nepředěšly porušení práv či nevyšetřily nebo nepotrestaly akty násilí, a neposkytly kompenzaci“.*¹³⁷

4.5.3. Oznámení jednotlivců

Rozhodnutí Výboru v individuálních případech ilustrují, že nedostatečná ochrana státu proti porušení práv ze strany soukromých subjektů, může vést k porušení Úmluvy.

Například v oznámení *A.T. proti Maďarsku*¹³⁸ Výbor konstatoval porušení Úmluvy z důvodu absence legislativy chránící proti sexuálnímu obtěžování a neexistence spravedlivého zadostiučinění pro oběti takovýchto jednání, včetně ze strany soukromých subjektů. V oznámení *A.S. proti Maďarsku*¹³⁹ týkající se nucených sterilizací, Výbor požadoval, aby stát zajistil, že personál soukromých i veřejných zdravotnických zařízení bude jednat v souladu s právem na zdraví.

4.5.4. Doporučení České republiky týkající se soukromého sektoru

Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen se v závěrečných doporučeních České republiky vyjadřoval zejména k situaci žen na trhu práce. Například v závěrečných doporučeních k úvodní zprávě České republiky vyjádřil znepokojení nad rozdílnou výší mezd mezi ženami a muži, a diskriminaci žen na *pracovním trhu* v důsledku privatizace.¹⁴⁰ V závěrečných doporučeních ke druhé periodické zprávě byl Výbor znepokojen vysokou mírou nezaměstnanosti žen, diskriminací na *trhu práce* a rozdíly ve výši mezd mezi ženami a muži.¹⁴¹ V závěrečných doporučeních ke třetí periodické zprávě Výbor vyjádřil znepokojení nad nedostatečným zastoupením žen v *soukromém sektoru*, včetně exekutivních pozic¹⁴² a situací romských žen na pracovním trhu.¹⁴³

¹³⁷ Obecné doporučení č. 19, „Násilí na ženách“, U.N.Doc HRI/GEN/1/Rev.8 (2006) 302, odst. 9.

¹³⁸ Oznámení A.T. proti Maďarsku, č. 2/2003, rozhodnutí přijaté dne 26.1.2005.

¹³⁹ Oznámení A.S. proti Maďarsku, č. 4/2004, rozhodnutí přijaté dne 14.8.2006.

¹⁴⁰ Závěrečná doporučení: Česká republika, A/53/38/Rev.1 (Supp.), odst. 167-207, 1.1.1998, odst. 195.

¹⁴¹ Závěrečná doporučení: Česká republika, A/57/38 (Supp.), odst. 70-112, 1.1.2002, odst. 99.

¹⁴² Závěrečná doporučení: Česká republika, CEDAW/C/CZE/CO/3, 25.8.2006, odst. 19 a 20.

¹⁴³ Závěrečná doporučení: Česká republika, ibid., odst. 21.

V závěrečných doporučeních k páté periodické zprávě Výbor vyjádřil znepokojení nad přetrvávající existencí patriarchálních stereotypů v oblasti *trhu práce*, diskriminačního přístupu zaměstnavatelů k ženám,¹⁴⁴ nízkou mírou zaměstnanosti žen, diskriminací na pracovním trhu, nedostatečném zastoupení žen v manažerských a exekutivních pozicích, a slabou pozicí rómských žen a migrantek na *pracovním trhu*.¹⁴⁵

4.6. Úmluva o právech dítěte

Řada ustanovení Úmluvy o právech dítěte¹⁴⁶ (dále jen „Úmluva“) požaduje po státech, smluvních stranách, ochranu před zásahy soukromých subjektů, včetně soukromých podniků, do práv zaručených Úmluvou. Úmluva nicméně na soukromé podniky přímo neodkazuje, zmiňuje pouze hromadná média, která mohou zahrnovat soukromé firmy. V této souvislosti článek 17 Úmluvy požaduje po státech, smluvních stranách, aby povzbuzovaly média k šíření sociálně a kulturně prospěšných informací a vzaly v úvahu jazykové potřeby dětí příslušníků národnostních menšin či původního obyvatelstva.

Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii¹⁴⁷ jako jediná univerzální lidskoprávní smlouva požaduje po státech ustanovení právní odpovědnosti korporací, resp. právnických osob, pokud se dopustí trestných činů definovaných a zakázaných protokolem. V článku 3 odstavci 4 stanoví, že „*v souladu s ustanoveními svého vnitrostátního právního řádu přijme každý stát, smluvní strana, podle potřeby opatření ke stanovení odpovědnosti právnických osob za trestné činy uvedené v odstavci 1 tohoto článku. V souladu s právními zásadami státu, smluvní strany, může být tato odpovědnost právnických osob trestněprávní, občanskoprávní či správně-právní.*“ Trestné činy uvedené v odstavci 1 zahrnují v souvislosti s prodejem dětí, nabízení, předávání či přijímání dítěte jakýmkoli prostředky za účelem:

- a. sexuálního vykořisťování dítěte;
- b. přenosu orgánů dítěte za účelem zisku;
- c. zapojení dítěte do nucené práce.

¹⁴⁴ Závěrečná doporučení: Česká republika, CEDAW/C/CZE/CO/5, 10.11.2010, odst. 20.

¹⁴⁵ Závěrečná doporučení: Česká republika, *ibid.*, odst. 30.

¹⁴⁶ Úmluva o právech dítěte, rezoluce VS OSN 44/252, U.N.T.S. Vol. 1577, s. 3.

¹⁴⁷ Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii, rezoluce VS OSN 54/263, U.N.T.S. Vol. 2171, s. 227.

Dále zahrnují a) získávání souhlasu k adopci dítěte zprostředkovatelem za použití nepřipustných prostředků v rozporu s platnými mezinárodněprávními dokumenty o adopci; b) nabízení, získávání, zprostředkovávání či poskytování dítěte k dětské prostituci; a c) výrobu, distribuci, šíření, dovoz, vývoz, nabízení, prodej či držení dětské pornografie.

4.6.1. Závěrečná doporučení

Výbor pro práva dítěte (dále jen „Výbor“) požaduje, aby státy zajistily, že nestátní poskytovatelé služeb, včetně soukromých podniků, jednají v souladu s Úmluvou. Výbor rovněž uvedl, že státy hrají klíčovou roli v potírání diskriminace ze strany soukromých subjektů. Výbor rovněž diskutoval specifická průmyslová odvětví, když navrhoval opatření k ochraně dětí před ekonomickým zneužíváním, diskriminací a škodlivými informacemi ze strany médií, internetového a farmaceutického průmyslu.

Výbor pro práva dítěte se v závěrečných doporučeních vyjadřoval k činnosti nadnárodních korporací nejvíce ze všech smluvních orgánů. Požadoval, aby státy zajistily přijetí přiměřené politiky a regulačních opatření týkajících se korporátního sektoru za účelem ochrany a respektu práv dětí¹⁴⁸ či opatření k zajištění toho, aby korporátní sektor splňoval vnitrostátní a mezinárodní standardy korporátní společenské odpovědnosti, zejména s ohledem na práva dětí.¹⁴⁹ Například v závěrečných doporučeních Nikaragui a Angole doporučoval „posoudit přijetí klauzulí ohledně práv dítěte při sjednávání investičních smluv dohod a dohod o zahraničních investicích s nadnárodními společnostmi a dotčenými vládami.“¹⁵⁰ Rovněž požadoval, aby státy přijaly mechanismy pro případ neplnění regulačních opatření týkajících se práv dítěte nadnárodními společnostmi na svém území i mimo něj.¹⁵¹

¹⁴⁸ Závěrečná doporučení Nikaragui, CRC/C/NIC/CO/4 (2010), Závěrečná doporučení Angole, RCC/C/AGO/CO/2-4 (2010).

¹⁴⁹ Závěrečná doporučení Bělorusku, CRC/C/BLR/CO/3-4 (2011), Závěrečná doporučení Madagaskaru, CRC/C/MDG/CO/3-4 (2012), Závěrečná doporučení Novému Zélandu, CRC/C/NZL/CO/3-4 (2011).

¹⁵⁰ Závěrečná doporučení Nikaragui, ibid. Závěrečná doporučení Angole, ibid.

¹⁵¹ Závěrečná doporučení Bahrajnu, CRC/C/BHR/CO/2-3 (2011), Závěrečná doporučení Dánsku, CRC/C/DNK/CO/4 (2011).

4.6.2. Obecné doporučení č. 16 o závazcích států v souvislosti s vlivem soukromého sektoru na práva dětí

Výbor pro práva dítěte je jediným ze smluvních orgánů, který vydal obecné doporučení zaměřené na závazky států týkající se vlivu soukromého (podnikatelského) sektoru na práva dítěte – **Obecné doporučení č. 16 o závazcích států v souvislosti s vlivem soukromého sektoru na práva dětí.**¹⁵²

V úvodu doporučení Výbor konstatuje, že státy mají závazky pokud jde o vliv činnosti soukromých firem na práva dětí vyplývající jak z Úmluvy, tak z obou jejích protokolů.¹⁵³ Tyto závazky zahrnují řadu oblastí a odrážejí skutečnost, že děti jsou nositelé práv, ale též konzumenti, současní či potenciální zaměstnanci, zaměstnavatelé a členové komunit, v nichž firmy působí. Výbor se v doporučení nejprve zaměřuje na obecné principy Úmluvy – zákaz diskriminace (čl. 2), princip nejlepšího zájmu dítěte (čl. 3 odst. 1), právo na život, přežití a rozvoj (čl. 6) a právo dítěte být slyšeno (čl. 12). Výbor uvádí, že státy musí například zajistit, aby veškerá legislativa, politika a programy týkající se činnosti soukromého sektoru (*business issues*) nebyly diskriminační vůči dětem, pokud jde o jejich obsah i implementaci, kupříkladu v oblasti přístupu rodičů k zaměstnání či ke zboží a službám pro postižené děti. Pokud jde o právo na život, přežití a rozvoj, Výbor uvádí řadu příkladů potenciálního negativního vlivu činností soukromých firem na tato práva, například zhoršení či znečištění životního prostředí, prodej půdy a znemožnění přístupu místní populace k přírodním zdrojům či reklamu na tabákové a jiné výrobky zaměřenou na dětskou populaci.

Výbor v obecném doporučení rovněž potvrzuje, že stát se nezabývá závazků vyplývajících z Úmluvy a opčních protokolů k ní tím, že deleguje své funkce na soukromé subjekty. Stát by porušil Úmluvu, pokud by nezajistil dodržování, ochranu a naplnění práv vyplývajících z Úmluvy ve vztahu k činnosti soukromých firem. Výbor dále analyzuje povinnost států dodržovat, chránit a naplňovat práva zaručená Úmluvou pokud jde o činnost soukromých firem a uvádí příklady řady opatření, které by státy měly přijmout v různých odvětvích. Výbor se dále věnuje specifickým situacím a sektorům, které mohou mít výrazný vliv na plnění práv zaručených Úmluvou a kde je právní či institucionální rámec často nedostačující či neúčinný.

¹⁵² Obecné doporučení č. 16 (2013) o závazcích států v souvislosti s vlivem soukromého sektoru na práva dětí, přijatý Výborem na jeho 62. zasedání (14. ledna – 1. února 2013).

¹⁵³ Opční protokol o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii a Opční protokol o zapojení dětí do ozbrojených konfliktů.

Tyto sektory a specifické situace zahrnují poskytování služeb, například pitné vody, hygienických služeb, vzdělávání, dopravy, zdravotní péče a podobně, dále tzv. neformální ekonomiky, globální operace firem, zejména nadnárodních společností, katastrofy a ozbrojené konflikty a činnost mezinárodních organizací, zejména rozvojových, finančních a obchodních. Dále Výbor uvádí řadu konkrétních opatření, od legislativních a regulačních, politických, koordinačních a monitorujících, až po spravedlivé zadostiučinění a nápravná opatření, která jsou státy povinny přijmout v případě porušení práv stanovených Úmluvou.

V souladu s nejnovějším vývojem¹⁵⁴ se Výbor rovněž vyjadřuje k „*povinné péči*“ (*due diligence*) soukromých firem za účelem respektování práv zaručených Úmluvou. Státy jsou dle Výboru povinny, za účelem dostání svým závazkům z Úmluvy, požadovat, aby soukromé firmy vykonávaly „*povinnou péči*“ vzhledem k právům dítěte. Soukromé firmy tak mají identifikovat, předcházet a zmírnit jejich negativní vliv na práva dítěte v rámci svých obchodních vztahů i globálních operací.

Obecné doporučení obsahuje více než osmdesát ustanovení jakož i řadu konkrétních doporučení státům za účelem zajištění, aby v důsledku činnosti nadnárodních korporací a firem nedocházelo k porušování Úmluvy. Lze očekávat, že ostatní smluvní orgány přijmou v budoucnu podobná obecná doporučení týkající se vlivu činnosti nadnárodních korporací a soukromých firem na dodržování práv stanovenými těmito smlouvami.

4.6.3. Doporučení České republiky týkající se soukromého sektoru

Výbor pro práva dítěte v závěrečných doporučeních k druhé periodické zprávě České republiky vyjádřil v souvislosti s ekonomickým vykořisťováním dětí znepokojení nad dětskou prací v zemědělství, rodinných firmách a modelingu.¹⁵⁵ V závěrečných doporučeních ke třetí a čtvrté periodické zprávě Výbor kritizuje neumožnění veřejného zdravotního pojištění pro děti cizinců a vysoké zdravotní pojistné dětí cizinců požadované *soukromými pojišťovnami* či odmítnutí jejich pojištění v případech závažných nemocí.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Například UNICEF, Safe the Children and Global Compact, *Children's Rights and Business Principles* (2011).

¹⁵⁵ Závěrečná doporučení: Česká republika, CRC/C/15/Add. 201, 18.3.2003, odst. 58.

¹⁵⁶ Závěrečná doporučení: Česká republika, CRC/C/CO/3-4, 4.8.2011.

4.7. Úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin

Úmluva o ochraně práv všem migrujících pracovníků a členů jejich rodin¹⁵⁷ (dále jen „Úmluva“) upravuje práva speciální skupiny osob – migrujících pracovníků a členů jejich rodin. Za migrujícího pracovníka je považována „*jakákoli osoba, která má být zapojena, je zapojena či byla zapojena do výdělečné aktivity ve státě, jehož není státním příslušníkem.*“¹⁵⁸ Úmluva se vztahuje na akty států a soukromých subjektů v průběhu migračního procesu. Práva obsažená v Úmluvě nejsou výhradně právy migrujících pracovníků, Úmluva spíše posiluje práva obsažená v jiných smlouvách o lidských právech ve vztahu k migrujícím pracovníkům. Všichni migrující pracovníci, tedy i ti, kteří v dané zemi pracují či pobývají nelegálně, jsou adresáty základních práv obsažených v části III Úmluvy. Legálně pracující migrující pracovníci pak mají zaručena další práva obsažená v části IV Úmluvy. Úmluva se nevztahuje na pracovníky mezinárodních organizací, osoby účastnící se rozvojových programů, uprchlíky a osoby bez státního občanství.¹⁵⁹

Úmluva obsahuje výslovné odkazy na „*soukromé osoby, skupiny či instituce*“ a „*zaměstnavatele*“, nicméně odpovědnost za dodržování práv stanovených Úmluvou přísluší státům, smluvním stranám. Ustanovení Úmluvy, jakož i interpretace Výboru pro migrující pracovníky (dále jen „Výbor“), požadují, aby státy regulovaly některé činnosti soukromých firem, včetně zaměstnavatelů. Státy jsou povinny přijmout „*účinná opatření*“ k ochraně migrujících pracovníků a jejich rodin, například proti násilí a zneužívání, zajistit rovnost v požívání práv migrujících pracovníků, včetně rovné mzdy a pracovních podmínek migrujících pracovníků. Úmluva výslovně zakazuje derogace principu rovnosti v pracovních smlouvách migrujících pracovníků a státy jsou povinny takovéto jednání zakázat zákonem. Pokud jde o jednotlivé sektory, Úmluva obsahuje odkazy na pracovní agentury a bankovní sektor.

Výbor učinil doporučení týkající se pracovních agentur, zemědělského sektoru a médií. Pokud jde o pracovní agentury, Úmluva omezuje „*operace za účelem najímání pracovníků v jiném*

¹⁵⁷ Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin byla přijata Valným shromážděním OSN dne 18.12.1990. V souladu se svým článkem 87(1) vstoupila v platnost dne 1. července 2003. Ke dni 22.9.2013 měla 47 smluvních stran. Česká republika není smluvní stranou této úmluvy. http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-13&chapter=4&lang=en

¹⁵⁸ Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin, ibid., článek 2.1.

¹⁵⁹ Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin, ibid., článek 3.

státě“ na veřejné služby či orgány. Ostatní agentury mohou najímat pracovníky pouze za předpokladu „*povolení, schválení a dohledu*“ příslušným státem.

V Obecném doporučení č. 2 k právům nelegálně pracujících migrujících pracovníků a členů jejich rodin Výbor doporučuje státům, smluvním stranám, aby požadovali po zaměstnavatelích uvedení specifických elementů v pracovních smlouvách, například že jsou uzavřeny svobodně a se souhlasem pracovníka.¹⁶⁰ Rovněž požaduje, aby státy přijaly sankce pro zaměstnavatele, kteří nedodržují princip rovnosti v pracovních smlouvách s migrujícími pracovníky bez ohledu na jejich status.¹⁶¹

Problémem naplňování práv zaručených Úmluvou je malý počet smluvních stran a zejména absence smluvních stran, států, zaměstnávajících migrující pracovníky.

4.8. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením¹⁶² (dále jen „Úmluva“) obsahuje řadu ustanovení, která se týkají fungování soukromého sektoru. Soukromé firmy rovněž výslovně zmiňuje, například v článku 4 (b) stanoví povinnost států přijmout veškerá přiměřená opatření k odstranění diskriminace na základě zdravotního postižení jakoukoli osobou, organizací či soukromou firmou. Na základě článku 9 odstavce 2 (b) Úmluvy, jsou státy, smluvní strany, povinny přijmout příslušná opatření za účelem zajištění, aby soukromé subjekty, které provozují zařízení a služby dostupné nebo poskytované veřejnosti, braly v úvahu všechna hlediska přístupnosti pro osoby se zdravotním postižením.

4.8.1. Oznámení jednotlivců

Již první oznámení Výboru pro postižené se týkalo činnosti soukromé firmy. V podání *Szilvia Nyusti a Péter Takács proti Maďarsku*¹⁶³ stěžovatelé namítali nečinnost státních orgánů za

¹⁶⁰ Obecné doporučení č. 2 k právům nelegálně pracujících migrujících pracovníků a členů jejich rodin, C/MW/GC/2, 28.8.2013, odst. 63.

¹⁶¹ Obecné doporučení č. 2, *ibid.*, odst. 64.

¹⁶² Mezinárodní úmluva o právech osob se zdravotním postižením byla přijata Valným shromážděním OSN dne 13.12.2006. V souladu se svým článkem 45 (1) vstoupila v platnost dne 3.5.2008. Ke dni 12.12.2014 měla 151 smluvních stran. Ratifikační listina České republiky byla uložena u depozitáře dne 28.8.2009. Úmluva vstoupila pro Českou republiku v platnost dne 28.10.2009.

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=iv-15&chapter=4&lang=en

¹⁶³ Oznámení *Szilvia Nyusti a Péter Takács proti Maďarsku*, č. 1/2010, CRPD/C/9/D/1/2010, 21.6.2013.

účelem zamezení diskriminace soukromou finanční institucí, bankou OTP Bank Zrt.. Tato neumožnila stěžovatelům se zrakovým postižením rovný přístup k bankomatům ATMs tak jako ostatním klientům. Zrakově postižení stěžovatelé uzavřeli s bankou smlouvu, na jejímž základě byli oprávněni používat bankovní karty. Jelikož bankomaty ATMs nebyly vybaveny klávesnicí v Braillově písmě, stěžovatelé je nemohli sami, bez asistence třetí osoby, používat. Navíc jim banka za tyto služby účtovala poplatky stejně jako ostatním klientům, kteří tyto služby využívat mohli.

Zatímco soud první instance stěžovatelům částečně vyhověl, odvolací soud a Ústavní soud jejich žalobu zamítli s odůvodněním, že stěžovatelé vstoupili do smluvního vztahu s bankou dobrovolně a svobodně akceptovali smluvní podmínky, včetně omezené možnosti používat bankomaty. Stát, smluvní strana, v odpovědi na podání stěžovatelů na jedné straně uznal, že omezený přístup osob se zrakovým postižením k bankomatům představuje problém a informoval o krocích (včetně dobrovolného závazku ředitele banky postupně zpřístupnit bankomaty), které v tomto směru podnikl. Na druhé straně však uvedl, že na základě stávající právní úpravy se povinnost umožnit osobám se zrakovým postižením rovný přístup k informacím, komunikacím a jiným službám nevztahuje na soukromé subjekty a smluvní závazky mezi nimi. Stěžovatelé namítali, že stát musí přijmout vůči bance právně závazná opatření. Dobrovolné závazky učiněné bankou považovali za nedostačující.

Výbor, s odvoláním na články 4 odstavec 1 (e) a 9 odstavec 2 (a) a (b) Úmluvy, konstatoval porušení povinnosti zajistit, aby soukromé entity poskytující služby veřejnosti vzaly v úvahu všechny aspekty umožnění přístupu osobám ze zdravotním postižením k těmto službám (čl. 9, odst. 2 (b)). Výbor dále uvedl, že stát je povinen provést nápravu ohledně dostupnosti služeb bankomaty ATMs banky OTP pro stěžovatele a poskytnout stěžovatelům kompenzaci. Výbor rovněž stanovil, že za účelem předejití podobnému porušení Úmluvy v budoucnu, je stát povinen přijmout minimální standardy přístupnosti bankovních služeb poskytovaných soukromými finančními institucemi osobám se zrakovým a jiným postižením. Za tímto účelem Výbor doporučuje přijetí legislativního rámce s konkrétními, vymahatelnými a časově ohraničenými parametry pro monitoring, zhodnocení postupných modifikací a úprav nepřístupných bankovních služeb soukromými finančními institucemi za účelem jejich zpřístupnění. Stát má rovněž zajistit, aby všechny nové bankomaty byly plně přístupné pro osoby se zdravotním postižením.

V oznámení *S.C. proti Brazílii*¹⁶⁴ se stěžovatelka, zaměstnankyně soukromé banky *Banco de Brasil*, domáhala porušení Úmluvy kvůli změně jejího pracovního místa na horší pracovní pozici v důsledku dlouhodobé nemocenské dovolené. Stěžovatelka se domnívala, že její pracovní pozice byla zhoršena v důsledku diskriminace na základě zdravotního postižení. Stěžovatelka se rovněž ze zdravotních důvodů domáhala přesunu do pobočky blíže jejímu bydlišti, čemuž banka nevyhověla, v důsledku nadbytku pracovníků v pobočce, do níž chtěla být stěžovatelka přesunuta. Výbor považoval tyto nároky za dostatečně odůvodněné pro účely přijatelnosti, nicméně oznámení jako celek zamítl coby nepřijatelné pro nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků.

Výbor pro postižené dosud rozhodl osm oznámení, z nichž se čtyři týkaly otázek trhu práce, zaměstnanosti či zaměstnanecké politiky zahrnující nepřímo soukromý sektor a jedno týkající se přímo porušení Úmluvy v důsledku nečinnosti soukromé firmy. Lze předpokládat, že fungování soukromého sektoru jak v oblasti zaměstnávání, tak v oblasti poskytování veřejných služeb, bude nadále jedním z hlavních témat individuálních oznámení předložených tomuto Výboru.

4.8.2. Závěrečná doporučení

Výbor odkazuje v závěrečných doporučeních státům na soukromý sektor například v souvislosti se zvyšováním povědomí o Úmluvě¹⁶⁵ či implementaci závěrečných doporučení. Například v doporučeních Dánsku¹⁶⁶ doporučuje přijetí strategií a kampaní za účelem podpory pozitivního obrazu osob s tělesným postižením a jejich právech mimo jiné v soukromém sektoru. Rovněž požaduje, aby stát zajistil dodržování požadavků na přístupnost soukromými subjekty poskytujícími služby veřejné dopravy.

Výbor rovněž vyjadřoval znepokojení nad nízkou mírou implementace ustanovení Úmluvy, zejména v oblasti přístupu ke službám, například dopravě, v soukromém sektoru,¹⁶⁷ nedostatku povědomí o Úmluvě ve veřejném i soukromém sektoru¹⁶⁸ či existenci bariér pokud

¹⁶⁴ Oznámení *S.C. proti Brazílii*, č. 10/2013, CRPD/C/12/D/10/2013, 28.10.2014.

¹⁶⁵ Závěrečná doporučení Argentiny, CRPD/C/ARG/CO/1, 2012. Závěrečná doporučení Ekvádoru, CRPD/C/ECU/CO/1, 2014.

¹⁶⁶ Závěrečná doporučení Dánsku, CRPD/C/DNK/CO/1, 30.10.2014.

¹⁶⁷ Závěrečná doporučení Španělsku, CRPD/ESP/CO/1, 2011. Závěrečná doporučení Paraguay, CRPD/C/PRY/CO/1, 2013.

¹⁶⁸ Závěrečná doporučení Švédsku, CRPD/C/SWE/CO/1, 2014.

jde o rovný přístup osob se zdravotním postižením k zaměstnání.¹⁶⁹ Doporučoval například přijetí opatření podporující zaměstnanost osob se zdravotním pojištěním ve veřejném i soukromém sektoru,¹⁷⁰ zajištění přístupnosti do zařízení určených veřejnosti, včetně transportu, osobám se zdravotním postižením, včetně ze strany soukromého sektoru,¹⁷¹ a přijetí sankcí v případě neplnění těchto požadavků.¹⁷²

4.9. Závěr

Zatímco starší lidskoprávní úmluvy zahrnují povinnost států chránit před zásahem do práv jimi stanovených v obecné rovině, novější smlouvy v tomto směru výslovně zmiňují soukromé podniky. Tendencí smluvních výborů je zvyšování tlaku na státy, smluvní strany, aby tyto naplňovaly svou povinnost chránit práva z těchto úmluv též ve vztahu ke korporátním a firemním aktivitám.

Přestože povinnost států, smluvních stran, *chránit* se vztahuje na všechna práva stanovená příslušnými lidskoprávními smlouvami, některá práva byla ve vztahu ke korporátním a firemním aktivitám smluvními výbory zmiňována častěji, zejména zákaz diskriminace a právo na rovnost, menšinová práva, pracovní práva, práva na ochranu soukromí, práva na ochranu zdraví a životních podmínek, zákaz rasové nesnášenlivosti a práva původních obyvatel.

Pokud jde o průmyslová odvětví, smluvní výbory mají tendenci se zaměřovat na určitá odvětví, například v kontextu zaměstnanosti se častěji vyjadřovaly k těžebnímu průmyslu či zemědělství. Regulaci smluvní orgány doporučovaly zejména v těžářství a stavebnictví (developerství), zejména pokud jde o zdroje nacházející se na území původního obyvatelstva. Ve vztahu k právu na zdraví se smluvní orgány vyjadřovaly k soukromým poskytovatelům zdravotní péče a farmaceutickým firmám. Soukromá média byla diskutována v souvislosti s komerčním sexuálním zneužíváním dětí a šířením rasové a jiné nesnášenlivosti. Důraz na některé typy společností či odvětví však nemění obecnou povinnost států chránit jednotlivce před veškerými porušeními lidských práv jakýmkoli subjekty.

¹⁶⁹Závěrečná doporučení Argentiny, CRPD/C/ARG/CO/1, 2012.

¹⁷⁰Závěrečná doporučení Paraguay, CRPD/C/PRY/CO/1, 2013. Závěrečná doporučení Maďarsku, CRPD/C/HUN/CO/1, 2012. Závěrečná doporučení Belgie, CRPD/C/BEL/CO/1, 2014.

¹⁷¹Závěrečná doporučení Peru, CRPD/C/PER/CO/1, 2012.

¹⁷²Závěrečná doporučení Mexiku, CRPD/C/MEX/CO/1, 2014.

Státy jsou dle mezinárodních smluv o lidských právech, tak jak jsou vykládány smluvními orgány, povinny přijímat řadu opatření ve vztahu k soukromým podnikům (firmám) a korporacím. Mají nejen povinnost monitorovat činnost podniků a korporací, aby tato nezasahovala do práv zaručených těmito úmluvami, ale rovněž musí přijímat legislativní opatření za účelem zákazu porušování těchto práv, zajistit účinné mechanismy vymáhání těchto práv a odškodnění případným obětem jejich porušení. Smluvní výbory rovněž vyzývaly státy ke zvýšení povědomí soukromých podniků a korporací o možných důsledcích jejich činnosti na požívání těchto práv a přijímání etických kodexů a seberegulačních opatření v tomto směru.

Některé otázky, jakožto povinnost států trestat fyzické versus právnické osoby v případě korporátního porušení práv zaručených lidskoprávními smlouvami či výkon extrateritoriální jurisdikce vůči korporacím operujícím mimo území států, smluvních stran, nebyly smluvními orgány doposud jednoznačně objasněny. Dvě smlouvy, Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské prostituci a pornografii a Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a jejich rodinných příslušníků, výslovně požadují po státech, aby zakotvili právní odpovědnost firem. Žádná ze smluv či smluvních výborů nezakazují extrateritoriální jurisdikci a některé výbory, zejména Výbor pro práva dítěte, její aplikaci doporučují pokud jde o odpovědnost korporací sídlících na území smluvních stran.

Smluvní orgány nepochybně věnují korporátním aktivitám stále více pozornosti, což přispěje k většímu ozřejmění pokud jde o rozsah a obsah povinnosti států vztahujícím se k těmto aktivitám. Odkazy na činnost nadnárodních korporací a konkrétní doporučení v tomto směru se nejčastěji objevují v doporučeních Výboru pro práva dítěte a Výboru pro odstranění rasové diskriminace. Výbor pro práva dítěte je jediným smluvním orgánem, který přijal obecné doporučení zaměřené na činnost soukromého sektoru, a podrobněji tak vymezil rozsah a obsah povinnosti států vůči korporacím a firmám ve vztahu k ochraně práv dítěte.

Pokud jde o doporučení ohledně soukromého sektoru týkající se České republiky, výbory se opakovaně kriticky vyjadřovaly zejména k diskriminaci romského obyvatelstva v oblasti zaměstnanosti, bydlení a vzdělávání. Dále se vyjadřovaly ke specifickým otázkám diskriminace cizinců, například v souvislosti se soukromými zdravotními pojišťovnami či pracovními smlouvami u soukromých firem. Rovněž byly vzneseny otázky diskriminace žen na pracovním trhu či nerovnosti mzdy mezi ženami a muži.

5. Snahy o formulaci povinností nadnárodních korporací v oblasti lidských práv

5.1. Kodex chování pro nadnárodní korporace

Výzvy k mezinárodní regulaci zahraničních investic a nadnárodních korporací zesílily od šedesátých let minulého století. Poté co v roce 1972 tehdejší prezident Chile Salvador Allende obvinil americké společnosti, zejména *International Telegraph and Telephone Company* a *Kenneth Copper Corporation*, ze zasahování do vnitřních záležitostí Chile, zazněly poprvé návrhy na vypracování mezinárodního kodexu chování pro korporace na třetí Mezinárodní konferenci pro obchod a rozvoj (UNCTAD) v Santiagu de Chile. Vlády na konferenci zdůraznily vzrůstající vliv nadnárodních společností a potřebu zajistit, aby jejich činnost nepoškozovala zájmy rozvojových zemí.¹⁷³ V témže roce Hospodářská a sociální rada OSN požádala Generálního tajemníka o ustavení Skupiny eminentních osobností za účelem studia vlivu nadnárodních korporací na rozvoj, zejména v rozvojových zemích, a mezinárodní vztahy.¹⁷⁴

Skupina doporučila vytvoření Komise pro nadnárodní korporace za účelem přípravy kodexu chování pro nadnárodní korporace, který by se rovněž zabýval otázkou lidských práv.¹⁷⁵ Kodex obsahoval například ustanovení, že nadnárodní korporace mají respektovat lidská práva a základní svobody v zemích, v nichž působí. Rovněž stanovil, že ve svých hospodářských a společenských vztazích, nesmějí nadnárodní korporace diskriminovat z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, náboženství, jazyka, společenského, národnostního a etnického původu či politického nebo jiného názoru. Nadnárodní korporace musí dodržovat vládní politiku za účelem rozšíření rovnosti příležitostí a zacházení.¹⁷⁶

¹⁷³ UNCTAD (1972), <http://unctad.org/fr/pages/MeetingsArchive.aspx?meetingid=22968>. Hnutí nezúčastněných zemí „Skupina 77“ požadovalo stálou suverenitu států nad jejich přírodními zdroji a zvýšený dohled nad činností nadnárodních korporací. Srov. DE SCHUTTER, Olivier, Transnational Corporations and Human Rights: An Introduction, *Global Law Working Paper* 01/05, Symposium – „Transnational Corporations and Human Rights“, 2005.

¹⁷⁴ UNCTC, Background and Activities of the Commission and the Centre on Transnational Corporations: 1972. to 1975, <http://Benchpost.com/unct/history72-75.htm>

¹⁷⁵ UN doc. E/1990/94, 12.6.1990.

¹⁷⁶ The report by the Secretary General, The impact of the activities and working methods of transnational corporations on the full enjoyment of all human rights, in particular economic, social and cultural rights and the right to development, bearing in mind existing international guidelines, rules and standards relating to the subject-matter, UN Commission on the Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, UN doc. E/CN.4/Sub.2/1996/12, 2.7.1996, odst. 61-62.

Práce na kodexu trvaly deset let, nicméně v roce 1990 byl OSN odmítnut z důvodu rozporů mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi, zejména v otázce referencí na mezinárodní právo a začlenění standardů zacházení pro nadnárodní korporace. Rozvojové země požadovaly, aby se instrument nevztahoval na národní a státem vlastněné firmy, ale pouze na nadnárodní korporace.

Rozsáhlý lobbying korporací proti kodexu byl rovněž jedním z důvodů negativního postoje rozvinutých zemí a jeho následného zamítnutí.¹⁷⁷ Korporace přímo či prostřednictvím svým zájmových skupin, zejména Mezinárodní obchodní komory a Mezinárodní organizace zaměstnavatelů, od počátku zcela odmítaly jakýkoli mezinárodně právně závazný instrument. Místo toho usilovaly o přijímání dobrovolných kodexů chování a zachování veškeré právní regulace pouze na národní úrovni. Členské státy OECD tak upřednostňovaly dobrovolná opatření, zatímco země rozvojové požadovaly právně závazný instrument. Tento postoj ovlivnil přístup OSN k této otázce, který se promítl v posunu od právně závazných standardů ke kooperativnějšímu přístupu vůči korporátnímu sektoru.

5.2. Směrnice Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) pro nadnárodní podniky

Rozvinuté státy se nicméně rovněž obávaly nárůstu a případného zneužívání vlivu nadnárodními korporacemi v rozvojových zemích, včetně ovlivňování politických procesů a následně možných nepřátelských reakcí ze strany rozvojových zemí a případných restrikcí vůči investorům.¹⁷⁸ V tomto kontextu přijala Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) dne 21. června 1976 Směrnice OECD pro nadnárodní podniky (dále jen „Směrnice OECD“).¹⁷⁹ Dle některých názorů byly Směrnice sjednány také z obavy před případným přijetím právně závazného instrumentu na půdě OSN.

Směrnice byly několikrát revidovány, naposledy v 25. května 2011 za účelem harmonizace s vývojem v OSN, zejména s „*Principy týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“*“. Tato revize reagovala na kritiku

¹⁷⁷ Global Policy Forum, Corporate Influence on the Business and Human Rights Agenda of the United Nations, červenec 2014.

¹⁷⁸ DE SCHUTTER, O., Transnational Corporations and Human Rights: An Introduction, op.cit..

¹⁷⁹ Směrnice OECD pro nadnárodní podniky (*OECD Guidelines for Multinational Enterprises*), OECD Publishing, 2011.

nevládních organizací i Zvláštního představitele OSN Prof. Ruggieho, že Směrnice neobsahují lidskoprávní kapitolu a že mechanismus dohlízející na plnění Směrnic vyžaduje „investiční nexus“, jakožto kritérium přijatelnosti pro případné stížnosti ohledně dodržování Směrnic.

Směrnice byly doplněny o novou lidskoprávní kapitolu v souladu s *Principy*. Harmonizace lidskoprávních standardů přijímaných různými subjekty byla obzvláště důležitá pro podnikatelskou sféru.¹⁸⁰ Rovněž byl začleněn nový a úplný koncept povinné péče (*due diligence*) a zodpovědného managementu dodavatelského řetězce (*supply chain*). Změny byly provedeny též v dalších kapitolách týkajících se zaměstnanosti a průmyslových vztahů, boje s korupcí, životního prostředí, zájmu spotřebitelů a zdaňování. Nová verze Směrnic rovněž posiluje roli národních kontaktních míst.

Směrnice OECD představují doporučení vlád nadnárodním podnikům operujícím na území a z území přidružených států.¹⁸¹ Obsahují právně nezávazné principy a standardy pro odpovědné fungování firem v globálním kontextu v souladu s aplikovatelnými zákony a mezinárodně uznávanými standardy. Směrnice stanoví, že podniky mají přispívat k pokroku v oblastech hospodářství a životního prostředí a společenskému pokroku za účelem dosažení udržitelného rozvoje. Podniky nesmí požadovat či akceptovat výjimky z regulačních opatření týkajících se lidských práv, životního prostředí, zdraví, bezpečnosti, práce, daní a dalších otázek.

Plnění Směrnic je podporováno monitorovacím mechanismem, tzv. národními kontaktními místy (*National Contact Points, NCP*), která jsou zřízena jednotlivými přidruženými zeměmi za účelem podpory a implementace Směrnic. Národní kontaktní místa nejenže pomáhají podnikům v naplňování Směrnic, ale též slouží jako mediační a konsiliační platforma pro případné nejasnosti ohledně plnění.

¹⁸⁰ Například Výbor pro mezinárodní obchod USA (asociace amerických nadnárodních korporací) se obrátil na tehdejší ministryni zahraničí H. Clinton s tím, že bude podporovat začlenění kapitoly o lidských právech do Směrnic OECD, pokud tato bude v souladu s Rámcem OSN zpracovaným Prof. Ruggiem, <http://www.state.gov/secretary/rm/2011/05/164340.htm>

¹⁸¹ Směrnice byly přijaty 42 přidruženými vládami, tj. kromě členských států OECD též Argentinou, Brazílií, Egyptem, Livou, Lotyšskem, Marokem, Peru a Rumunskem.

Pokud jde o lidská práva, obsahují Směrnice v části „Obecná politika“ závazek určený nadnárodním korporacím „*respektovat lidská práva všech, kdo jsou jejich činnosti ovlivněni, a to v souladu s mezinárodními závazky hostitelských zemí*“.¹⁸²

V části „Lidská práva“ Směrnice připomínají, že státy mají povinnost chránit lidská práva. Pokud jde o podniky, ty mají v rámci mezinárodně uznávaných lidských práv, lidskoprávních závazků zemí, v nichž působí a relevantního vnitrostátního práva, respektovat lidská práva. Toto dle Směrnic znamená, předejít porušování lidských práv a řešit negativní vliv na lidská práva, k němuž mohly přispět.¹⁸³ Komentář ke Směrnici uvádí, že respektování lidských práv je globálním standardem očekávaného chování podniků, nezávisle na schopnostech či vůli států plnit své lidskoprávní závazky. Respektování lidských práv podniky neumenšuje lidskoprávní závazky států.¹⁸⁴

Skutečnost, že stát nevymáhá plnění relevantních vnitrostátních norem, či že neplní své mezinárodní lidskoprávní závazky či jedná v rozporu s nimi, nezmenšuje očekávání, že podniky budou lidská práva respektovat. V zemích, v nichž je vnitrostátní právo v rozporu s mezinárodně uznávanými lidskými právy, se mají podniky snažit hledat způsoby jejich maximálního možného naplnění, aniž by se dostaly do konfliktu s právem vnitrostátním.¹⁸⁵

Mezinárodně uznávaná lidská práva, jež je nezbytné respektovat za každých okolností, dle Směrnic zahrnují práva obsažená ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a Deklaraci základních principů a práv v práci Mezinárodní organizace práce.¹⁸⁶ S ohledem na průmyslové odvětví či specifický kontext, mají podniky zvážit další standardy, například standardy OSN týkající se specifických skupin obyvatel, které vyžadují zvláštní pozornost. V této souvislosti Komentář uvádí instrumenty o právech původního obyvatelstva, osob příslušejících k národnostním či etnickým, náboženským či jazykovým skupinám; žen, dětí, osob se zdravotním postižením a migrujících pracovníků a příslušníků

¹⁸² Směrnice OECD, Obecná politika, ibid., ustanovení č. 2

¹⁸³ Směrnice OECD, Lidská práva, ibid., s. 31.

¹⁸⁴ Směrnice OECD, ibid., ustanovení 37, s. 32.

¹⁸⁵ Směrnice OECD, ibid., ustanovení 38, s. 32.

¹⁸⁶ Deklarace základních principů a práv v práci, Mezinárodní organizace práce, 1998.

jejich rodin. Zvýšenou pozornost musí podniky věnovat rovněž standardům mezinárodního humanitárního práva, pokud působí v zemích, kde probíhá ozbrojený konflikt.¹⁸⁷

V rámci své činnosti se mají podniky vyvarovat zavinění či přispění k negativnímu dopadu na lidská práva a takovýto dopad případně řešit. V těchto situacích mají podniky využít svůj vliv, aby byla situace napravena v maximálním možném rozsahu. Za vliv je považován fakt, že podnik má schopnost ovlivnit změnu jednání jiné entity, jejíž činnost měla negativní dopad na lidská práva. Rovněž mají podniky najít způsoby předcházení a napravení negativního dopadu na lidská práva spojeného s jejich operacemi, produkty či službami prostřednictvím podnikatelských vztahů, i když k takovému dopadu nepřispěly.

Podniky mají mít rovněž politický závazek respektovat lidská práva. Komentář uvádí, že takovýto závazek má být vyjádřen prostřednictvím prohlášení, které a) je schváleno na nejvyšší úrovni podniku; b) je založeno na relevantní interní a externí expertíze; c) stanoví očekávání podniku od zaměstnanců, obchodních partnerů a dalších stran spojených s fungováním podniku; d) je veřejně dostupné a e) které se odráží v operačních postupech a procedurách celého podniku.¹⁸⁸

Podniky mají rovněž vykonávat povinnou péči úměrně jejich velikosti, povaze a kontextu, v němž operují a vážnosti rizika možného negativního dopadu na lidská práva. Tento proces zahrnuje nepřetržitý proces vyhodnocování stávajícího a potenciálního dopadu činnosti podniku na lidská práva a jednání na základě tohoto vyhodnocení tak, aby tento dopad by řešen.

Konečně mají podniky poskytnout samy či prostřednictvím legitimních procesů nápravu v případech negativního dopadu na lidská práva, pokud zjistí, že takovýto dopad způsobily či k němu přispěly. Prostředky nápravy zahrnují soudní a mimosoudní mechanismy, případně jiné mechanismy na operativní úrovni, které však musí splňovat kritéria legitimacy, přístupnosti, předvídatelnosti, rovnosti a transparentnosti.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Směrnice OECD, *ibid.*, ustanovení 40, s. 32.

¹⁸⁸ Směrnice OECD, *ibid.*, ustanovení 44, s. 33 – 34.

¹⁸⁹ Směrnice OECD, *ibid.*, ustanovení 46, s. 34.

Kromě lidských práv Směrnice stanoví standardy chování korporací rovněž v oblasti zaměstnaneckých a průmyslových vztahů, životního prostředí, potírání korupce, ochrany spotřebitelů, vědy a technologií, soutěže a zdanění.

Směrnice OECD se liší od jiných dobrovolných kodexů chování pro korporace tím, že jsou podporovány vládami, které se zavázaly zajistit jejich implementaci a dále tím, že zahrnují mechanismus řešení sporů ohledně případných porušení Směrnic korporacemi.¹⁹⁰

Mechanismus implementace Směrnic zahrnuje dvě součásti: a) národní kontaktní místa, kterým je svěřeno rozšiřování povědomí a pomoc při řešení otázek související s implementací směrnic, zejména v souvislosti s národní úrovní a b) investiční výbor, jež zajišťuje jednotný výklad Směrnic na mezinárodní úrovni. Pokud jde o specifické případy související s plněním Směrnic korporacemi, národní kontaktní místo slouží k nalezení řešení případného sporu. Po úvodním vyhodnocení otázky, se může obrátit na příslušné orgány a organizace s žádostí o dodatečné informace, konzultovat národní kontaktní místa v jiných zemích, požádat o stanovisko investiční výbor a nabídnout smírné řešení a mediaci zúčastněným stranám. V závěru řízení vydá vždy kontaktní místo veřejné stanovisko, buď, že daná věc nevyžaduje další posouzení, že se strany dohodly či že se strany nedohodly. Kontaktní místo rovněž informuje o jednotlivých krocích řízení investiční výbor. Výbor může vydat stanovisko, zda národní kontaktní místo správně interpretovalo Směrnice a vydat doporučení za účelem jejich účinnějšího plnění.

Z výše uvedeného vyplývá, že řízení je založeno na dobrovolnosti, kdy dosažení výsledku předpokládá vůli zúčastněných stran poskytnout informace a podílet se na řešení. Mechanismus nedisponuje žádnými donucovacími prostředky, kromě zveřejnění příslušných informací.

5.3. Tripartitní deklarace zásad o nadnárodních podnicích a sociální politice Mezinárodní organizace práce

Dne 16. listopadu 1977, tedy zhruba rok po přijetí Směrnic OECD, schválila Správní rada Mezinárodního úřadu práce Tripartitní deklaraci zásad o nadnárodních podnicích a sociální

¹⁹⁰ OECD Watch, Calling for Corporate Accountability, A Guide to 2001 OECD Guidelines for Multinational Enterprises, červen 2013.

politice (dále jen „Tripartitní deklarace“) ¹⁹¹. Deklarace byla revidována dne 17. listopadu 2000. ¹⁹²

Tripartitní deklarace odkazuje na Směrnice OECD, jakož i na normotvorné úsilí Komise OSN pro nadnárodní korporace a uvádí, že MOP může díky své tripartitní struktuře a dlouholetým zkušenostem sehrát významnou roli při stanovení zásad týkající se činnosti nadnárodních podniků. ¹⁹³

Tripartitní deklarace uvádí, že nadnárodní podniky hrají důležitou roli v ekonomikách většiny zemí i v mezinárodních ekonomických vztazích a uvádí řadu příkladů jejich pozitivního vlivu. Na druhé straně Tripartitní deklarace připomíná, že kroky nadnárodních společností mohou vést ke zneužívání koncentrace ekonomické síly a ke střetům s cíli národních politik a se zájmy pracovníků. Složitost nadnárodních podniků a potíže s vnímáním jejich odlišných struktur, fungování a politik navíc někdy vzbuzují obavy v domovské nebo hostitelské zemi, případně v obou. ¹⁹⁴

Přestože je Deklarace výslovně určena nadnárodním podnikům, zásady v ní vytyčené si nekladou za cíl zavádět nerovnosti mezi podniky nadnárodními a národními. Naopak, vyjadřují postupy vhodné pro všechny. Na plnění zásad uvedených v Deklaraci, které se vztahují na oba druhy podniků, by se měly od obou typů podniků klást stejná očekávání, pokud jde o jejich chování obecně, a zvláště pak pokud jde o jejich sociální praktiky. ¹⁹⁵

Tripartitní deklarace vytyčuje zásady pro oblast zaměstnanosti, výcviku, pracovních a životních podmínek a průmyslových vztahů. Vládám, organizacím zaměstnavatelů a pracovníků a nadnárodním podnikům se doporučuje, aby tyto zásady dodržovaly. ¹⁹⁶ Je tedy učena širšímu spektru adresátů než Směrnice OECD.

Tripartitní deklarace rovněž uvádí, že všechny strany, kterých se deklarace týká, by měly respektovat svrchovaná práva států, dodržovat vnitrostátní právní a správní předpisy, řádně

¹⁹¹ Tripartitní deklarace zásad o nadnárodních podnicích a sociální politice, přijata Správní radou Mezinárodní organizace práce dne 16.11.1977 v Ženevě, ILO Information System on International Labour Standards, 2000, http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:62:0::NO:62:P62_LIST_ENTRIE_ID:2453910:NO

¹⁹² 279. zasedání Správní rady Mezinárodní organizace práce dne 17.11.2000 v Ženevě.

¹⁹³ Tripartitní deklarace, ibid., poznámka 192, preambule.

¹⁹⁴ Tripartitní deklarace, ibid., ustanovení č. 1.

¹⁹⁵ Tripartitní deklarace, ibid., ustanovení č. 11.

¹⁹⁶ Tripartitní deklarace, ibid., ustanovení č. 7.

přihlížet k místní praxi a respektovat příslušné mezinárodní normy. Měly by respektovat Všeobecnou deklaraci lidských práv a příslušné mezinárodní pakty přijaté Valným shromážděním OSN a též Ústavu Mezinárodní organizace práce a její zásady, podle nichž je nezbytným předpokladem udržitelného pokroku svoboda vyjadřování a sdružování.¹⁹⁷ Rovněž by měly přispívat k naplňování Deklarace MOP o základních zásadách a právech při práci a následného sdělení, přijatých v roce 1998. Měly by též dodržovat závazky, které svobodně přijaly, v souladu s vnitrostátním právem a obecně uznávanou mezinárodní odpovědností.¹⁹⁸

Tripartitní deklarace dále obsahuje doporučení v oblasti zaměstnanosti, rovnosti příležitostí a zacházení, jistoty zaměstnání, odborného výcviku, pracovních a životních podmínek, včetně mzdy, dávky, minimálního věku, bezpečnosti a zdraví při práci, pracovních vztahů, svobody sdružování a práva na organizování, kolektivního vyjednávání, konzultací, stížností a urovnávání pracovních sporů. Nadnárodní podniky by měly umožnit svým pracovníkům podat stížnost, aniž by toto bylo jakýmkoli důvodem předpojatosti vůči nim, a tato stížnost by měla být prošetřena v souladu s platným postupem. Tripartitní deklarace tak předpokládá, že nadnárodní podniky zavedou uvnitř podniku mechanismus projednávání stížností pracovníků. Toto je dle Tripartitní deklarace zvláště důležité, operují-li nadnárodní podniky v zemích, které se neřídí zásadami úmluv MOP o svobodě sdružování, právu organizovat se a kolektivně vyjednávat o nucené práci.¹⁹⁹

Jak je uvedeno v Tripartitní deklaraci, zásady v ní obsažené jsou určeny vládám a organizacím zaměstnavatelů a pracovníků v domovských a hostitelských zemích i nadnárodním podnikům samotným.²⁰⁰ Činnost nadnárodních podniků by měla být v souladu s rozvojovými prioritami, sociálními cíli a strukturou země, v níž působí.²⁰¹

Tripartitní deklarace byla schválena konsensem Správní rady Mezinárodní organizace práce, v níž jsou zastoupeny vlády, zaměstnavatelé i zaměstnanci, jakožto dobrovolný, právně nezávazný instrument. Přes svůj doporučující charakter a skutečnost, že je založena na dobrovolném plnění, je potřeba zohlednit, že Tripartitní deklarace obsahuje či odkazuje na normy obsažené v právně závazných instrumentech. Z tohoto hlediska je možno Tripartitní

¹⁹⁷ Tripartitní deklarace, *ibid.*, ustanovení č. 8.

¹⁹⁸ Tripartitní deklarace, *ibid.*

¹⁹⁹ Tripartitní deklarace, *ibid.*, ustanovení č. 58.

²⁰⁰ Tripartitní deklarace, *ibid.*, ustanovení č. 4.

²⁰¹ Tripartitní deklarace, *ibid.*, ustanovení č. 10.

deklaraci považovat za autoritativní výklad smluv a doporučení MOP, na nichž je založena. Dohromady s těmito smlouvami a mezinárodním obyčejovým právem pak tvoří lidskoprávní rámec závazků pro nadnárodní společnosti a jiné nestátní aktéry relevantní k právu na práci a souvisejícím právům.

Tripartitní deklarace výslovně odkazuje na mezinárodněprávní lidskoprávní normy – Všeobecnou deklaraci lidských práv a oba Pakty, s tím, že všechny strany, kterých se tato Deklarace týká – tedy vlády členských států MOP, organizace pracovníků a zaměstnavatelů, a nadnárodní podniky – mají tyto normy respektovat. Dle Dodatku II k Tripartitní deklaraci, přijatého v březnu 2000, by rovněž měly všechny strany Tripartitní deklarace přispívat k naplňování Deklarace MOP o základních zásadách a právech při práci a následného sdělení, přijatých v roce 1998,²⁰² týkající se následujících práv:

- a) svoboda sdružování a účinné uznání práva na kolektivní vyjednávání,
- b) odstranění všech forem nucené nebo povinné práce,
- c) účinné zrušení dětské práce, a
- d) odstranění diskriminace v zaměstnání.

Deklarace z r. 1998 zahrnuje základní mezinárodněprávní standardy týkající se pracovních práv. Přestože tato Deklarace neuvádí seznam smluv považovaných za zásadní, všeobecně jsou za smlouvy zahrnující základní práva v oblasti pracovních práv považovány tyto úmluvy:

- a) Úmluva č. 29 týkající se nucené a povinné práce,
- b) Úmluva č. 87 týkající se svobody sdružování a práva organizovat se,
- c) Úmluva č. 98 týkající se principů práva sdružovat se a kolektivně vyjednávat,
- d) Úmluva č. 100 týkající se rovné odměny pro ženy a muže za práci stejné hodnoty,
- e) Úmluva č. 105 týkající se zrušení nucené práce,
- f) Úmluva č. 111 týkající se diskriminace v oblasti zaměstnání,
- g) Úmluva č. 138 týkající se minimálního věku pro přijetí do zaměstnání,
- h) Úmluva č. 182 týkající se zrušení nejhorších forem dětské práce.

²⁰² Deklarace MOP o základních zásadách a právech při práci (*ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*), přijatá Mezinárodní konferencí práce v červnu 1998.

Tyto instrumenty zahrnují normy mezinárodního pracovního práva a lidských práv, které by nadnárodní i národní společnosti měly respektovat ve své činnosti.

Pokud jde o implementaci Tripartitní deklarace, jsou vlády povinny podávat každé čtyři roky zprávy Správní radě ohledně jejího plnění a Správní rada může činit doporučení na základě prozkoumání těchto zpráv Podkomisí pro nadnárodní korporace Komise pro právní otázky a mezinárodní pracovní standardy.

Kromě toho mohou vlády požádat o interpretaci Tripartitní deklarace, buď z vlastní iniciativy nebo na základě žádosti organizací pracovníků či zaměstnavatelů, v případě neshody ohledně její interpretace. Žádost není možno podat abstraktně, musí se vztahovat ke konkrétní situaci. Procedura slouží k vyjasnění obsahu Tripartitní deklarace, nikoli k vyřešení konkrétního sporu. Procedura je rovněž restriktivní tím, že se ji nelze dovolávat pokud jde o vnitrostátní předpisy a zvyklosti, mezinárodní pracovní úmluvy a doporučení, a záležitosti spadající pod postup upravující svobodu sdružování. Návrh odpovědi vypracuje MOP ve spolupráci s podvýborem pro nadnárodní podniky, po jeho schválení je předložena ke schválení Správní radě MOP, zaslána zúčastněným stranám a zveřejněna v Úředním věstníku MOP.²⁰³

Třetí aktivitou týkající se implementace Tripartitní deklarace je její propagace a vypracovávání studií směřující ke zvyšování povědomí o příslušných standardech a jejich plnění.

Tripartitní deklarace poskytuje užitečný přehled standardů a politik v oblasti mezinárodního pracovního práva a lidských práv, které mají nadnárodní společnosti respektovat, jakož i doporučení týkající se zvyšování pracovních příležitostí a zvyšování standardů, používání technologií napomáhajících zaměstnanosti, rovnosti příležitostí a zákazu diskriminace, jistoty zaměstnání, atd. Absence účinného monitoringu či posuzování případných stížností na porušení příslušných ustanovení Tripartitní deklarace nadnárodními společnostmi však účinné využití tohoto instrumentu značně omezují.

²⁰³ Postup prošetřování sporů ohledně uplatňování Tripartitní deklarace zásad o nadnárodních podnicích a sociální politice prostřednictvím výkladu jejich ustanovení přijatý Správní radou Mezinárodního úřadu práce na jejím 232. zasedání (Ženeva, březen 1986) ve znění úpravy z jejího 261. zasedání (Ženeva, listopad 1994).

5.4. Globální kompakt OSN

V devadesátých letech se OSN opětovně začalo zabývat otázkou vlivu činnosti nadnárodních společností na lidská práva v souvislosti s rozvíjející se globalizací a nárůstem počtu, operací a vlivu korporací. Jednou z iniciativ bylo založení Globálního kompaktu OSN, představeného Generálním tajemníkem OSN na zasedání Světového ekonomického fóra ve švýcarském Davosu dne 31. ledna 1999 jakožto „*lidské tváře globálního trhu*“²⁰⁴ a oficiálně ustanoveného v roce 2000 v ústředí OSN v New Yorku, za účasti představitelů padesáti významných korporací.²⁰⁵

Globální kompakt je dobrovolná platforma založena na deseti principech, zahrnujících lidská práva, pracovní standardy, životní prostředí a od roku 2004 též boj proti korupci.²⁰⁶ Principy odkazují na Všeobecnou deklaraci lidských práv, Deklaraci MOP o základních zásadách a právech při práci, Deklaraci z Ria de Janiera o životním prostředí a rozvoji a Úmluvu OSN proti korupci.

Nadnárodní společnosti a firmy, které se k této dobrovolné iniciativě připojí, souhlasí s dodržováním deseti principů a je od nich očekáváno, že tyto integrují do své firemní strategie a rozhodovacích procesů. V roce 2013 měl Globální kompakt přes 10000 korporátních či firemních členů z 145 zemí světa²⁰⁷ a představoval tak největší dobrovolnou korporátní iniciativu.²⁰⁸ Členstvím v Globálním kompaktu na sebe korporace a firmy nepřebírají právní závazky ani nepodléhají monitorovacímu či regulačnímu mechanismu ohledně plnění deseti principů. Spíše se jedná o fórum k výměně zkušeností ze sociálně odpovědné korporátní praxe, podporu tzv. „*dobrého korporátního občanství*“ a základních obecně uznávaných principů.²⁰⁹

²⁰⁴ Generální tajemník OSN. Projev Generálního tajemníka OSN, Kofi Annana na Světovém ekonomickém fóru v Davosu, 31. ledna 1999, Press Release SG/SM/6881, 1. února 1999.

²⁰⁵ Například Daimler Chrysler, Unilever, Deutsche Bank, BP Amoco, Royal Dutch Shell, Volvo, Credit Suisse, Dupont, Nike.

²⁰⁶ Globální kompakt OSN, Korporátní udržitelnost ve světové ekonomice (*Corporate Sustainability in the World Economy*), září 2013, http://www.unglobalcompact.org/docs/news_events/8.1/GC_brochure_FINAL.pdf

²⁰⁷ Globální kompakt OSN, Participace byznysu (*Business Participation*) http://www.unglobalcompact.org/HowToParticipate/Business_Participation/index.html

²⁰⁸ Globální kompakt OSN, Po podpisu: návod k zapojení se do Globálního kompaktu OSN (*After the Signature: A Guide to Engagement in the United Nations Global Compact*), leden 2012, http://www.unglobalcompact.org/docs/news_events/8.1/after_the_signature.pdf

²⁰⁹ Globální kompakt OSN, Po podpisu, ibid.

Ze strany korporací byla absence monitorovacího a regulačního mechanismu podmínkou podpory a účasti v Globálním kompaktu. Dle slov tehdejší Generální tajemnice Mezinárodní obchodní komory by se korporátní sektor na jakékoli návrh vnějšího přezkumu korporátních aktivit OSN „díval úkosem“. „Globální kompakt je společným závazkem sdíleným hodnotám, nikoli požadavkem, který je třeba splnit. Nesmí se stát pro vlády prostředkem zatěžování korporátního sektoru nařizujícími regulacemi.“²¹⁰

První dva principy Globálního kompaktu se týkají lidských práv. Dle prvního principu mají podniky „podporovat a respektovat ochranu mezinárodně vyhlášených lidských práv“ a podle druhého principu mají zajistit, že „se nepodílí na porušování lidských práv.“²¹¹

Pokud jde o interpretaci prvního principu, Globální kompakt odkazuje na tzv. „sféru vlivu“, v níž mají podniky *podporovat a respektovat lidská práva*. Sféra vlivu je nejsilnější v podniku samotném, kde tento vykonává největší kontrolu, a slábne směrem dodavatelskému řetězci a komunitě. V rámci podniku tak mají firmy zajistit bezpečné a zdravé pracovní podmínky, právo sdružování, zákaz diskriminace v personálních otázkách, zákaz nucené a dětské práce a právo na zdraví, vzdělávání a bydlení. Vůči komunitě pak mají podniky předcházet nucenému přesídlení obyvatel, chránit zdroje živobytí místní populace a přispívat k veřejné diskusi.

Pokud jde o druhý princip, tedy závazek *nepodílet se na porušování lidských práv*, Globální kompakt pracuje se třemi typy případné spoluúčasti podniků na takovémto porušování – přímé, benefiční a tiché.

- a) *Přímá účast* je vědomé napomáhání státu v porušování lidských práv. Příkladem může být účast firmy na nuceném přesídlení obyvatelstva v souvislosti s podnikatelskými záměry podniku.
- b) *Benefiční účast* vzniká, když podnik přímo profituje v souvislosti s porušováním lidských práv, spáchaných jiným subjektem. Například potlačení pokojné demonstrace proti operacím podniku nebo použití represivních opatření při střežení objektu podniku.

²¹⁰ CATTAUI, Maria Livanos: Yes to Annan's Global Compact if It Isn't a Licence to Meddle, *International Herald Tribune* (26. července 2000).

²¹¹ Globální kompakt OSN, Korporátní udržitelnost ve světové ekonomice, *ibid.*

- c) *Za tichou účast* bývá považována situace, kdy podnik přihlíží porušování lidských práv v oblasti, kde má vliv, aniž by toto namítal vůči příslušným úřadům. Například jde o situaci diskriminačních předpisů a praxe v oblasti pracovního práva z důvodu etnicity či pohlaví.

Podobné rozdělení spoluúčasti podniků na porušování lidských práv navrhla VS OSN ve své zprávě Vysoká komisařka pro lidská práva.²¹² Po přijetí *Principů týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“* (podrobněji str. 77)²¹³ Radou pro lidská práva dne 16. července 2011, poskytují Principy autoritativní výklad obou lidskoprávních principů Globálního kompaktu.²¹⁴

Iniciativa Globálního kompaktu je zcela dobrovolná a je založena na myšlence, že je potřebné šířit tzv. dobrou praxi korporací a podporovat vzájemné získávání a výměnu zkušeností a informací mezi nimi. Podniky tak mají jednou ročně předkládat Globálnímu kompaktu zprávy o aktivitách, které uskutečnily za účelem podpory deseti principů.

Globální kompakt plní roli platformy k výměně informací, zkušeností, podpory rozvojových projektů a parterství mezi soukromým sektorem, nevládními organizacemi a OSN. Jeho vliv na dodržování lidskoprávních standardů korporacemi a firmami je víceméně v rovině vzdělávací, s tím, že například poskytuje řadu praktických, srozumitelně prezentovaných návodů a rad ohledně implementace lidskoprávních standardů do korporátní politiky a praxe. Globální kompakt nedisponuje žádnými nástroji monitoringu či donucení a stejně tak požadavky na členy jsou minimální – písemný závazek korporace dodržovat deset principů (zpravidla prostřednictvím dopisu CEO příslušné firmy) a uvedení kroků, které učinily k jejich implementaci, ve výroční zprávě.

²¹² Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights to the 56th session of the General Assembly, UN Doc. A/56/36/2001, 28.8.2001.

²¹³ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie: Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations „Protect, Respect and Remedy“ Framework, A/HRC/17/31, 21.3.2011

²¹⁴ Společné prohlášení Úřadu Vysokého komisaře pro lidská práva a Globálního kompaktu, červenec 2011, https://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/human_rights/Resources/GPs_GC%20note.pdf

Globální kompakt byl kritizován mj. proto, že oba lidskoprávní principy jsou formulovány příliš obecně a neobsahují konkrétní standardy, jež mají být splněny.²¹⁵ Tento poslední argument je ve světle Ruggiho *Principů*, jež poskytují autoritativní výklad obou lidskoprávních principů Globálního kompaktu, již překonán. Nicméně stále zaznívá kritika některých nevládních organizací, které v Globálním kompaktu vidí spíše prostředek „očisty image“ korporací díky spolupráci s OSN a pozitivní publicitě.

6. Normy o odpovědnosti nadnárodních společností a jiných podniků v souvislosti s lidskými právy

V roce 1998, tedy rok před vytvořením Globálního kompaktu, rozhodla tehdejší Podkomise pro ochranu a podporu lidských práv²¹⁶, expertní orgán bývalé Komise pro lidská práva²¹⁷, o ustanovení pětičlenné pracovní skupiny zabývající se pracovními metodami a aktivitami nadnárodních korporací. Pracovní skupina vypracovala návrh katalogu norem týkající se odpovědnosti korporací v oblasti lidských práv a v roce 2003 předložila Podkomisi konečný návrh „*Norem o odpovědnosti nadnárodních společností a jiných podniků v souvislosti s lidskými právy*“ (dále jen „Normy“).²¹⁸ Podkomise Normy schválila²¹⁹ a předložila je k posouzení a schválení Komisi pro lidská práva. Komise sice uvedla, že normy obsahují „*užitečné elementy a myšlenky*“, nicméně rozhodla, že nemají žádnou právní oporu, že k jejich vypracování nebyl Komisi dán mandát a že Podkomise nebude mít monitorovací roli předpokládanou Normami.²²⁰ Přestože Komise Normy neschválila, byla si vědoma nutnosti věnovat se otázce vlivu činnosti nadnárodních korporací a firem na lidská práva a zejména potřeby definovat a vyjasnit obsah a rozsah jejich lidskoprávní odpovědnosti. Proto požádala Úřad Vysokého komisaře pro lidská práva o vypracování studie k této otázce.²²¹

²¹⁵ LITVIN, Daniel: Human Rights are Your Business, *Foreign Policy*, 2003.

²¹⁶ Podkomise pro podporu a ochranu lidských práv byla v roce 2008 nahrazena Poradním výborem Rady pro lidská práva na základě rezoluce Rady 5/1.

²¹⁷ Komise pro lidská práva byla v roce 2006 nahrazena Radou pro lidská práva na základě rezoluce Valného shromáždění OSN 60/251.

²¹⁸ Normy o odpovědnosti korporací a jiných podniků v oblasti lidských práv (*Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights*), UN Doc E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2, 26.8.2003.

²¹⁹ Sub-commission on the Promotion and Protection of Human Rights, Resolution 2003/16, E/CN.4/Sub.2/2003/L.11, 52-55, 13.8.2003.

²²⁰ Komise pro lidská práva, 60. zasedání, bod programu č. 16, E/CN.4/2004/L.73/Rev.1, 16.4.2004.

²²¹ Komise OSN pro lidská práva, Rozhodnutí (*Decision*) 2004/116, 20.4.2004.

Ve světle této studie,²²² na následujícím 61. zasedání v roce 2005, Komise pro lidská práva doporučila Generálnímu tajemníkovi OSN jmenovat Zvláštního představitele k otázce lidských práv a nadnárodních korporací a jiných firem (dále jen „Zvláštní představitel“) za účelem širšího posouzení otázky vztahu korporací a lidských práv, včetně vyjasnění existujících standardů, konceptů (například sféry vlivu) a shromáždění dobrých zkušeností.²²³ Studie rovněž doporučovala, aby Normy byly dále posouzeny, zejména pokud jde o jejich užitečné elementy. Zvláštním představitelem byl v červenci 2005 jmenován, původně na období dvou let, profesor Harvardské University, John Ruggie.²²⁴ V roce 2006 vydal Zvláštní představitel prozatímní zprávu, jež se kriticky věnovala Normám. V této doporučil, aby od Norm bylo upuštěno.²²⁵

Nadnárodní korporace, zastoupené zejména Mezinárodní obchodní komorou a Mezinárodní organizací zaměstnavatelů, proti Normám ostře vystupovaly, přičemž zdůrazňovaly pozitivní přínos korporací společnosti, jakož i dobrovolné sebe-regulační procesy, které řada korporací uplatňuje (například etické kodexy chování). Rovněž trvaly na tom, že vytvoření lidskoprávního rámce a jeho prosazování je věcí vnitrostátní, a že Normy odčerpají národním vládám pozornost a zdroje nezbytné pro plnění jejich stávajících závazků.²²⁶ Varovaly před negativní reakcí byznysu v době, kdy se korporace a firmy angažují v dobrovolných iniciativách. Normy označily za podřývací lidská práva, podnikatelský sektor a právo na rozvoj, a tedy „*krok špatným směrem*“.²²⁷

Normy skutečně představují radikální posun v několika směrech. Jednak zásadně posunují stávající pojetí korporátní společenské odpovědnosti od charity a z kontextu maximalizace jmění akcionářů do oblasti právní odpovědnosti a sociální politiky. Korporátní regulace se tak dostávají z tradičně korporátního či obchodního práva a politiky do oblasti práva veřejného a politiky sociální. Normy rovněž presumují primát mezinárodního práva nad právem vnitrostátním a vycházejí z předpokladu, že mezinárodní právo lidských práv již obsahuje

²²² Report of the United Nations High Commissioner on Human Rights on the responsibilities of transnational corporations and related business enterprises with regard to human rights, E/CN.4/2005/91, 15.2.2005.

²²³ Rezoluce Komise pro lidská práva, Human rights and transnational corporations and other business enterprises, E/CN.4/RES/2005/69.

²²⁴ Prof. Ruggie byl rovněž autorem koncepce Globálního kompaktu.

²²⁵ Interim report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, E/CN.4/2006/97, 22.2.2006, s. 14-17.

²²⁶ Společné písemné prohlášení Mezinárodní obchodní komory a Mezinárodní organizace zaměstnavatelů, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/NGO/44, 24.7.2003.

²²⁷ Společné stanovisko Mezinárodní obchodní komory a Mezinárodní organizace zaměstnavatelů na návrh norem o odpovědnosti nadnárodních korporací a jiných podniků v oblasti lidských práv, březen 2004.

přímé závazky pro korporace. Toto stanovisko vítané řadou nevládních organizací bylo zásadně odmítnuto řadou států a korporacemi.

Normy v preambuli, jakož i ve vlastním textu zdůrazňují, že primární odpovědnost za podporu, dodržování a ochranu lidských práv mají státy.²²⁸ Tato odpovědnost zahrnuje zajištění dodržování lidských práv nadnárodními společnostmi a jinými firmami.²²⁹ Toto ustanovení mělo rozptýlit obavy z přesunu odpovědnosti za dodržování lidských práv od států na nadnárodní společnosti a oslabení stávajících standardů. Ve stejném duchu se nese též ustanovení Norem, že tyto nesmějí být vykládány tak, aby omezovaly, snižovaly či jinak negativně ovlivňovaly lidskoprávní závazky států dle mezinárodního a vnitrostátního práva.²³⁰

Nadnárodní společnosti mají v rámci své *oblasti činnosti a vlivu* povinnost podporovat a zajišťovat plnění lidských práv uznaných v mezinárodním a vnitrostátním právu.²³¹ Normy považují nadnárodní společnosti a firmy za *přímo odpovědné z mezinárodního práva* a za povinné respektovat práva zaručená mezinárodním právem lidských práv, přičemž v preambuli uvádějí demonstrativní výčet těchto smluv a mezinárodních lidskoprávních instrumentů.

Preambule stanoví základní parametry, v nichž mají být interpretována a aplikována substantivní ustanovení Norem. Substantivní ustanovení jsou pro korporace závazná jako interní pravidla činnosti korporace a jako základ veškerých smluvních závazků. Monitoring a dohled je vykonáván prostřednictvím mezinárodních institucí, které se značně opírají o podklady a informace občanské společnosti, zejména nevládních organizací a odborů. Normy se opírají o princip široké odpovědnosti korporací, bez ohledu na právní předpisy států, v nichž korporace sídlí či působí. Normy jsou postaveny na principu řízení korporace podílníky, přičemž tito zahrnují nejen tradiční akcionáře, ale i další osoby či organizace, které mohou být činností korporace dotčeny. Jednání korporací v souladu s Normami vytváří předpoklad pro vznik obyčejového práva v této oblasti, aplikovatelného též na státy.

²²⁸ Návrh norem o odpovědnosti nadnárodních korporací a jiných podniků v oblasti lidských práv, E/CN.4/Sub.2/2003/12 (2003), Preambule a obecná ustanovení, čl.1.

²²⁹ Návrh norem, ibid., čl.1.

²³⁰ Návrh norem, ibid., Obecná ustanovení, čl.1.

²³¹ Návrh norem, ibid.

Normy požadují, aby nadnárodní korporace a jiné podniky zahrnuly a aplikovaly ustanovení Norem ve smlouvách a jiných dohodách s dodavateli, sub-dodavateli, distributory, soukromými a právníckými osobami. Takováto aplikace Norem vytvoří právní závazky pro strany příslušných smluv, jež budou vymahatelné na základě vnitrostátního práva. Tento požadavek směřuje k zajištění co nejširšího plnění Norem.

Narozdíl od dříve zmíněných iniciativ, Normy definují nadnárodní korporace a rozlišují odpovědnost nadnárodních korporací a jiných podniků. Za nadnárodní korporaci Normy považují hospodářskou entitu operující ve více než jedné zemi nebo soubor hospodářských entit operující ve dvou či více zemích, bez ohledu na jejich právní formu. Rozšíření Norem na jiné podniky bylo předmětem diskusí, patrně z obav, že by mohly být malé podniky v rozvojových zemích znevýhodněny oproti velkým nadnárodním korporacím. Normy se tak vztahují na jakoukoli ekonomickou entitu, bez ohledu na nadnárodní či národní charakter jejich aktivit, ve třech situacích:

- a) pokud má vztah s nadnárodní korporací,
- b) pokud dopad jejich hospodářských aktivit není čistě lokální,
- c) pokud se jejich činnost zahrnuje riziko porušení práva na bezpečnost.

V samotném textu Normy uvádějí substantivní práva, která považují za nejvíce relevantní k činnosti nadnárodních korporací a firem: právo na rovné příležitosti a zacházení bez diskriminace; právo na osobní bezpečnost; práva pracovníků; respektování suverenity státu; povinnost chránit spotřebitele a povinnosti v rámci ochrany životního prostředí. Tato práva mají být aplikována bez ohledu na to, zda byla uznána státem, v němž korporace sídlí či působí.

Pokud jde o rovnost příležitostí a zákaz diskriminačního zacházení, Normy stanoví, že nadnárodní společnosti a jiné firmy mají zajistit rovnost příležitosti a zacházení, tak jak je stanovena v příslušných mezinárodních instrumentech a národní legislativě.²³²

V oblasti práva na osobní bezpečnost Normy uvádějí, že nadnárodní korporace a firmy se nesmí podílet na válečných zločinech a těžit z nich, jakož i zločinech proti lidskosti, genocidě,

²³² Návrh norem, ibid., čl. 2.

mučení, nucených zmizeních, nucené a povinné práci, braní rukojmí, mimosoudních, hromadných a svévolných popravách, jiných porušení mezinárodního humanitárního práva a zločinech tak, jak jsou definovány v mezinárodním právu, zejména lidských práv a humanitárním právu.²³³ Bezpečností opatření nadnárodních společností a firem musí být v souladu s normami mezinárodního práva lidských práv a se zákony a profesními standardy zemí, v nichž tyto společnosti operují.²³⁴

Pokud jde o práva pracovníků, normy zakazují nadnárodním společnostem a firmám použití nucené či povinné práce tak, jak je zakázána relevantními mezinárodními instrumenty a národní legislativou, jakož i mezinárodním právem lidských práv a humanitárním právem.²³⁵ V této souvislosti zdůrazňují povinnost dodržovat práva dětí na ochranu před ekonomickým vykořisťováním.²³⁶ Nadnárodní korporace a firmy mají poskytovat bezpečné a zdravotně nezávadné pracovní prostředí v souladu s mezinárodním a vnitrostátním právem.²³⁷ Rovněž mají poskytovat pracovníkům mzdu, která jim a jejich rodinám umožní adekvátní životní standard. Mzda má odrážet potřebu adekvátních životních podmínek s perspektivou progresivního zlepšení.²³⁸ Nadnárodní společnosti a firmy mají zajistit svobodu sdružování a účinně uznat právo na kolektivní vyjednávání prostřednictvím ochrany práva založit a vstoupit do organizace na ochranu zájmů pracovníků v souladu s vnitrostátní legislativou a příslušnými smlouvami Mezinárodní organizace práce.²³⁹

Ustanovení Norem týkající se respektu národní suverenity zakazují korupci, jakož i jakékoli aktivity nadnárodních korporací a firem, které by podporovaly, žádaly či podněcovaly státy či jiné entity k porušování lidských práv.²⁴⁰ Nadnárodní společnosti a firmy se mají snažit zajistit, aby jejich zboží a služby nebyly použity k porušování lidských práv.²⁴¹ Obecněji pak Normy stanoví povinnost nadnárodních společností a firem dodržovat a napomáhat k realizaci hospodářských, sociálních, kulturních, občanských i politických práv, zejména práva na

²³³ Návrh norem, ibid., čl. 3.

²³⁴ Návrh norem, ibid., čl. 4.

²³⁵ Návrh norem, ibid., čl. 5.

²³⁶ Návrh norem, ibid., čl. 6.

²³⁷ Návrh norem, ibid., čl. 7.

²³⁸ Návrh norem, ibid., čl. 8.

²³⁹ Návrh norem, ibid., čl. 9.

²⁴⁰ Návrh norem, ibid., čl. 10 a 11.

²⁴¹ Návrh norem, ibid., čl. 11.

rozvoj, přiměřenou stravu a pitnou vodu, nejvyšší dosažitelný standard fyzického a duševního zdraví, přiměřené bydlení, soukromí, vzdělávání apod.²⁴²

Vzhledem k ochraně spotřebitele mají nadnárodní společnosti zajišťovat bezpečnost a kvalitu výrobků a služeb, které poskytují a nesmějí vyrábět, distribuovat, propagovat či inzerovat výrobky škodlivé či potenciálně škodlivé pro spotřebitele.²⁴³

S ohledem na ochranu životního prostředí mají nadnárodní společnosti a firmy vykonávat svou činnost v souladu s vnitrostátním právem, předpisy, administrativní praxí a politikou v zemích, kde působí, stejně jako v souladu s mezinárodními dohodami, principy, cíli a standardy týkající se životního prostředí a lidských práv, veřejného zdraví a ochrany a mají vykonávat svou činnost v souladu s cíly udržitelného rozvoje.²⁴⁴

Pokud jde o obecné vymezení odpovědnosti korporací za porušování lidských práv, ze znění Norem a komentáře vyplývá, že

- a) korporace mají zajistit, že nepřispívají k porušování lidských práv jinými subjekty,
- b) korporace nemají prospěch z porušování lidských práv, jehož jsou si či mají si být vědomy,
- c) korporace si mají být vědomy případného dopadu své činnosti na lidská práva, tak aby předešly spoluúčasti na jejich případném porušování.

V obecných prováděcích ustanoveních, Normy uvádějí, že nadnárodní společnosti a firmy mají být podrobeny monitoringu a verifikaci ohledně plnění Norem, a to orgány OSN, jinými stávajícími či budoucími mezinárodními a národními mechanismy. Tento monitoring má být transparentní a nezávislý, a má rovněž brát v úvahu podněty například nevládních organizací. Nadnárodní korporace a firmy mají rovněž periodicky hodnotit vliv svých aktivit na lidská práva podle Norem.²⁴⁵ Nadnárodní korporace a firmy mají rovněž poskytnout odškodnění osobám, entitám a komunitám, které byly negativně ovlivněny nedodržováním norem ze strany korporací a firem. Normy mají být aplikovány vnitrostátními soudy a/nebo mezinárodními tribunály za účelem stanovení náhrady škody a trestů, v souladu

²⁴² Návrh norem, ibid., čl. 12.

²⁴³ Návrh norem, ibid., čl. 13.

²⁴⁴ Návrh norem, ibid., čl. 14.

²⁴⁵ Návrh norem, ibid., čl. 16.

s vnitrostátním a mezinárodním právem.²⁴⁶ V závěru Normy obsahují definice základních pojmů, včetně nadnárodních společností a firem.²⁴⁷

Normy představují posun jak v oblasti korporátního práva, tak v oblasti mezinárodního práva.²⁴⁸ Pokud jde o korporátní právo, jsou Normy v rozporu s vnitrostátní legislativou většiny zemí. Ve většině zemí rozhodují o řízení činnosti korporace její akcionáři, hlavním cílem korporace je zvýšení jmění akcionářů a ti, jež řídí korporaci odpovídají výhradně akcionářům. Normy tím, že ukládají korporacím povinnosti, které nejsou součástí vnitrostátního korporátního práva, vytvářejí rozpor s tradičním korporátním právem. Normy tento konflikt přímo neřeší, jelikož předpokládají autonomii a nadřazenost mezinárodního práva nad právem vnitrostátním. Tím, že vytvářejí mezinárodní standardy přímo pro korporace, které mají tyto aplikovat prostřednictvím soukromého práva, například ve svých smluvních vztazích, obcházejí Normy nutnost jejich schválení a aplikace státy. Normy předpokládají, že korporace budou závazky aplikovat ve svých právních vztazích a tím po určitém čase dají vzniknout novému obyčejovému právu v této oblasti, které bude závazné pro všechny subjekty, tedy i pro státy.

Normy by měly mít na korporátní právo zásadní vliv též v tom smyslu, že by řízení korporací bylo regulováno právem veřejným. Pokud jde o řízení korporace, Normy do něj jakožto oprávněné osoby zahrnují nejen tradičně akcionáře, nýbrž i veškeré jiné podílníky v nejširším slova smyslu, tedy kohokoli ovlivněného činnosti korporace, včetně občanské společnosti, státu a mezinárodního společenství.

Pokud jde o mezinárodního právo, Normy navrhují dvě zásadní změny. První je status korporací jakožto subjektu mezinárodního práva, tím, že zavádějí přímé závazky z mezinárodního práva pro korporace. Druhou změnou je role korporací při vytváření práva a tím omezení monopolu států v legislativní činnosti.

Dalším inovačním, nicméně kontroverzním prvkem, je role nevládních organizací, jakožto zásadního aktéra při monitorování plnění norem nadnárodními společnostmi. Nevládní

²⁴⁶ Návrh norem, *ibid.*, čl. 18.

²⁴⁷ Návrh norem, *ibid.*, Definice, čl. 20-23.

²⁴⁸ BACKER, L. C.: *Mutinational Corporations*, *Transnational Law*, op. cit.

organizace postrádají legitimitu, odpovědnost a autoritu volených orgánů států. Možné negativní implikace pro demokratické principy fungování jsou zřejmé.

Hlavní kritiku Norem ze strany nadnárodních společností, firem a některých států je možno shrnout do těchto argumentů.²⁴⁹

1. Normy představují zásadní posun mezinárodního společenství od dobrovolných závazků soukromého sektoru k právně závazným povinnostem, přičemž potřeba této změny nebyla prokázána.
2. Styl Norem je vůči byznysu zbytečně negativní.
3. Uznání povinnosti nadnárodních společností a firem podporovat a zajišťovat plnění lidských práv je neodůvodněna dezinterpretace mezinárodního práva, neboť pouze státy mají závazky z mezinárodního práva lidských práv.
4. Lidskoprávní obsah Norem je vágní a nepřesný. Například výčet mezinárodních smluv a jiných instrumentů v preambuli zahrnuje dokumenty, které jsou pouhými doporučeními, mají nízký počet ratifikací či nejsou lidskoprávními instrumenty.
5. Právní závazky nadnárodních společností a firem stanovené Normami, přesahují právní závazky států.
6. Návrh norem požaduje po korporacích a firmách činit rozhodnutí, která normálně přísluší vládám států.
7. Právní závazky korporací a firem mohou přesunout tyto závazky z vlád na soukromý sektor a tím poskytnout státům důvod k neplnění těchto závazků.
8. Implementace Norem, včetně povinnosti podávání zpráv, představuje pro korporace a firmy velkou zátěž a je v podstatě neuskutečnitelná.
9. Vágnost norem neumožňuje jejich soudní vymáhání.
10. Právní závaznost Norem může být kontraproduktivní, jelikož může vést k upuštění od dobrovolných iniciativ a soustředění se na splnění minima právně závazných požadavků.
11. Normy duplikují existující iniciativy a standardy, zejména OECD a ILO.

Odpor korporací vzbudila zejména myšlenka, že by tyto mohly být odpovědné též za porušování ze strany dodavatelů, partnerů a jiných skupin, včetně vlád, pokud korporace

²⁴⁹ Report of the United Nations High Commissioner on Human Rights on the responsibilities of transnational corporations and related business enterprises with regard to human rights, E/CN.4/2005/91, 15. února 2005, s.9.

z takového porušování profitují. Britská konfederace průmyslu uvedla, že „*je chybné se domnívat, že firmy bývají obvykle zapojeny do rozsáhlých porušování lidských práv ... Britská konfederace průmyslu je zejména znepokojena návrhem činit firmy odpovědnými za jednání jiných, včetně dodavatelů, uživatelů – a vlád...Můžete si představit demonstraci proti produktům nadnárodní společnosti, která vyvolá násilnou reakci ze strany vlády, v jejímž důsledku zemře několik demonstrantů...a společnost bude vnímána jako spoluodpovědná.*“

Naopak zastánci Norem, zejména z řad nevládních organizací, některých států a akademiků uváděli tyto důvody pro jejich podporu:²⁵⁰

1. Normy jsou doposud nejucelenější, jasnou a úplnou iniciativou týkající se soukromého sektoru a lidských práv, která jde nad rámec pracovníprávních standardů.
2. Doplnují, spíše než duplikují, existující iniciativy za účelem vyjasnění odpovědnosti soukromého sektoru v oblasti lidských práv;
3. Poskytují jednotný standard povinností v oblasti lidských práv pro všechny korporace a firmy.
4. Vytvářejí správnou rovnováhu mezi povinnostmi států na jedné straně a korporací a firem na straně druhé v oblasti lidských práv.
5. Poskytují normativní rámec a návod k činnosti pro státy, tím, že poukazují na speciální oblasti, v nichž by státy měly regulovat činnost korporací a firem za účelem ochrany lidských práv.
6. Snaží se poskytnout návod k řešení v situacích, kdy korporace působí ve státě, který nemá vůli či kapacitu chránit lidská práva, tím, že stanoví přímé závazky korporací a firem.
7. Berou v úvahu skutečnost, že dobrovolné iniciativy korporací a firem mají sice nepopíratelnou hodnotu, ale jsou nedostatečné, nekonzistentní a nezahrnují všechny korporace a firmy.
8. Poskytují obětem právo na odškodnění.

Jak bylo uvedeno výše, prof. Ruggie Normy velmi kriticky analyzoval ve své zprávě předložené Radě pro lidská práva.²⁵¹ Hlavním předmětem kritiky byly dva aspekty Norem –

²⁵⁰ Report of the United Nations High Commissioner, ibid., s. 10.

²⁵¹ Interim report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, op.cit.

přímá právní závaznost Norem pro korporace a způsob rozdělení odpovědnosti mezi státem a soukromým sektorem.

Dle Zvláštního představitele Normy na jedné straně deklarují, že pouze odrážejí mezinárodní právní principy aplikovatelné na soukromý sektor a lidská práva. Na druhé straně aspirují na první mezinárodní iniciativu, která nemá dobrovolný charakter a přímo zavazuje korporace. Tato tvrzení jsou nejen protichůdná, ale též mylná. Pokud by Normy byly pouhým potvrzením existujícího mezinárodního práva, tak nemohou přímo zavazovat korporace, neboť s výjimkou válečných zločinů a zločinů proti lidskosti, lidskoprávní normy nezavazují přímo soukromé subjekty. Pokud by Normy měly být přímo právně závazné pro korporace, tak by nemohly být pouhým potvrzením mezinárodního práva, ale jeho novými normami. Normy však pouze použily vybrané existující lidskoprávní závazky států a tvrdily, že tyto jsou rovněž závazné pro korporace. Toto tvrzení však nemá jakýkoli autoritativní základ v mezinárodním právu.²⁵² Veškeré dosavadní mezinárodní iniciativy zahrnující lidskoprávní standardy určené korporacím jsou dobrovolné. Pokud jde o relevantní právně závazné instrumenty, tyto zavazují státy, nikoli korporace.

Dle Zvláštního představitele existují legitimní důvody pro stanovení přímých lidskoprávních závazků pro korporace, zejména pokud příslušné státy tyto závazky nedostatečně naplňují. Rovněž neexistují koncepční bariéry proto, aby státy stanovily právní odpovědnost korporací, ať už prostřednictvím extraterritoriální jurisdikce vůči vlastním firmám či vytvořením jurisdikce mezinárodní. Současné mezinárodní právo však takovéto závazky neobsahuje.

Pokud jde o rozdělení odpovědnosti za plnění lidských práv mezi státem a korporacemi, Normy nerozlišují mezi rozdílnými společenskými rolemi plněnými státem a korporacemi a neformulují princip rozdělení této odpovědnosti. Korporace nezastávají všeobecnou roli ohledně dodržování lidských práv, jako stát, ale pouze roli specializovanou. Normy přitom v několika případech bezdůvodně požadují po korporacích plnění vyšších standardů v oblasti lidských práv, než těch, jež zavazují státy.²⁵³ Mezi takovéto standardy patří například „*životní mzda*“ (*living wage*), ochrana spotřebitele a závazky v oblasti ochrany životního prostředí. Dalším rizikem nevymezení odpovědnosti by mohl být tlak státu, který nemá dostatek vůle či kapacit dostát svým závazkům v oblasti lidských práv, za tímto účelem na korporace.

²⁵² Interim report of the Special Representative, op.cit., s. 16.

²⁵³ Interim report of the Special Representative, op.cit., s. 17.

Zvláštní představitel kritizoval rovněž použití **konceptu „sféry vlivu“** pro vymezení odpovědnosti mezi korporacemi a státem. Právní význam konceptu považuje za prchavý a nevhodný základ pro vymezení právního závazku.

Koncept „sféry vlivu“ je hojně používán v souvislosti s korporátní společenskou odpovědností. Normy se pokoušely tento koncept přenést do právní roviny a vymezit tak právní odpovědnost korporací rámcem jejich „sféry vlivu“, jakožto funkční ekvivalent jurisdikce státu.²⁵⁴ S ohledem na nejasnosti ohledně tohoto konceptu a jeho kritiku, pověřila Komise pro lidská práva Zvláštního představitele, aby tento koncept a jeho implikace pro nadnárodní společnosti vyjasnil.²⁵⁵

Jak bylo uvedeno výše, termín „sféra vlivu“ nadnárodních korporací byl poprvé použit Globálním kompaktem OSN. Jeho smyslem bylo pomoci firmám podporovat a respektovat ochranu mezinárodně uznávaných lidských práv. Za tímto účelem Globální kompakt vytvořil model, mapující sféru vlivu od nejsilnější po nejslabší část. Nejsilnější sféra vlivu začíná v centru firmy, tedy na pracovišti, pokračuje přes dodavatele, trh, komunitu a končí u vlády. Model je postaven na presumpci, že vliv firmy, stejně jako její odpovědnost, klesá od centra směrem k vnějším aktérům. Tento model pomáhal firmám pochopit jejich roli a vliv na respektování lidských práv nad rámec své firmy, tedy pracoviště, stejně jako jim napomáhal stanovovat priority v této oblasti.

Pokud však chtěli korporace a firmy definovat jejich odpovědnost v oblasti lidských práv přesněji, jeví se koncept „sféry vlivu“ jako příliš vágní, subjektivní a nedostačující. Vliv v sobě zahrnuje dvě různé situace. První je situace, kdy korporace či firma může svou činností negativně ovlivnit požívání lidských práv. Tato situace bezpochyby spadá do odpovědnosti korporace či firmy respektovat lidská práva. Druhou variantou vlivu je situace, kdy korporace i firma může ovlivnit požívání lidských práv, například v komunitě, kde působí. V takovéto situaci může korporace či firma dobrovolně lidská práva podporovat, nicméně nemůže být právně odpovědna za jejich případně neplnění. „Vliv“ je rovněž subjektivní pojem, se kterým může být snadno manipulováno.

²⁵⁴ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, Clarifying the Concepts of „Sphere of Influence“ and „Complicity“, A/HRC/8/16, 15.5.2008.

²⁵⁵ Rezoluce Komise pro lidská práva 2005/69 z 20.4.2005.

Koncept „*sféry vlivu*“ je rovněž chápán na základě blízkosti, čím blíže ke korporaci, tím větší vliv. Je však otázkou, jak definovat blízkost. První se nabízí geografické měřítko, nicméně toto v dnešním korporátním světě neobstojí. Například internetová firma může ovlivnit porušování práva na soukromí osob, které jsou jí geograficky značně vzdálené.

Přestože se koncept „*sféry vlivu*“ jeví z praktického hlediska jako užitečná pomůcka pro korporace, aby si uvědomily svou odpovědnost a vliv na lidská práva v širším kontextu, je hůře použitelný pro právní vymezení odpovědnosti korporací a firem respektovat lidská práva, a zdá se nepřesný a nevhodný pro vymezování právních závazků.²⁵⁶

Podobnou skepsi vyjádřil prof. Philip Alston, bývalý předseda Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva, který považuje za obtížné vymezit přesný rozsah závazku států a korporací, pokud jediným vodítkem je „*sféra vlivu*“. Jako příklad uvádí Shell, jehož „*sféra vlivu*“ v Nigerské deltě zahrnovala všechna práva, od práva na zdraví, právo na svobodu projevu, právo na fyzickou integritu a spravedlivý proces.²⁵⁷ Korporace jsou sice „orgány společnosti“, ale jsou „specializované orgány“ k plnění specifických ekonomických funkcí a závazky po nich požadované musí tuto skutečnost respektovat.

„*Sféru vlivu*“ by bylo nutno posuzovat případ od případu, mimo jiné v závislosti na vztahu a možnosti ovlivnění, kterou by korporace měla vůči konkrétnímu porušení. V některých případech by tato byla zřejmá, například pokud by šlo o diskriminaci v pracovních podmínkách zaměstnanců, v jiných by asi byla problematičtější. Pokud by měl být tento koncept použit v právním instrumentu, asi by vyžadoval alespoň rámcové zpřesnění, které by mohlo být následně rozvinuto například soudní praxí. Nicméně prof. Ruggie dospěl k jinému závěru a jeho snaha se zaměřila spíše na kritickou analýzu konceptu, než hledání případných cest pro jeho právní využití.

Na základě výše uvedených argumentů dospěl prof. Ruggie k závěru, že nedostatky Norem jsou natolik závažné, že je není možno považovat za výchozí bod pro práci jeho mandátu. Navíc rozpolcená debata ohledně Norem dle něj spíše zatemňuje než otevírá prostor pro

²⁵⁶ Rezoluce Komise pro lidská práva, ibid.

²⁵⁷ ALSTON, Philip: The Not-a-Cat Syndrome: Can the International Human Rights Regime Accomodate Non-State Actors, In: ALSTON, *Non-State Actors*, op.cit., s. 340.

konsensus a spolupráci mezi soukromým sektorem, občanskou společností, vládami a mezinárodními institucemi v oblasti lidských práv.²⁵⁸ Masivní odpor a lobbying korporací a s ním související negativní stanovisko západních zemí sehrály rozhodující roli v odmítnutí Norem. Zamítavým stanoviskem Zvláštního představitele, jakož i rozhodnutím Komise pro lidská práva, že Normy nemají žádné právní postavení, byl osud Norem zpečetěn a zůstaly pouhým návrhem, aspirační deklarací, přičemž mezinárodní společenství se rozhodlo jít v daný okamžik jinou cestou. Je otázkou, do jaké míry bude návrh Norem, či alespoň jejich „užitečné elementy“, oživen v souvislosti se stávající normotvornou iniciativou Rady pro lidská práva (podrobněji k této iniciativě str. 102).

7. Principy týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“

7.1. Rámec OSN pro soukromý sektor a lidská práva

Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“ (dále jen „Rámec“) byl poprvé představen Radě OSN pro lidská práva ve zprávě Zvláštního představitele v roce 2008.²⁵⁹ Přijetí Rámce předcházela tříletá fáze identifikace a mapování stávajících standardů, jakož i souhrnného výzkumu a konzultací Zvláštním představitelem a jeho týmem, zahrnující například mapování případů porušování lidských firmami; standardy v oblasti mezinárodního práva lidských práv a trestního práva; praxi států a firem; vliv investičních dohod, korporátního práva a bezpečnostních regulativních opatření na lidskoprávní politiky států a firem. Zvláštní představitel došel k závěru, že existuje řada soukromých a veřejných iniciativ týkajících se činnosti firem a lidských práv, které jsou však fragmentované, a žádná nevytváří koherentní a komplementární systém. Z tohoto důvodu navrhl přijetí *Rámce* vymezujícího závazky států pokud jde o ochranu lidských práv před negativním vlivem činnosti korporací a firem, jakož i odpovědnost korporací a firem v oblasti lidských práv. Rámec byl předstupněm podrobnějšího a solidnějšího dokumentu v této oblasti, tedy *Principů* (viz. níže).

²⁵⁸ ALSTON, Philip: The Not-a-Cat Syndrome, *ibid.*

²⁵⁹ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights, A/HRC/8/5, 7.4.2008.

Rámec vymezuje odpovědnosti soukromého sektoru a vlád v oblasti lidských práv. Rámec je postaven na třech základních obecných pilířích, na něž později navázaly i *Principy*:

1. povinnosti státu chránit lidská práva proti jejich porušování třetí stranou, včetně nadnárodních korporací a firem;
2. odpovědnosti korporací respektovat lidská práva; a
3. přístupu obětí k účinným prostředkům nápravy.²⁶⁰

Každý z těchto principů je základním komponentem rámce – povinnost státu chránit lidská práva je základem mezinárodního systému ochrany lidských práv, odpovědnost korporací respektovat lidská práva představuje základní společenské očekávání, a přístup obětí k účinným prostředkům nápravy je nezbytným komponentem, protože i největší úsilí nedokáže předcházet veškerým porušením lidských práv.²⁶¹

Jediným nositelem právní povinnosti za dodržování lidských práv jsou dle tohoto dokumentu státy. Povinnost státu chránit lidská práva má právní a politickou dimenzi. Jak bylo uvedeno výše, státy mají povinnost chránit lidská práva před porušením ze strany nestátních aktérů, včetně korporací a firem, na svém území či v rámci své jurisdikce. Státy si mohou zvolit, jakým způsobem tuto povinnost plní. Smluvní orgány státům doporučují jak regulační opatření, tak soudní ochranu. Rovněž zdůrazňují, že tato povinnost se týká činnosti všech typů firem – národních i nadnárodních, velkých i malých – jelikož všechny mají potenciál způsobit svou činností porušení lidských práv. Regionální mechanismy ochrany lidských práv dospěly ke stejnému závěru.²⁶²

7.2. Principy týkající se firem a lidských práv

Principy týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“ (dále jen „Principy“)²⁶³, jež byly schváleny Radou pro lidská práva dne 16. července 2011, podobně jako „Rámec“ odrážejí stávající stav mezinárodního práva

²⁶⁰ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, Protect, Respect and Remedy, *ibid.*, odst. 9.

²⁶¹ Report of the Special Representative, *ibid.*

²⁶² Report of the Special Representative, *ibid.*, odst. 18.

²⁶³ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie: Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations „Protect, Respect and Remedy“ Framework, A/HRC/17/31, 21.3.2011.

lidských práv. Principy rovněž obsahují komentář a operační principy, které mají státům a firmám usnadnit implementaci závazků. Přijetí Principů předcházely rozsáhlé tříleté konzultace zahrnující vlády, soukromý sektor, nevládní organizace, akademiky a experty. Některé z Principů byly rovněž „testovány“, například doporučení týkající se „povinné péče“ byla testována deseti firmami a projednávána s korporátními právníky z více než dvaceti zemí, s expertízou ve čtyřiceti jurisdikcích.²⁶⁴

Cílem Principů je poskytnout jednotnou platformu - shrnout stávající standardy a praxi pro státy a soukromý sektor a podrobněji vyjasnit jejich implikace v jednom, koherentním a souhrnném instrumentu, a rovněž určit, kde jsou mezery stávajícího systému a jak by měly být napraveny.

Principy jsou postaveny na stejných principech jako Rámec, tedy uznání a) stávajících závazků států respektovat, chránit a plnit lidská práva a základní svobody; b) role firem jakožto specializovaných orgánů ve společnosti určených k plnění specifických funkcí, povinných dodržovat aplikovatelné zákony a respektovat lidská práva; a c) potřeby zajistit účinnou a přiměřenou nápravu v případě porušení závazků a práv.

Principy se aplikují na všechny státy a všechny firmy, nadnárodní i jiné, bez ohledu na jejich velikost, sektor, místo působení, vlastnictví a strukturu. Principy výslovně uvádějí, že nevytvářejí žádné nové mezinárodněprávní závazky stejně jako žádným způsobem nezužují stávající závazky států v oblasti lidských práv vyplývající z mezinárodního práva. Principy mají být aplikovány bez diskriminace a se zvláštním zřetelem k právům a potřebám osob ze skupin či populace, která může být vystavena většímu riziku marginalizace a se zřetelem k rozdílným rizikům, jimž mohou být vystaveni muži a ženy.

²⁶⁴ Report of the Special Representative, *ibid.*, odst. 11.

7.2.1. Povinnost států chránit lidská práva

Základní principy

Prvním principem je povinnost států chránit lidská práva, dle níž „*státy musí chránit lidská práva proti porušení ze strany třetích osob, včetně firem, na jejich území a/nebo v rámci jejich jurisdikce*“²⁶⁵. Tato povinnost zahrnuje „*přijetí příslušných kroků k prevenci, vyšetřování, potrestání a nápravě takovýchto porušení prostřednictvím účinné politiky, legislativy, regulace a soudní ochrany*“²⁶⁶.

Jak uvádí komentář k tomuto principu, povinnost států chránit je závazek zaměřený na jednání. Státy tedy nejsou *per se* odpovědné za případné porušení lidských práv ze strany firem. Nicméně státy mohou porušit své závazky z mezinárodního práva lidských práv, pokud je jim možno takovéto jednání přičíst nebo pokud nepřijmou příslušné kroky k prevenci, vyšetřování, potrestání a nápravě takovýchto porušení. Státy se mohou samy rozhodnout, které kroky považují za nejúčinnější. V rámci tohoto rozhodování mají státy posuzovat širokou škálu preventivních a nápravných opatření, včetně politiky, legislativy, regulace a soudní ochrany. Státy mají rovněž povinnost chránit a podporovat právní stát, včetně přijímání opatření k zajištění rovnosti před zákonem, jeho spravedlivé aplikace, a zajišťování přiměřené odpovědnosti, právní jistoty, a procesní a právní transparentnosti.

Jak dokládá předchozí kapitola této práce, povinnost chránit proti porušení lidských práv ze strany soukromých subjektů, tedy i korporací, je jasně zakotvena v mezinárodním právu lidských práv. Znění smluv, výklad smluvních orgánů i stanoviska akademiků toto dlouhodobě potvrzují. Principy v tomto směru nenechávají žádnou pochybnost a upřesňují aspekty povinnosti chránit, pokud jde o činnost korporací.

Druhým principem je povinnost států jasně stanovit požadavky na respektování lidských práv v činnosti všech firem sídlících na jeho území a/nebo spadajících do jeho jurisdikce.

V souvislosti s druhým principem se komentář vyjadřuje zejména k otázce extraterritoriality a uvádí, že v současné době mezinárodní právo lidských práv po státech nepožaduje, aby

²⁶⁵ Report of the Special Representative, *ibid.*, s. 6.

²⁶⁶ Report of the Special Representative, *ibid.*

regulovaly činnost firem sídlících na jejich území či spadajících do jejich jurisdikce mimo jejich vlastní území. Stejně tak mezinárodní právo takovouto regulaci nezakazuje, pokud je opřena o uznaná kritéria jurisdikce. V této souvislosti některé smluvní lidskoprávní orgány doporučují domovským státům přijímat opatření v rámci jejich jurisdikce za účelem prevence porušování lidských práv firmami. Komentář dále uvádí, že z důvodu předvídatelnosti pro firmy a zajištění vlastní reputace, by státy měly jasně stanovit, jaká jsou jejich očekávání pokud jde o respektování lidských práv firmami, sídlícími na jejich území či spadajícími do jejich jurisdikce, v zahraničí. Tento požadavek je zejména aktuální, pokud se státy na činnosti těchto firem podílí či je podporují. Tento požadavek však není závazkem právním, ale politickým doporučením.

Komentář rovněž uvádí příklady opatření, která státy v tomto směru přijaly, například požadavek na domovskou společnost (*parent company*) podávat zprávy o globálních operacích celé firmy či plnění standardů požadovaných institucemi podporujícími zahraniční investice. Jiným příkladem opatření je legislativa obsahující přímé extrateritoriální závazky a vymáhání jejich plnění, včetně trestního řádu umožňujícího stíhání trestných činů na základě státního občanství pachatele bez ohledu na to, kde k trestnému činu došlo.

Operační principy

Operační principy rozvádějí výše uvedené dva základní principy, pokud jde o povinnost státu chránit lidská práva. Za účelem dostání povinnosti chránit, jsou státy povinny:

- a) vymáhat plnění zákonů týkajících se respektování lidských práv firmami, stejně jako periodicky posuzovat adekvátnost těchto zákonů a vyplnit případné mezery v nich,
- b) zajistit, aby zákony a politiky upravující vznik a činnost firem, jako například korporátní právo, neomezovaly, ale naopak podporovaly respektování lidských práv firmami,
- c) poskytnout firmám účinné vodítko, jak mají respektovat lidská práva v rámci své činnosti,
- d) podporovat, a kde je to vhodné požadovat, aby firmy informovaly o tom, jak se zaobírají vlivem své činnosti na lidská práva.

V této souvislosti komentář zdůrazňuje, že státy nemají automaticky předpokládat, že firmy upřednostňují či získávají prospěch z nečinnosti státu, tedy, že upřednostňují absenci pravidel či regulačních opatření. Státy mají naopak zvážit soubor opatření, zahrnujících opatření vnitrostátní a mezinárodní, jakož i povinná a dobrovolná, za účelem podpory respektování lidských práv firmami.

Nedostatečné vymáhání plnění existujících zákonů, které přímo či nepřímo upravují respektování lidských práv firmami, je často významnou mezerou v praxi států. Takovéto zákony se mohou týkat zákazu diskriminace, pracovněprávních standardů, ochrany životního prostředí, majetku, soukromí a protikorupčních opatření. Státy musí zhodnotit, zda jsou tyto zákony účinně vymáhány, a pokud tomu tak není, zvážit opatření za účelem nápravy situace. Státy mají rovněž tyto zákony průběžně revidovat, aby odrážely aktuální situaci a co nejúčinněji přispívaly k respektování lidských práv firmami.

Předpisy a politika, které regulují vznik a činnost firem, jako například korporátní právo, přímo ovlivňují působení firem. Jejich vliv na lidská práva je doposud nedostatečně pochopen. Právo a politika v této oblasti by měly poskytovat dostatečné vodítko, aby umožnily firmám respektovat lidská práva, s přihlédnutím k roli stávajících řídicích struktur firem. Toto vodítko by mělo obsahovat očekávání, jakož i příklady osvědčené praxe v tomto směru a účinné metody, například pokud se jedná o genderové otázky, marginalizaci, specifické problémy týkající se původního obyvatelstva, žen, národnostních a etnických menšin, dětí, osob s postižením, migrujících pracovníků a jejich rodin.

Poskytování informací ze strany firem o tom, jak se vyrovnávají s vlivem jejich činnosti na lidská práva, je možno provádět neformálně stejně jako formálním veřejným podáváním zpráv. Podporování takového poskytování informací ze strany státu, případně formální požadavek takovéto činnosti, je důležité pro zajištění respektování lidských práv ze strany firem. Požadavek poskytování těchto informací je obzvláště relevantní v případě podniků, operujících v kontextu, který může představovat významné riziko pro lidská práva. Směrnice objasňující poskytování informací firmami mohou napomoci přiměřenosti a dostupnosti těchto informací. Takovéto směrnice by měly vzít v úvahu rizika pro bezpečnost osob a zařízení, legitimní požadavky ohledně obchodního tajemství a rozdíly ve velikosti a struktuře firem. Požadavky v rámci povinnosti podávání zpráv ohledně finančního hospodaření firem

by měly objasnit, že vliv na lidská práva může v některých případech mít „materiální“ či „signifikantní“ hodnotu pro hospodářský výkon firem.

Principy dále rozvádějí povinnosti státu pokud jde o specifické typy firem – a) státní firmy, tedy firmy vlastněné či řízené státem, b) firmy podporované státem, například pro-exportními či rozvojovými agenturami, c) firmy vykonávající funkce státu či poskytující služby, které má poskytovat stát a d) firmy, které státu poskytují dodávky.

a) Státní firmy

Státy mají věnovat zvláštní pozornost státním firmám, tedy těm, které vlastní či řídí, jakož i těm, kterým se dostává významné podpory ze strany státních agentur, jako například pro-exportních agentur. Porušení lidských práv ze strany státního podniku je přímo přičitatelné státu, který jej vlastní či řídí. Takovéto porušení může být považováno za jednání státu a za porušení jeho lidskoprávních závazků. Čím bližší je nexus mezi firmou a státem, tím více by státy měly zajistit, že takovýto podnik respektuje lidská práva. V takovýchto případech mají státy rovněž více prostředků, aby zajistily, že politika, zákony a směrnice týkající se lidských práv jsou těmito firmami dodržovány.

b) Firmy podporované státem

Stejně tak by měly pro-exportní a investiční státní agentury, rozvojové agentury a jiné instituce, které podporují podnikatelskou sféru, posoudit případný vliv činnosti firem, které podporují, na lidská práva. V opačném případě se vystavují možnému riziku, jako například poškození reputace, finančnímu či právnímu riziku, za případné porušení lidských práv firmami, které podporují.

c) Firmy poskytující služby za stát

Rovněž poskytování služeb, které přísluší státu, soukromými firmami, vyžaduje zvýšenou kontrolu ze strany státu. Státy se v takovýchto případech nezbavují svých lidskoprávních závazků tím, že je přenesou na soukromé firmy. Pokud státy nezajistí, aby tyto firmy poskytovaly služby způsobem, který je v souladu s lidskoprávními závazky státu, mohou se vystavit nejen morální, ale i právní odpovědnosti za takovéto jednání. Dle Komentáře mají

příslušné smlouvy uzavřené mezi státem a těmito firmami jasně stanovit povinnost těchto firem respektovat lidská práva.

d) Firmy poskytující státům dodávky

Státy mají rovněž podporovat dodržování lidských práv firmami, s nimiž vstupují do obchodních vztahů, jako například firmy, které dodávají státu zboží. Rovněž smlouvy s těmito firmami by dle Komentáře měly obsahovat závazky v oblasti lidských práv.

Oblasti konfliktu

Oblasti, v nichž probíhá konflikt, představují zvýšené riziko pro porušování lidských práv, včetně možného porušování ze strany firem. Státy, na jejichž území ozbrojených konflikt probíhá, nejsou často schopny zajistit respektování lidských práv nebo se na jejich porušování dokonce podílejí. Proto se Principy této otázky výslovně věnují a požadují po státech, na jejichž území mají firmy působící v oblasti ozbrojených konfliktů sídlo, zajistit, aby se tyto firmy nepodílely na závažném porušování lidských práv v místech ozbrojených konfliktů. Státy by měly firmy působícími v místech ozbrojených konfliktů obeznámit s možnými riziky týkajícími se lidských práv.

Za tímto účelem státy mají:

- a) s takovými firmami co nejdříve jednat, aby jim napomohly identifikovat, předcházet a zmírnit lidskoprávní rizika jejich aktivit a obchodních vztahů;
- b) poskytnout pomoc těmto podnikům při posouzení a adresování těchto rizik, a vzít v úvahu zejména sexuální násilí a násilí vůči ženám. Za tímto účelem by státy měly podporovat úzkou spolupráci mezi agenturami rozvojové spolupráce, ministerstvy zahraničních věcí a průmyslu, exportními finančními institucemi a zastupitelskými úřady, stejně jako mezi těmito úřady v zemi, kde probíhá ozbrojený konflikt;
- c) odepřít firmám, které jsou zapojeny do závažného porušování lidských práv a odmítají spolupracovat za účelem napravení situace, přístup k veřejné podpoře a službám.

Státy by rovněž měly zajistit, aby se jejich politika, legislativa, regulační opatření a prostředky vymáhání práva účinně věnovala riziku zapojení firem do závažných porušování lidských práv. Opatření mohou zahrnovat též civilní, správní či trestní odpovědnost firem sídlících na jejich území, které se dopustí či spolupodílejí na závažném porušování lidských práv.

Sjednocení politiky v oblasti byznysu a lidských práv

Státy by měly zajistit, aby si vládní instituce, agentury a jiné státní instituce, které se zabývají otázkou podnikání, firem a obchodu byly vědomy lidskoprávních závazků státu a tyto dodržovaly při výkonu svých mandátů.

Politika státu v této oblasti by měla být koherentní. Vertikální koherence zahrnuje politiku, zákony a procesy implementace mezinárodních lidskoprávních závazků. Horizontální koherence zahrnuje podporu institucí a agentur, které se zabývají činností firem, včetně těch zodpovědných za korporátní právo, investice, exportní kredity a pojištění, obchod a pracovní otázky, a které by měly být informovány a jednat v souladu s lidskoprávními závazky státu.

Při prosazování svých hospodářských zájmů si státy musí zachovat dostatečný prostor pro uplatňování lidskoprávní a sociální politiky. Uzavírání hospodářských smluv, například investičních smluv, smluv o volném obchodu nebo smluv na investiční projekty, vytváří pro stát ekonomické příležitosti. Současně však investiční smlouvy mohou limitovat vnitrostátní politiku, například podmínky v investiční smlouvě mohou zabraňovat státu v úplné implementaci nových lidskoprávních závazků či jej vystavit riziku arbitráže v opačném případě. Státy si proto musí uchovat svůj prostor při sjednávání těchto smluv, při zachování nezbytné ochrany pro investora.

Sjednocování politik států je též potřebné na mezinárodní úrovni. Členské státy multilaterálních organizací zabývajících se otázkou obchodu často opomíjejí své závazky v oblasti lidských práv. Státy by v takovýchto institucích měly usilovat o to, aby tyto instituce neomezovaly možnost jejich členských států zajistit respektování lidských práv firmami. Státy by se rovněž měly snažit, aby tyto instituce podporovaly respekt firem k lidským právům a aby napomáhaly předcházet porušování lidských práv, například prostřednictvím technické spolupráce.

7.2.2. Povinnost firem respektovat lidská práva

Základní principy

Třetím principem je povinnost firem respektovat lidská práva. Tato povinnost zahrnuje předcházení porušování lidských práv, jakož i odstranění negativního vlivu na lidská práva, na němž se firmy podílely.

Jak uvádí Komentář, povinnost firem respektovat lidská práva není formulována jakožto právní závazek z mezinárodního práva, nýbrž jako obecný standard očekávaného chování všech firem, kdekoli tyto působí. Tato povinnost existuje nezávisle na schopnosti či vůli státu plnit své vlastní lidskoprávní závazky. Tato povinnost jednak nikterak nezmenšuje lidskoprávní závazky státu, a rovněž přesahuje rámec plnění vnitrostátních závazků a nařízení týkajících se lidských práv.

Odstranění negativního vlivu na lidská práva zahrnuje přijetí přiměřených opatření pro prevenci, zmírnění a nápravu. Firmy se mohou angažovat v činnosti na podporu lidských práv, nicméně takovéto prospěšné iniciativy je nezabavují povinnosti respektovat lidská práva v rámci veškeré své činnosti. Rovněž firmy nesmí jakkoli omezovat schopnost státu plnit své lidskoprávní závazky, například narušováním integrity soudních procesů.

Povinnost „respektovat“ lidská práva je kompromisem mezi přímými právními závazky korporací z mezinárodního práva lidských práv a mezi vyloučením korporací z jakýchkoli přímých závazků. Princip respektovat tedy nevyjadřuje právní závazek, ale společenské očekávání, a tím je tato odpovědnost sice méně kontroverznější, nicméně slabší. Vazbu této odpovědnosti s mezinárodním právem zajišťuje níže uvedený princip čtvrtý, odkazující na konkrétní smlouvy mezinárodního práva lidských práv, které povinnost respektovat obsahuje jako nezbytný minimální standard. Lidskoprávní závazky z mezinárodního práva tak definují obsah korporátní povinnosti respektovat lidská práva.

Čtvrtý princip zahrnuje výčet mezinárodně uznávaných lidských práv, které jsou firmy povinny respektovat, jakožto povinné minimum. Jedná se o lidská práva obsažena v „Mezinárodní listině lidských práv“ – tedy Všeobecné deklaraci lidských práv, Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, Mezinárodním paktu o

hospodářských, sociálních a kulturních právech, a principy týkající se základních práv obsažených v Deklaraci základních principů a práva na práci Mezinárodní organizace práce.

Ke katalogu lidských práv, které jsou firmy povinny respektovat, Komentář uvádí, že firmy mají vliv na široké spektrum mezinárodně uznávaných lidských práv a proto se jejich odpovědnost vztahuje na dodržování všech těchto práv. V praxi mohou některá práva představovat pro firmy větší riziko možného porušení, a proto vyžadují zvýšenou pozornost.

Komentář rovněž vyjasňuje, že povinnost firem respektovat lidská práva je odlišná od právní odpovědnosti a vymahatelnosti, která je stanovena vnitrostátním právem v rámci příslušné jurisdikce.

V závislosti na konkrétních okolnostech své činnosti, mohou firmy považovat za relevantní další standardy, například týkající se specifické populace jako původního obyvatelstva, žen, dětí, osob se zdravotním postižením, menšin či migrantů. V situacích ozbrojených konfliktů musí firmy rovněž dodržovat standardy mezinárodního humanitárního práva.

Pátý princip upřesňuje, že povinnost respektovat lidská práva vyžaduje, aby firmy

a) předcházely způsobení či přispívání k negativnímu vlivu na lidská práva svou činností, a takovýto vliv odstranily, pokud nastane; a

b) usilovaly o prevenci a odstranění negativního vlivu na lidská práva, který je přímo spojen s jejich činností, výrobky nebo službami prostřednictvím jejich obchodních vztahů, i když přímo k takovému vlivu nepřispěly.

Firmy mohou negativně působit na lidská práva buď přímo vlastní činností anebo v souvislosti s činností jejich partnerů. „Činnost“ firem zahrnuje jak jednání tak i opomenutí, „obchodní vztahy“ představují vztahy s obchodními partnery a jinými entitami přímo či nepřímo spojenými s jejich činností, produkty či firmami.

Šestý princip stanoví, že odpovědnost firem respektovat lidská práva se vztahuje na všechny firmy bez ohledu na jejich velikost, sektor, kontext, v němž působí, vlastnictví a strukturu. Nicméně rozsah a komplexita prostředků, kterými firmy tuto odpovědnost plní se může na

základě těchto faktorů lišit stejně jako na základě míry negativního vlivu dané firmy na lidská práva.

Komentář vysvětluje, že prostředky, kterými firmy plní svou odpovědnost respektovat lidská práva budou proporcionální k různým faktorům, jako například velikosti firmy. Menší firmy mají menší kapacitu a neformální manažerské struktury než velké firmy a jejich interní procesy mají jinou formu. Nicméně i malé firmy mohou mít závažný vliv na lidská práva, což může vyžadovat příslušná opatření bez ohledu na jejich velikost. Závažnost vlivu na lidská práva je posuzována na základě jeho rozsahu a míry napravitelnosti.

Sedmý princip zahrnuje povinnost firemní politiky a procesů, přiměřených k velikosti firem a okolnostem, které zahrnují

- a) politický závazek plnění povinnosti respektovat lidská práva;
- b) procesy lidskoprávní „povinné péče“ (*due diligence*) za účelem prevence, identifikace, odstranění a odpovědnosti, upravující řešení negativního vlivu na lidská práva;
- c) procesy umožňující nápravu negativního vlivu na lidská práva, které způsobily nebo k nimž přispěly.

Komentář vyjasňuje, že firmy musí jednak vědět, a jednak prokázat, že respektují lidská práva. Tohoto nemohou docílit, aniž by respektovaly určitou politiku a procesy. Principy dále podrobně uvádějí, v tzv. operačních principech, jak by tato politika a procesy měly vypadat a fungovat.

Operační principy

Politický závazek

Jakožto základní krok k tomu, že respektují lidská práva by firmy měly vyjádřit svůj závazek prostřednictvím „*politického vyjádření*“, které je schváleno na nejvyšší úrovni ve firmě; je zformulováno na základě relevantní interní a externí expertízy; stanoví očekávání firmy vůči

zaměstnancům, obchodním partnerům a jiným stranám spojeným s jejich fungováním, výrobky či službami; je veřejně dostupné a sděleno všem zaměstnancům, obchodním partnerům a dalším relevantním stranám; a odráží se v operačních principech a postupech v celé firmě.

Komentář uvádí, že „*politické vyjádření*“ může mít libovolnou podobu, musí však jasně stanovit povinnosti, závazky a očekávání. Míra expertízy bude záviset na komplexitě činnosti té které firmy. Expertíza může vycházet z řady pramenů, od písemných veřejně dostupných důvěryhodných informací až po konzultace s příslušnými experty. Politické vyjádření musí být veřejně přístupné a aktivně sdělováno všem zaměstnancům a partnerům. Interní komunikace musí jasně stanovit systém odpovědnosti a musí být podepřena školením personálu.

Povinná péče

Firmy jsou povinny vykonávat povinnou péči za účelem identifikace, předcházení a zmírnění negativního vlivu své činnosti na lidská práva. Mají zhodnotit svůj aktuální a potenciální vliv činnosti firmy na lidská práva. Povinná péče:

- a) má zahrnovat negativní vliv na lidská práva, který firma může způsobit nebo k němuž může svou činností přispět, nebo který může přímo souviset s jejími operacemi, produkty nebo službami prostřednictvím jejich obchodních vztahů,
- b) se liší komplexitou v závislosti na velikosti firmy, lidskoprávních rizicích, a povaze a obsahu operací,
- c) má být soustavná, s tím, že lidskoprávní rizika se mohou měnit v závislosti na operacích firmy a prostředí, v němž působí.

Povinná péče by měla být zahájena co nejdříve v souvislosti s každou novou aktivitou firmy. Pokud z důvodu rozsáhlosti dodavatelského řetězce je příliš komplikované provádět povinnou péči se všemi dodavateli, má si firma stanovit priority a zaměřit se na ty, kde mohou být lidskoprávní rizika jejich působení největší.

Povinná péče firmám umožní předcházet rizikům případných právních postihů, jelikož pomůže identifikovat rizika a vyhnout se tak případnému porušování či účasti na porušování lidských práv.

V rámci provádění povinné péče by firmy měly rovněž uskutečnit následující kroky:

- a) vypracovat interní a/nebo nezávislou externí lidskoprávní expertízu týkající se vlivu jejich činnosti na lidská práva,
- b) konzultovat s potenciálními dotčenými skupinami,
- c) zajistit, aby odpovědnost za lidskoprávní dopad jejich aktivit byla svěřena do rukou dostatečně vysoce postaveného pracovníka/týmu v rámci struktury firmy a aby ji byla věnována dostatečná pozornost a prostředky,
- d) vytvořit monitoring plnění lidskoprávní politiky firmy,
- e) v případě porušení ze strany firmy, zajistit nápravu prostřednictvím legitimních procesů.

Principy rovněž připomínají, že podniky jsou povinny dodržovat veškeré aplikovatelné zákony a jednat v souladu s uznávanými lidskými právy, kdekoli působí. Rovněž mají hledat způsoby jak plnit uznávaná lidská práva v případech protichůdných požadavků. Riziko eventuelního způsobení či přispění k závažným porušením lidských práv mají firmy posuzovat jako závažné právní riziko vedoucí k možným právním důsledkům.

7.2.3. Zajištění nápravy

Základní principy

Osmým principem je povinnost států přijmout opatření k zajištění, prostřednictvím soudních, správních, legislativních nebo jiných prostředků, přístupu obětí porušení lidských práv v souvislosti s činností korporací či firem ke spravedlivému zadostiučinění. Tato povinnost vyplývá z povinnosti států chránit lidská práva, jak je uvedeno v principu prvním.

Spravedlivé zadostiučinění může zahrnovat restituci, rehabilitaci, omluvu, finanční či jinou kompenzaci, sankce pro pachatele (trestní či správní). Procedury poskytování spravedlivého zadostiučinění musí být nestranné, chráněné před korupcí a politickým vlivem.

Mechanismy poskytnutí nápravy mohou mít různou formu – být spravovány státem či působit jako nezávislé orgány. Příklady mechanismů zahrnují soudy, pracovněprávní tribunály, národní lidskoprávní instituce, ombudsmany, národní kontaktní místa dle Směrnic OECD, atd. Státy by rovněž měly rozšiřovat povědomí o těchto mechanismech a usnadnit přístup obětem k nim, například prostřednictvím finanční či expertní podpory.

Operační principy

Operační principy obsahují podrobná doporučení týkající se státních soudních a mimosoudních mechanismů, jakož i nestátních mechanismů poskytujících přístup ke spravedlivému zadostiučinění. Státy mají zajistit účinné fungování soudních mechanismů a odstranit případné právní, praktické a jiné překážky přístupu obětí porušení lidských práv v souvislosti s činností korporací ke spravedlivému zadostiučinění. Státy mají rovněž poskytnout účinné a přiměřené mimosoudní mechanismy, přičemž kritéria pro jejich účinné fungování zahrnují:

- a) legitimitu - zahrnující odpovědnost za spravedlivé procesní řízení,
- b) přístupnost – včetně poskytnutí pomoci těm, kteří čelí bariérám v přístupu k řízení,
- c) předvídatelnost – tedy jasná a známá procesní pravidla, včetně časových limitů procedury,
- d) rovnost – zajišťující rozumný přístup poškozených ke zdroji informací, poradenství a expertíze nezbytné k účasti v řízení,
- e) transparentnost – poskytování průběžných informací stranám sporu a poskytování přiměřených informací ohledně činnosti mechanismu veřejnosti, a
- f) soulad výsledků a spravedlivého zadostiučinění s mezinárodně uznávanými lidskými právy.

7.3. Následný proces (follow-up) implementace Principů na mezinárodní úrovni

V rezoluci, prostřednictvím níž byly Principy schváleny, je rovněž stanoven následný implementační mechanismus. Rada pro lidská práva ukončila mandát Zvláštního představitele a místo něj vytvořila Pracovní skupinu zabývající se lidskými právy a nadnárodními

korporacemi a jinými firmami (dále jen „Pracovní skupina“) a Fórum byznysu a lidských práv, které se pod vedením Pracovní skupiny schází jednou ročně²⁶⁷.

Pracovní skupina zabývající se lidskými právy a nadnárodními korporacemi a jinými firmami

Mandát Pracovní skupiny zahrnuje šíření Principů, výměnu dobrých zkušeností ohledně jejich implementace, zjišťování a navrhování opatření k poskytnutí spravedlivého zadostiučinění obětem porušení lidských práv korporátními aktivitami a podporu dialogu s dotčenými aktéry (Úřadem Vysokého komisaře pro lidská práva, Globálním kompaktem, Mezinárodní organizací práce, Světovou bankou, vládami atd.). Řada nevládních organizací mechanismus kritizovala jakožto nedostatečný, zaměřující se zejména na šíření povědomí o Principech a nezahrnující možnosti posuzování stížností týkající se porušení lidských práv v důsledku činnosti korporací.

Fórum byznysu a lidských práv

Dle rezoluce Rady pro lidská práva je cílem Fóra diskutovat trendy a výzvy v implementaci Principů a podporovat dialog a spolupráci v otázkách týkajících se byznysu a lidských práv, včetně otázek týkajících se specifických sektorů, operačního prostředí či vůči specifickým právům či skupinám, jakož i identifikovat dobré zkušenosti v této oblasti.²⁶⁸ Fórum je otevřeno všem relevantním aktérům - státům, mezivládním a regionálním organizacím, firmám, odborům, národním lidskoprávním institucím, nevládním organizacím.

Zhodnocení Principů

Jak bylo uvedeno výše, Principy se těší širokému přijetí. Jedním z největších úspěchu Zvláštního představitele bylo dosažení konsensu mezi vládami, korporacemi a částí nevládních organizací ohledně základních parametrů v této kontroverzní oblasti.

²⁶⁷ Rezoluce 17/4, Rada pro lidská práva, Lidská práva a nadnárodní korporace a jiné podniky (*Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*).

²⁶⁸ Rezoluce 17/4, *ibid.*, odst. 12.

Proces jejich přípravy, jež zahrnoval rozsáhlý výzkum, konzultace a expertní výměny nepochybně význačně přispěl k pochopení dané problematiky, a rovněž byl unikátní v zahrnutí širokého spektra účastníků. Zvláštní představitel splnil svůj mandát – vyjasnění stávajících standardů korporátní odpovědnosti v oblasti lidských práv, vytvoření přístupu k těmto standardům těšícímu se široké podpoře dotčených aktérů a vypracování operačního rámce pro uvedení těchto standardů v praxi.

Vlády, zejména evropské, a soukromý sektor Principy od počátku podporovaly a jejich přijetí uvítaly. Nevládni organizace, z nichž značná část prosazovala spíše přijetí právně závazného instrumentu, byly zdrženlivější. Některé části Principů ocenily, zatímco jiné považovaly za nedostatečné. Principy týkající se lidskoprávní odpovědnosti byznysu, včetně principu povinné péče patří mezi široce akceptované. Naopak principy týkající se přístupu ke spravedlivému zadostiučinění byly kritizovány jako nedostatečné stejně jako skutečnost, že kvalifikace povinnosti chránit oslabuje její normativní sílu.²⁶⁹ Rovněž byl jako slabý kritizován mechanismus implementace Principů, zejména proto, že neumožňuje monitoring jejich plnění ani posuzování případných stížností. Některé otázky zůstaly nezodpovězeny, například povinnost států regulovat činnost korporací sídlících na jejich území extraterritoriálně. Principy nepochybně splňují účel shrnutí existujících standardů do jednoho instrumentu a spolu s komentářem a operačními principy obsahují splnitelné a konkrétní metody implementace těchto standardů. Rovněž jsou důležitým interpretačním instrumentem pro existující iniciativy, jako jsou například lidskoprávní principy Globálního kompaktu.

8. Extraterritorialita mezinárodního práva lidských práv ve vztahu k nadnárodním korporacím

Jak bylo výše uvedeno, mezinárodní právo ukládá státům povinnost chránit lidská práva před zásahem ze strany třetích osob, včetně korporací. Otázkou je, do jaké míry jsou státy povinny chránit lidská práva mimo své území, tedy extraterritoriálně.

Státy jsou povinny chránit lidská práva v rámci své jurisdikce. Primárním kritériem jurisdikce je území, mezinárodní právo však uznává také kritéria jiná, například pokud je pachatel či oběť občanem státu, pokud má jednání zásadní negativní účinek na daný stát či pokud jednání

²⁶⁹ International Commission of Jurists: *Needs and Options for a New International Instrument In the Field of Business and Human Rights* (2014), s.9.

může být kvalifikováno jako mezinárodní zločin. Podle principu „*universální jurisdikce*“ jsou státy povinny vykonávat jurisdikci nad jednotlivci nacházejícími se na jejich území, kteří mohli údajně spáchat některý z mezinárodních zločinů. Není jasné, zda se universální jurisdikce vztahuje též na právnické osoby, včetně korporací. Pokud jde o příslušnost korporací, tuto může být někdy těžké stanovit, nicméně většina korporací je identifikovatelně usídlena ve státech s vyspělým a fungujícím právním systémem. Výkon extrateritoriální jurisdikce musí rovněž respektovat princip suverenity, tedy „*nevměšování se do vnitřních záležitostí států*“.

Zatímco panuje všeobecná shoda o tom, že mezinárodní smlouvy o lidských právech výkon extrateritoriální jurisdikce nezakazují, názory se různí pokud jde o povinnost jejího výkonu. Prof. Ruggie se ve své zprávě přiklonil k názoru, že extrateritoriální jurisdikce chránit lidská práva je právo, nikoli však povinnost států, smluvních stran smluv o lidských právech.²⁷⁰ Ruggie zopakoval názor, že mezinárodní smlouvy o lidských právech výkon extrateritoriální jurisdikce nezakazují. Na mezinárodním poli narůstá podpora, včetně ze strany smluvních orgánů, pro výkon extrateritoriální jurisdikce pro domovské státy korporací za účelem prevence porušování lidských práv mimo území, v nichž korporace sídlí.²⁷¹

Některé mezinárodní smlouvy o lidských právech obsahují přesné vymezení jurisdikce. Například Mezinárodní pakt o občanských a politických právech v článku 2 odstavci 1 stanoví, že státy, smluvní strany jsou povinny „*dodržovat a zajistit dodržování práv uznaných Paktem všem jednotlivcům na jejich území a v rámci jejich jurisdikce*“.²⁷² Toto ustanovení je vykládáno tak, že smluvní strany Paktu jsou povinny zajistit dodržování práv všem osobám na jejich území a všem osobám v rámci jejich jurisdikce, tedy i těm, kteří se nenacházejí na

²⁷⁰ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie, Business and Human Rights: Mapping international standards of responsibility and accountability for corporate acts, A/HRC/4/35, 19. února 2007.

²⁷¹ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie, Business and Human Rights: Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights, A/HRC/8/5, 7. dubna 2008, odstavec 19; Výbor pro odstranění všech forem rasové diskriminace (CERD) doporučil Kanadě přijmout přiměřená legislativní či administrativní opatření za účelem prevence negativního vlivu na práva původního obyvatelstva v jiných zemích korporacemi registrovanými v této smluvní straně, CERD/C/CAN/CO/18, odst. 17.

²⁷² Vyhláška Ministerstva zahraničních věcí ze dne 10. května 1976 o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a o Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 120/1976 Sb.

jejich území, ale v rámci „*pravomoci či účinné kontroly*“ dané smluvní strany.²⁷³ Podobný výklad zastávají i další smluvní orgány.

Jiné mezinárodní smlouvy, jako například Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia,²⁷⁴ žádné jurisdikční limity neobsahují. Poslední kategorii mezinárodních smluv tvoří smlouvy, které povinnosti v nich obsažené výslovně rozšiřují nad rámec území států, smluvních stran, bez toho, že by požadovaly kritérium „*účinné kontroly*“.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech²⁷⁵ požaduje, aby smluvní strany podnikly „*při maximálním využití svých zdrojů samostatně, i prostřednictvím mezinárodní součinnosti a spolupráce kroky hospodářské a technické k postupnému dosažení plného uskutečnění práv uznaných v tomto Paktu, a to všemi vhodnými prostředky, včetně přijetí zákonodárných opatření*“.²⁷⁶ Přestože je toto ustanovení formulováno vágně, Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva (CESCR) jej interpretoval jakožto ustanovení zakládající extrateritoriální povinnosti. Například v ***Obecném doporučení č. 3 o povaze závazků smluvních stran*** Výbor uvádí, že „*mezinárodní rozvojová spolupráce, jež slouží k realizaci hospodářských, sociálních a kulturních práv je povinností všech států. Je však zejména zavazující pro státy, které mohou v tomto směru pomáhat*“.²⁷⁷ Od roku 1999, téměř každý obecný komentář Výboru obsahuje část týkající se extrateritoriálních závazků.²⁷⁸ Přestože řada těchto doporučení se týká závazků pomáhat rozvojovým zemím, některé odkazují přímo na extrateritoriální aplikaci povinnosti chránit. Tuto povinnost Výbor zmínil v souvislosti s ochranou práva na zdraví, vodu, sociální zabezpečení, když požadoval, aby státy, smluvní strany Paktu přijímaly opatření k ovlivnění subjektů, nacházejících se v jejich

²⁷³ Výbor pro lidská práva, Obecné doporučení č. 31, Povaha obecných právních závazků smluvních stran Paktu (*Nature of the General Legal Obligation on State Parties to the Covenant*), U.N.Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 2004, odst. 10.

²⁷⁴ Vyhláška Ministerstva zahraničních věcí ze dne 28.4.1995 o Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia, 32/1955 Sb.

²⁷⁵ Vyhláška Ministerstva zahraničních věcí ze dne 10.5.1976 o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a o Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 120/1976 Sb.

²⁷⁶ Článek 2 (1) Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, ibid.

²⁷⁷ CESCR, Obecné doporučení č. 3, Povaha závazků smluvních stran (1990).

²⁷⁸ CESCR, Obecné doporučení č. 12, Právo na přiměřenou stravu, odst. 36-38, UN. Doc. E/C.12/1999/5 (1999), Obecné doporučení č. 14, Právo na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví, odst. 38-42, UN. Doc. E/CN.12/2000/4 (2000), Obecné doporučení č. 15, Právo na vodu, odst. 30-36, UN Doc. E/C.12/2002/11 (2002), Obecné doporučení č.17, Právo autorů požívat ochranu morálních a materiálních zájmů z vědecké, literární nebo umělecké činnosti, odst. 36-38, UN Doc./E/C.12/GC/17 (2006), Obecné doporučení č.18, Právo na práci, odst. 29-30, UN Doc. E/C.12/GC/18 (2006), Obecné doporučení č.19, Právo na sociální zabezpečení, odst. 52-58, UN Doc. E/C.12/GC/19 (2008), Obecné doporučení č. 21, Právo účastnit se kulturního života, odst. 56-59, UN Doc. E/C.12/GC/21 (2009).

jurisdikci, k dodržování těchto práv *v jiných zemích*.²⁷⁹ Výbor výslovně zmínil, že státy, smluvní strany Paktu, mají činit kroky „*k prevenci porušování práva na vodu jednotlivců a komunit v jiných zemích jejich občany a firmami*“.²⁸⁰

Přestože odpověď na otázku, zda současné mezinárodní právo lidských práv ukládá státům povinnost chránit práva extraterritoriálně, není jednoznačná, je možno pozorovat trend tímto směrem, zejména v oblasti hospodářských a sociálních práv.²⁸¹ Například Olivier de Schutter uvádí, že „*je stále více uznávána skutečnost, že vzájemná závislost států vede k rozšířenému chápání závazků státu nebo závazků všech států jednat společně vůči kolektivním problémům mezinárodního společenství států*“.²⁸² Tento trend je rovněž patrný z činnosti smluvních orgánů, zpráv Úřadu vysoké komisařky OSN pro lidská práva (OHCHR) a zvláštních zpravodajů Rady pro lidská práva (HRC) OSN.²⁸³

Komentář k Principům prof. Ruggiho k extraterritoriální jurisdikci uvádí, že „*existují silné politické důvody proto, aby domovské státy jasně stanovily očekávání ohledně působení firem v zahraničí, zejména pokud jsou samy v těchto firmách zapojeny či je podporují*“.²⁸⁴ Někteří autoři se domnívají, že prof. Ruggie použil mírnější interpretaci extraterritoriální povinnosti chránit lidská práva z důvodu možné opozice vůči interpretaci ukládající povinnost extraterritoriální jurisdikce jak ze strany rozvinutých, tak rozvojových zemí.²⁸⁵ Z tohoto důvodu pouze konstatoval, že státy mohou regulovat jednání korporací sídlících na jejich území v zahraničí a že by tak měly činit častěji.

Maastrichtské principy týkající se extraterritoriálních závazků států v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv

Pozoruhodným dokumentem pokud jde o extraterritoriální jurisdikci v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv jsou tzv. Maastrichtské principy, vypracované skupinou

²⁷⁹ Obecné doporučení č. 14, Obecné doporučení č. 15, Obecné doporučení č. 19, *ibid*.

²⁸⁰ Obecné doporučení č. 15, *ibid*.

²⁸¹ KNOX, John H.: The Ruggie Rules, *op.cit*.

²⁸² DE SCHUTTER, Olivier: *Extraterritorial Jurisdiction as a Tool for Improving the Human Rights Accountability of Transnational Corporations*, 2006, <http://198.170.85.29/Olivier-de-Schutter-report-for-SRSG-re-extraterritorial-jurisdiction-Dec-2006.pdf>

²⁸³ DE MEQUITA, Judith Bueano, HUNT, Paul, KHOSLA, Rajat: The Human Rights Responsibility of International Assistance and Cooperation, In GIBNEY, Mark, SKOGLY, Sigrun (eds.): *Health, Universal Human Rights and Extraterritorial Obligations*, 2010, University of Pennsylvania Press, 104.

²⁸⁴ Principy, *op.cit*.

²⁸⁵ KNOX, John H.: The Ruggie Rules, *op.cit*.

mezinárodních právníků a lidskoprávních expertů²⁸⁶ během jednání na Maastrichtské universitě dne 28. září 2011.²⁸⁷ Principy, které jsou výsledkem desetiletého výzkumu, se týkají povinnosti států respektovat, chránit a zajišťovat hospodářská, sociální a kulturní práva extraterritoriálně. Dle Principů musí státy přijmout nezbytná opatření k zajištění toho, aby nestátní aktéři, jakožto osoby a organizace, nadnárodní korporace a jiné firmy, neznemožňovaly či neohrožovaly požívání hospodářských, sociálních a kulturních práv. Opatření zahrnují administrativní, legislativní, vyšetřovací, soudní a jiné prostředky. Všechny ostatní státy mají povinnost zdržet se znemožnění či ohrožení výkonu této povinnosti chránit hospodářská, sociální a kulturní práva.²⁸⁸

Státy jsou rovněž povinny přijímat a vymáhat opatření na ochranu hospodářských, sociálních a kulturních práv prostřednictvím právních a jiných prostředků vůči firmám, pokud korporace, či její řídicí společnost, sídlí nebo je registrována, nebo má hlavní či podstatnou část svých operací, v příslušném státě.²⁸⁹

Státy mají rovněž povinnost respektovat, chránit a naplňovat hospodářská, sociální a kulturní práva *inter alia* v situacích, kdy má jednání či opomenutí ze strany státu předvídatelný vliv na požívání hospodářských, sociálních a kulturních práv, jak na území státu, tak i mimo něj a v situacích, kdy je stát v pozici výkonu rozhodujícího vlivu nebo přijetí opatření k provádění hospodářských, sociálních a kulturních práv extraterritoriálně, v souladu s mezinárodním právem.²⁹⁰

²⁸⁶ Olivier De Schutter, the United Nations Special Rapporteur on the right to food, University of Louvain, Columbia University, Asbjørn Eide, Norwegian Center for Human Rights, University of Oslo, Ashfaq Khalfan, Amnesty International, Marcos A. Orellana (LL.M., S.J.D.), Center for International Environmental Law's (CIEL) Human Rights and Environment Program, Margot E. Salomon (B.A., M.A., LL.M., Ph.D.) the Centre for the Study of Human Rights and Law Department, London School of Economics and Political Science, Ian D. Seiderman (B.A., J.D., LL.M., Ph.D.), the International Commission of Jurists.

²⁸⁷ Maastrichtské principy týkající se extraterritoriální jurisdikce v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv, *Human Rights Quarterly*, Vol. 24, <http://www.lse.ac.uk/humanRights/documents/2012/HRQMaastricht.pdf>

²⁸⁸ Maastrichtské principy, *ibid.*, Princip 24.

²⁸⁹ Maastrichtské principy, *ibid.*, Princip 25.

²⁹⁰ Maastrichtské principy, *ibid.*, Princip 9.

9. Korporátní odpovědnost za porušení lidských práv, která jsou zločiny dle mezinárodního práva

Mezinárodní trestní právo definující závažná porušení lidských práv jakožto zločiny dle mezinárodního práva²⁹¹ patří k nejrozvinutějším oblastem mezinárodního práva. Genocidium, zločiny proti lidskosti a válečné zločiny byly mezinárodním společenstvím jasně definovány a ohledně jejich elementů panuje všeobecná shoda. Obecné principy odpovědnosti jednotlivců za tyto mezinárodní zločiny byly aplikovány mezinárodními i vnitrostátními soudními orgány.

Historicky precedentními rozsudky odsuzující představitele korporací za zločiny dle mezinárodního práva jsou rozhodnutí válečných tribunálů po druhé světové válce. Norimberský prokurátor zdůraznil roli vlastníků a ředitelů velkých německých firem při podpoře nacistického režimu a jeho zločinů.²⁹² V post-norimberských procesech odsoudil Americký válečný tribunál vysoce postavené představitele a vlastníky IG Farben trust, Flick trust a Krupp za zločiny proti lidskosti (otrockou práci a mučení), válečné zločiny (otrockou práci a drancování), účast na zločinu agrese a masového zabíjení, a napomáhání vraždám, násilnostem, krutostem, mučení a jiným nelidským aktům spáchaným jednotkami SS.²⁹³ Britský vojenský tribunál v případě *Cyklon B* odsoudil podnikatele Bruno Tesche (vlastníka) a Karla Wenbachera (generálního ředitele) firmy Tesch&Stabenow za dodávání plynu do koncentračních táborů.²⁹⁴ Tyto případy jasně ukazují, že civilní aktéři byli odsouzeni za to, že ze své pozice v korporaci napomáhali nacistickým zločinům, ať přímo či nepřímo.

Počátkem šedesátých let minulého století, začaly občanské a lidskoprávní organizace v USA zahajovat soudní řízení proti jednotlivcům, kteří se dopustili zločinů dle mezinárodního práva, za účelem poskytnutí odškodnění obětem. Klíčovým rozhodnutím byl rozsudek v případě *Filartiga v. Pena-Irala*, kdy dva občané Paraguayae (žijící v USA) předložili žalobu

²⁹¹ Činy jednotlivců porušující nejzávažnější pravidla kogentní povahy určená k ochraně lidských práv, za něž vzniká individuální trestní odpovědnost přímo na základě mezinárodního práva; k jejich stíhání jsou kompetentní vnitrostátní soudy na základě univerzální jurisdikce nebo mezinárodní trestní soudy. Viz. ŠTURMA, Pavel, *Metamorfózy mezinárodních zločinů: příběh s otevřeným koncem*, In ŠTURMA, P. (ed.): *Odpověď mezinárodního práva na mezinárodní zločiny*, Studie z mezinárodního práva č. 6, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, 2014, s. 12.

²⁹² BUSH, J.A., *The Prehistory of Corporations and Conspiracy in International Law: What Nurnberg Really Said*, *Columbia Law Review* (2009), s. 1094-1262.

²⁹³ *Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10*. Vols VI (Flick), VII and VIII (IG Farben), IX (Krupp), Nuremberg October 1946-April 1949 (Washington DC, United States Government Printing Office, 1953).

²⁹⁴ *The Zyklon B Case, Trial of Bruno Tesch and Two Others*, Law Reports of Trials of War Criminals, The United Nations War Crimes Commission, Vol. 1 (London, H.M.S.O., 1947), s. 93-103.

proti bývalému náčelníkovi policie v Paraguay (žijícímu rovněž v USA) ohledně mučení a usmrcení členů jejich rodin. Jako právní základ byl použit historický zákon z roku 1789, *the Alien Tort Claim Act* (dále „ACTA“), který umožňuje cizinci použít jurisdikci amerických civilních soudů v případě spáchání deliktu v rozporu s právem národů či smlouvou, jíž jsou Spojené státy americké vázány. Soud v daném případě uznal jurisdikci amerických soudů a tím otevřel cestu řadě dalších případů týkajících se závažných porušení lidských práv.²⁹⁵

V devadesátých letech byly americkými soudům předloženy první případy týkající se spoluúčasti korporací či firem na páchání zločinů dle mezinárodního práva²⁹⁶ a od té doby bylo takovýchto žalob podáno přes 150.²⁹⁷ Přestože většina těchto žalob byla ukončena smírem nebo zamítnuta, náklady na smírné urovnání a negativní reklama jsou pro korporace značně nepříjemné. Význačné pozornosti se těší rozsudek Nejvyššího soudu USA ze dne 17. dubna 2013 v případě *Kiobel v. Royal Dutch Company*,²⁹⁸ který vyloučil extraterritoriální jurisdikci amerických soudů v případech domnělého porušení lidských práv v důsledku jednání korporací mimo území USA, když konstatoval, že pouhá přítomnost korporace na území USA nestačí. Nejvyšší soud tímto sice sjednotil stávající nejednotnou národní judikaturu v této otázce, ale rovněž přivřel dveře dalšímu použití ACTA v podobných případech.²⁹⁹

V případech doposud projednávaných civilními či trestními soudy převažovaly dva typické scénáře účasti korporací či firem na zločinech dle mezinárodního práva: a) spolupráce

²⁹⁵ Court of Appeals, Second Circuit, United States, No. 191, Docket 79-6090, 630 F.2d 876; 1980 U.S. App. LEXIS 16111. Soud uznal v daném případě jurisdikci, přestože ani stěžovatel, ani pachatel nebyli občany USA, a k dotčenému jednání (mučení) došlo mimo území USA. Nicméně pachatel se v době podání žaloby nacházel na území USA. Soud uznal, že zákaz mučení je mezinárodní obyčejovou normou s jasně definovaným obsahem, která neodůvodňuje rozlišování mezi občany a cizinci. Pro účely civilní odpovědnosti se osoba dopouštějící se mučení stává *hostis humani generis* (nepřítel lidstva).

²⁹⁶ Například *Doe v. Unocal*, *Wang Xiaoning v. Yahoo*, *Bowoto v. Chevron Corp.*, *Sinaltrainal v. Coca-Cola Company*, *Presbyterian Church of Sudan v. Talisman Energy*, *Sarei v. Rio Tinto*, *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum*.

²⁹⁷ The Shell game ends, some good news for multinationals, *The Economist*, 20.4.2013, <http://www.economist.com/news/united-states/21576393-some-good-news-multinationals-shell-game-ends>

²⁹⁸ *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co.*, 133 S. Ct. 1659 (2013). Rozsudek vychází z presumce proti extraterritorialitě, tedy pokud zákon výslovně nestanoví extraterritoriální účinky, tak je nemá.

²⁹⁹ Rozsudek se těšil obrovskému zájmu právníké odborné veřejnosti. Lidskoprávní organizace rozsudek pochopitelně ostře kritizovaly. Například Human Rights Watch, *US Supreme Court Limits Suits against Rights Abusers Abroad*, 29.4.2013, <http://www.hrw.org/news/2013/04/29/us-supreme-court-limits-suits-against-rights-abusers-abroad>, Amnesty International, *Supreme Court Ruling Undermines Decades of Progress Towards Justice in US Courts for Survivors of Human Rights Abuses Abroad*, 17.4.2013, <http://www.amnestyusa.org/news/press-releases/supreme-court-ruling-undermines-decades-of-progress-toward-justice-in-us-courts-for-survivors-of-hum>, International Corporate Accountability Roundtable, *The Wrong Decision for Human Rights*, 18.4.2013, http://www.huffingtonpost.com/katie-shay/kiobel-vs-shell_b_3113133.html?utm_hp_ref=politics

s vojenskými režimy a diktaturami a b) působení ve válečných konfliktech.³⁰⁰ V případech spolupráce s vojenskými režimy korporace profitovaly se spolupráce s vojenskými a bezpečnostními složkami. Například v případě *Doe v. Unocal*, kalifornská naftařská společnost využívala vojenské složky Myanmaru k ochraně plynovodu. Současně se však vojenské složky podílely na nucené práci místních venkovanů při výstavbě plynovodu, jakož i vraždách, mučení a znásilňování v souvislosti s „*programem nucené práce*“. Kalifornský soud dospěl k závěru, že společnost měla podíl na nucené práci, prostřednictvím najímání bezpečnostních složek, tuto vědomě používala a profitovala z ní.³⁰¹ V podobných případech je klíčové určit, do jaké míry je korporace či firma odpovědná za státem páchaná porušení základních práv, tím, že spoléhá či profituje z jednání jeho orgánů, například bezpečnostních či jiných složek. V případě *Bowoto v. Chevron* soud porušení nekonstatoval, protože považoval žádost Chevronu nigerijským policejním složkám ohledně ukončení protestů za oprávněnou a neshledal podíl společnosti na jednání policejních složek, v důsledku něž byli někteří demonstranti zabiti či zraněni.³⁰²

Spoluúčasti na zločinech dle mezinárodního práva se korporace mohou dopustit poskytováním prostředků, například zbraní, diktátorským režimům. V případě *Public Prosecutor v. Van Anraat*, byl holandský podnikatel odsouzen za poskytování chemikálií sloužících k výrobě hořčičného plynu irácké vládě, která plyn používala k likvidaci Kurdů. Nizozemský trestní soud dospěl k závěru, že podnikatel si byl vědom toho, že chemické produkty budou sloužit k porušování lidských práv.³⁰³

Dalším možným způsobem spoluúčasti je přímá podpora represivních opatření, například prostřednictvím poskytování informací ohledně pracovníků společnosti, jako třeba politických oponentů režimu, tajným službám. Příkladem je trestní stíhání manažera společnosti Mercedes Benz v Argentině, který poskytoval informace argentinské juntě ohledně odborářských pracovníků, kteří pak byli juntou zatčeni a nuceně zmizeni.³⁰⁴

³⁰⁰ KALECK, Wolfgang and SAAGE-MAAß, Miriam, Corporate Accountability for Human Rights Violations Amounting to International Crimes, The Status Quo and its Challenges, *Journal of International Criminal Justice* (2010), Oxford University Press, Vol. 8, s. 699-724.

³⁰¹ *Doe I v. Unocal*, 395 F. 3d 932, 947 (9th Cir. 2002), 939. Dále například *Wiwa v. Royal Dutch Petroleum*, *Wiwa v. Aderson* a *Wiwa v. Shell Petroleum Development Company*, kde byly žaloby podány proti společnostem Royal Dutch a Shell jménem zabitých lidskoprávních a environmentálních aktivistů v Nigérii.

³⁰² *Bowoto v. Chevron*, C 99-02506 SI, US District Court, Northern District of California, <http://ccrjustice.org/ourcases/current-cases/bowoto-v.-chevron>

³⁰³ *Public Prosecutor v. Van Anraat*, LJN AU8685, The Hague District Court, 2005.

³⁰⁴ Trestní řízení proti Santiago Omar Riveros, Juan Ronaldo Tasselkraut, José Rodriguez, Carlso Ruskauf a další před Federálním trestním tribunálem San Martín, Nr. 4012, Ref. 292.

V případě přítomnosti korporací ve válečných či konfliktních zónách, se v minulosti jednalo o případy, kdy korporace aktivně podporovali jednu stranu konfliktu nebo z konfliktu hospodářsky profitovaly, například prodejem zbraní, diamantů či dřeva v zemích jako Libérie³⁰⁵ či Sierra Leone, či financováním vojenských nebo polovojenských skupin v zemích jako například Kolumbie.³⁰⁶

Výše uvedené případy byly projednávány před vnitrostátními soudy, jak trestními, tak civilními. Řízení mohou být vedena proti korporaci jako celku či proti jejím představitelům, a to buď ve státě, kde k porušení došlo anebo v domovském státě korporace. Výhodou řízení ve státě, kde k porušení došlo je snadnější přístup k důkazům, zejména svědkům. Nevýhodou je skutečnost, že se často jedná o země, v nichž se ve velké míře vyskytuje korupce, legislativní nedostatky či politická intervence do soudního řízení. Obecným problémem je, že vnitrostátní právní systémy nejsou uzpůsobeny na řízení proti korporacím či jejím představitelům podezřelým ze spáchání zločinů proti lidskosti, zahrnujícím nadnárodní činnost a vztahy. Trestní právo některých zemí umožňuje trestní odpovědnost právnických osob, zatímco v jiných zemích je možno stíhat pouze osoby fyzické, tedy představitele korporací. Extraterritorialita norem trestního práva pokud jde o mezinárodní zločiny je zpravidla v trestním právu zakotvena, nicméně soudní a jiné orgány nejsou vždy ochotny či nemají dostatečnou kapacitu stíhat takováto jednání. Komplexní struktura korporací a vzdálenost řídicích pracovníků od místa spáchání mezinárodního zločinu představuje další důkazní problém. Zatímco v Evropě byla vedena spíše trestní řízení proti korporacím či jejím představitelům, v USA se jednalo převážně o řízení civilní na základě ATCA.

Jedním z hlavních problémů v řízeních proti korporacím či jejím představitelům je určení hranice mezi morálně odsouzením hodným jednáním, tedy například obchodováním s představiteli diktatury, a jednáním, které již přispívá ke spáchání zločinu dle mezinárodního práva, tedy kdy se z neutrální obchodní aktivity stává spolupachatelství. Dle studie Mezinárodní komise právníků, korporace či její představitelé riskují spoluúčast na zločinu dle mezinárodního práva pokud a) by bez jejich přičinění k takovému zločinu nedošlo, b) by bez jejich přičinění porušení nastalo v menší míře či intenzitě, c) usnadní spáchání daných

³⁰⁵ Trestní řízení proti řediteli Holanské dřevařské společnosti, Guus Kouwenhovenovi, ohledně údajné vojenské podpory prezidentu Taylorovi v Libérii, kde společnost prováděla masivní těžební práce.

³⁰⁶ Řízení proti korporaci Chiquita ohledně financování polovojenské organizace United Self-Defence Forces of Colombia, která zabíjela odborové pracovníky, lidskoprávní a společenské aktivisty v letech 1990 – 2004.

porušení, která by bez přičinění korporace bylo nesnadnější spáchat. Korporace či jejich zaměstanci musí rovněž aktivně chtít k porušení přispět či jej usnadnit, a musí si být vědomi rizika, že jejich jednání k takovému porušení přispěje. Mezi korporací a hlavním pachatelem zločinu dle mezinárodního práva musí být rovněž blízkost, ať už geografická či z důvodů délky trvání, frekvence či intenzity a povahy jejich vztahu, interakce či dané obchodní transakce.³⁰⁷

Pokud jde o mezinárodní mechanismy, které by mohly korporátní zločiny dle mezinárodního práva stíhat, nabízí se primárně Mezinárodní trestní soud (MTS). Návrh Statutu MTS obsahoval možnost „*stíhání právnických osob, s výjimkou států, pokud by zločiny byly spáchány jménem těchto osob nebo jejich agentů nebo představitelů.*“³⁰⁸ Tento návrh však nebyl nakonec přijat, přičemž jedním z diskutovaných problémů bylo, že trestněprávní systémy řady států neznají pojem trestní odpovědnosti právnických osob. Statut MTS tedy mezinárodněprávní trestní odpovědnost korporací nezahrnuje.

Skutečnost, že MTS nemá jurisdikci ohledně právnických osob, tedy ani korporací a firem, nebrání tomu, že může stíhat jejich představitele jako jednotlivce, jednající jejich jménem. K takovýmto stíháním však asi bude docházet spíše zřídka, pokud vůbec. S ohledem na omezenou kapacitu soudu lze předpokládat, že tento bude nadále zaměřovat své úsilí na osoby přímo páchající zločiny dle mezinárodního práva, zejména vládní či vojenské představitele, spíše než na zástupce korporací, kteří zpravidla těmto zločinům „*pouze*“ a „*z povzdálí*“ napomáhají.

Absence mezinárodní jurisdikce pokud jde o zločiny dle mezinárodního práva spáchané korporacemi neznamená, že se na ně normy zakazující takováto jednání nevztahují. A. Clapham v této souvislosti uvádí paralelu s Norimberským tribunálem, kdy zločiny, za něž byli jednotlivci tribunálem souzeni, byly zakázány před vznikem tohoto tribunálu, tedy před existencí mezinárodní jurisdikce. Z tohoto důvodu se domnívá, že neexistence mezinárodní jurisdikce ohledně zločinů korporací neznamená, že korporace nemohou v tomto směru porušit mezinárodní právo, naopak, že mezinárodní právo se již na korporace vztahuje a

³⁰⁷ International Commission of Jurists, Corporate Complicity and Legal Accountability, *Report of the International Commission of Jurists*, Expert Panel on Corporate Complicity in International Crimes, Vol. 1 (2008), s. 9.

³⁰⁸ Draft Art. 23(5), UN Doc. A/CONF.183/2/Add.1, 14.4.1998.

směřuje k vyjasnění obsahu jejich povinnosti nepáchat či nepodílet se na porušování lidských práv.³⁰⁹

10. Poslední vývoj v mezinárodním právu lidských práv

10.1. Snahy o sjednání mezinárodně právně závazného instrumentu

Tři roky po přijetí Principů opět zesílil tlak nevládních organizací na posílení právně závazných standardů pro nadnárodní korporace a jiné podniky v oblasti lidských práv. Nevládní organizace kritizovaly nedostatečnou implementaci Principů státy.³¹⁰ Dle názoru nevládních organizací, řada států nepřijala žádná či dostatečná opatření k implementaci Principů na národní úrovni a to dokonce ani v případech, kdy došlo k závažným porušením lidských práv v důsledku protiprávního jednání korporací.³¹¹

Na druhou stranu je potřeba zdůraznit, že Principy byly řadou států implementovány, například prostřednictvím plánů činnosti (*national action plans*), jejich národními kontaktními místy dle revidovaných směrnic OECD a prostřednictvím právních a politických opatření.³¹² Principy rovněž převzala do své činnosti řada mezinárodních a regionálních organizací, například Evropská unie v rámci politiky korporátní společenské odpovědnosti Evropské komise,³¹³ Mezinárodní finanční korporace,³¹⁴ Africká unie, Mezinárodní organizace pro standardizaci,³¹⁵ Organizace amerických států, jakož i profesní organizace, například Mezinárodní advokátní asociace, Americká advokátní asociace, Britská právní společnost, atd.³¹⁶ Jak bylo uvedeno výše, Principy nebyly koncipovány jakožto nový právně závazný instrument, ale jako koncepční rámec zahrnující stávající závazky.

³⁰⁹ CLAPHAM, A.: *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, cit.op., s. 268.

³¹⁰ Amnesty International, Projev na zasedání Rady pro lidská práva, 9.6.2014.

³¹¹ Amnesty International and Greenpeace, *The Toxic Truth: About a Company Called Trafigura, A Ship Called the Probo Koala, And the Dumping of Toxic Waste in Côte d'Ivoire*, září 2012. Dle informací v této zprávě, orgány Velké Británie nezahájili žádné právní kroky proti britské společnosti Trafigura či jejím představitelům, přestože ukládala toxický odpad v Côte d'Ivoire, což mělo negativní dopad na zdraví tisíců lidí.

³¹² RUGGIE, John Gerard, „The Past as a Prologue? A Moment of Truth for UN Business and Human Rights Treaty“, 8. červen 2014, <http://www.ihrb.org/commentary/past-as-prologue.html>

³¹³ Evropská komise vypracovala specifické směrnice pro různá průmyslová odvětví, jakož i pro malé a střední podniky, obsahující základní komponenty Principů.

³¹⁴ Mezinárodní finanční korporace zahrnula základní koncepty Principů do revize Udržitelného rámce (*Sustainability Framework*), včetně odpovědnosti klientů Mezinárodní finanční korporace respektovat lidská práva a vykonávat povinnou péči, aby nedošlo k negativnímu vlivu na lidská práva.

³¹⁵ ISO26000 zahrnuje lidskoprávní kapitolu odrážející Principy.

³¹⁶ Ibid.

Dne 26. června 2014, na svém 26. zasedání Rada pro lidská práva rozhodla, na základě rezoluce předložené Ekvádorem, o vytvoření mezivládní pracovní skupiny za účelem vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu upravujícího činnosti nadnárodních korporací a jiných podniků v oblasti lidských práv.³¹⁷

Rezoluce neodkazuje na specifické standardy či porušování, ale směřuje ke sjednání souhrnné lidskoprávní smlouvy v oblasti byznysu a lidských práv. Instrument se má vztahovat pouze na nadnárodní firmy, jelikož rezoluce definuje „*jiné podniky*“ jako veškeré podniky, které mají nadnárodní charakter v jejich operačních aktivitách. Rezoluce tedy z budoucího instrumentu výslovně vylučuje místní podniky operující pouze vnitrostátně. Rezoluce zdůrazňuje skutečnost, že státy jsou povinny a primárně odpovědný za podporu a ochranu lidských práv a základních svobod a že rovněž musí poskytovat ochranu před porušováním lidských práv ze strany třetích osob, včetně nadnárodních korporací, na svém území a/nebo v rámci své jurisdikce.

Pracovní skupina má během svých prvních dvou zasedání diskutovat obsah, rozsah, povahu a formát budoucího mezinárodního instrumentu. Předseda-zpravodaj má na základě této debaty připravit elementy právně závazného instrumentu pro substantivní sjednávání jeho obsahu na třetím zasedání pracovní skupiny.

Rezoluce byla výsledkem předchozích intenzivních debat a jednání. Delegace Ekvádoru vystoupila již na 24. zasedání Rady pro lidská práva s deklarací navrhuující sjednání právně závazného instrumentu, který by „*vyjasnil závazky nadnárodních korporací v oblasti lidských práv*“ a „*umožnil poskytnutí nápravy obětem porušení v případech, kdy to domácí jurisdikce neumožňuje*“. Návrh vychází z přesvědčení, že stávající mezinárodní právo neposkytuje obětem korporátních porušení lidských práv dostatečnou ochranu a že Principy nejsou dostačující pro zaplnění této mezery.

³¹⁷ Rezoluce 26/9 „Vypracování mezinárodního právně závazného instrumentu upravujícího činnosti nadnárodních korporací a jiných podniků v oblasti lidských práv“, předložená Ekvádorem, A/HRC/26/L.22/Rev.1, 25.6.2014. Pro přijetí rezoluce hlasovalo 20 států (Alžírsko, Benin, Burkina Faso, Čína, Kongo, Côte d'Ivoire, Kuba, Etiopie, Indie, Indonésie, Kazachstan, Kenya, Maroko, Namíbie, Pakistán, Filipíny, Ruská federace, Jihoafrická republika, Venezuela a Vietnam), proti bylo 14 států (Černá hora, Česká republika, Estonsko, Francie, Irsko, Itálie, Japonsko, Jižní Korea, Německo, Rakousko, Rumunsko, Spojené státy americké, Velká Británie) a abstenovalo 13 zemí (Argentina, Botswana, Brazílie, Chile, Gabon, Kostarika, Kuwait, Maledivy, Mexiko, Peru, Saudská Arábie, Sierra Leone, Spojené Arabské Emiráty).

Jedním z důvodů, proč se v návrhu této rezoluce angažoval právě Ekvádor je patrně stávající právní boj mezi ekvádorskou vládou a společností Chevron. V listopadu 2013 potvrdil Nejvyšší soud Ekvádoru rozsudek proti Chevronu ohledně kontaminace velkých částí Amazonie a odsoudil firmu k pokutě 9,5 miliard USD. Chevron se poté obrátil na investiční tribunál s tím, že rozhodnutí Nejvyššího soudu je v rozporu s mimořádnými investorskými privilegii dle dvoustranné investiční smlouvy mezi USA a Ekvádorem.³¹⁸

Rezoluce Ekvádoru se setkala se silnou opozicí ze strany rozvinutých zemí a představitelů byznysu.³¹⁹ Státy Evropské unie a Spojené státy americké uvedly, že se sjednávacího procesu smlouvy nebudou účastnit, jelikož jej považují za kontraproduktivní a polarizující. Představitelé nevládních organizací přijetí rezoluce uvítali, přičemž některé kritizovaly vyloučení národních podniků z budoucího instrumentu.³²⁰

Jako jistý protínávrh představilo na témže zasedání Rady pro lidská práva Norsko, s podporou dalších 40 zemí, rezoluci podporující roli stávající Pracovní skupiny k otázkám lidských práv a nadnárodních korporací a jiných podniků (dále jen „Pracovní skupina“) při implementaci Principů. Rezoluce požaduje po Úřadu Vysokého komisaře pro lidská práva, aby pokračoval ve studii vnitrostátních prostředků nápravy obětem porušení lidských práv ze strany nadnárodních korporací. Rovněž prodlužuje mandát Pracovní skupiny o tři roky a žádá ji o podávání zpráv ohledně implementace Principů. Rovněž požaduje, aby Pracovní skupina v roce 2015 zahájila konzultační proces za účelem posouzení právních a praktických opatření pro oběti porušení lidských práv v souvislosti s činností korporací a podniků, jakož i posouzení výhod a omezení právně závazného instrumentu. Norský návrh byl Radou pro lidská práva přijat konsensem dne 27. června 2014.³²¹

³¹⁸ Tento případ není ojedinělý, podobným sporům s nadnárodními společnostmi odvolávajícími se na investiční dohody čelí řada latinsko-amerických zemí. Nadnárodní společnosti se snaží též právní cestou vyhnout ekologickým a jiným omezením. Například v roce 2009, švédská energetická nadnárodní společnost Vattenfall žalovala německou vládu kvůli restrikcím omezujícím těžbu přijatým za účelem ochrany životního prostředí. Tabáková firma žalovala vlády Uruguaye a Austrálie kvůli zavedení povinnosti varovat před škodlivostí kouření na cigaretových obalech.

³¹⁹ Například Mezinárodní organizace zaměstnavatelů uvedla, že přijetí rezoluce je krokem zpět, rozbitím konsensu ohledně Principů a návrat k přístupům, které v minulosti nefungovaly. Prohlášení Mezinárodní organizace zaměstnavatelů, 26.6.2014, <http://www.ioe-emp.org/index.php?id=1238>. Stejně tak Mezinárodní obchodní komora vyjádřila nespokojenost s přijetím rezoluce, která podřívá proces implementace Principů. Stanovisko Mezinárodní obchodní komory, 30.6.2014, <http://www.iccwbo.org/News/Articles/2014/ICC-disappointed-by-Ecuador-Initiative-adoption/>

³²⁰ Human Rights Watch, „Dispatches: A Treaty to End Corporate Abuses“, 1.7.2014, <http://www.hrw.org/news/2014/07/01/dispatches-treaty-end-corporate-abuses>

³²¹ Rezoluce 26/22 „Lidská práva a nadnárodní korporace a jiné podniky“, A/HRC/26/L.1, 23.6.2014, kosponzorována těmito státy: Andorra, Argentina, Austrálie, Bulharsko, Francie, Gruzie, Ghana, Guatemala,

Přestože rozhodnutí ustavit mezivládní pracovní skupinu bylo nakonec přijato, práce skupiny je již od počátku značně limitovaná negativním postojem řady států a představitelů byznysu. Sjednávání smysluplného instrumentu předpokládá určitou míru konsensu mezi státy ohledně jeho potřeby, jakož i cílů, kterých má být dosaženo. Stejně tak by mělo být rozumně očekáváno, že instrument bude státy přijat a implementován. Okolnosti přijetí ekvádorské rezoluce zatím spíše nasvědčují o budoucích kontroverzních jednáních s malou nadějí na sjednání smysluplné úmluvy. Jedním z problémů je slabý politický mandát pracovní skupiny, neboť rezoluce, která pracovní skupina založila, neměla ani reálnou většinu v Radě pro lidská práva. Pro její přijetí hlasovalo dvacet států, čtrnáct bylo proti a třináct abstenovalo. Většina států, v nichž nadnárodní korporace sídlí, byla proti ustavení pracovní skupiny. Jak bylo uvedeno výše, USA a EU nejenže hlasovali proti rezoluci, ale rovněž uvedli, že se jednání nebudou účastnit. Čína hlasovala pro rezoluci, ale ve svém vysvětlujícím projevu, uvedla řadu podmínek pro její podporu činnosti pracovní skupiny.³²² Všechny státy Latinské Ameriky, včetně Brazílie a s výjimkou sponzorů (Ekvádor, Bolívie, Kuba, Venezuela), abstenovaly. Nejsilnější podporu měla rezoluce ze strany afrických zemí.

Pozoruhodná je rovněž skutečnost, že většina států hlasujících ve prospěch rezoluce nepodnikla příslušné kroky k implementaci Principů, zatímco státy hlasující proti jejímu přijetí byly v této oblasti daleko aktivnější.³²³ Tento fakt příliš nesvědčí důvěryhodnosti podporovatelů smluvní iniciativy.

Dalším potenciálním problémem je nedostatečně vymezený rozsah instrumentu. Dle stávajícího mandátu pracovní skupiny má smlouva zahrnovat veškeré standardy vztahující se ke komplexnímu tématu lidských práv a nadnárodních korporací, zahrnujícímu jak lidská práva, tak pracovní právo, ochranu spotřebitele, standardy zdraví a bezpečnosti, právo životního prostředí, protikorupční právo, investiční právo, obchodní právo, daňové právo, korporátní právo, trestní právo a humanitární právo. Jelikož žádná smlouva neobsáhne detailně tuto škálu, bude výklad a provádění v rukou států, což povede k dalšímu roztržení standardů a nikoli k jejich universalizaci. Zahrnutí veškerých standardů do jedné smlouvy

Island, Indie, Libanon, Lichtenštejnsko, Mexiko, Nový Zéland, Makedonie (bývalá Jugoslávská republika), Norsko, Rakousko, Ruská federace, Řecko, Srbsko, Turecko.

³²² Čínský delegát uvedl, že pozitivní hlas Číny je založen na „porozumění“, že téma byznysu a lidskoprávní smlouvy je komplexní, že mezi státy existují rozdíly pokud jde o jejich hospodářské, soudní a podnikatelské systémy, jakož i historické a kulturní základy, a proto je potřeba vypracovat detailní studie a že proces sjednávání smlouvy má být postupný a zahrnující všechny účastníky.

³²³ RUGGIE John Gerard, *Quo Vadis? Unsolicited Advice to Business and Human Rights Treaty Sponsors*, *International Human Rights and Business*, 9.9.2014.

pravděpodobně povede k větší míře abstrakce, která v konečném důsledku značně omezí praktický přínos takového instrumentu.

Prof. Ruggie při ukončení svého mandátu navrhoval, aby se případné budoucí legislativní práce pragmaticky soustředily na specifické problematické oblasti, kde nejdou mezery regulace překlenout jinými způsoby. Jednou z takových oblastí je například podíl korporací či jiných podniků na závažných porušováních lidských práv, včetně těch, které jsou definovány jako zločiny dle mezinárodního práva, jako například genocidium, mimosoudní popravky, otroctví a nucená práce. V této oblasti již existuje široký konsensus ohledně definice a zákazu takovýchto jednání, jakož i přípustnosti extraterritoriální aplikace.³²⁴ Případný mezinárodněprávní instrument by měl být spíše „*upřesňující instrument*“ zaměřen na specifickou oblast či oblasti.

Jak bylo uvedeno výše, problematickou je rovněž skutečnost, že rezoluce vyčleňuje z mandátu pracovní skupiny místní podniky, tedy veškeré podniky nemající nadnárodní charakter. Přestože pracovní skupina je pověřena „*vypracováním mezinárodněprávního instrumentu upravujícího činnosti nadnárodních korporací a jiných podniků v oblasti lidských práv*“, poznámka pod čarou definuje „*jiné podniky*“ jako veškeré podniky, které mají nadnárodní charakter v jejich operačních aktivitách. Smlouva se má tedy vztahovat na nadnárodní podniky a na podniky, které mají nadnárodní charakter ve svých operačních aktivitách. Rozdíl mezi těmito dvěma kategoriemi podniků je těžko dohledatelný, definice „*jiných podniků*“ v daném kontextu nedává smysl. Smlouva se má tedy vztahovat výlučně na nadnárodní korporace, což vyvolává dva problémy. Jednak tradiční odpor zemí, v nichž nadnárodní korporace sídlí, proti tomu, aby se případná regulace vztahovala výlučně na nadnárodní korporace. Za druhé, mnohem závažnější důvod, že k porušení lidských práv může dojít a dochází též v důsledku činnosti jiných podniků nemajících nadnárodní charakter. Proto dosavadní instrumenty, včetně *Principů*, tyto podniky zahrnovaly. Jejich vyloučení z případného instrumentu je tak v rozporu se stávající praxí a zúží ochranu lidských práv v tomto směru.

Dle kritiků představuje tradiční „*top-down*“ přístup vytváření mezinárodních lidskoprávních standardů směřující k přijetí úmluvy zahrnující veškeré standardy, značná rizika, včetně

³²⁴ RUGGIE John Gerard, International Legalization in Business and Human Rights, 11.6.2014, <http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/CSRI/research/WFLS.pdf>

minimálního praktického přínosu a ohrožení budoucího legislativního vývoje v této oblasti. Pokud se budou státy nuceny shodnout na veškerých právně závazných standardech korporátní činnosti v oblasti lidských práv, lze očekávat, že tyto standardy budou představovat nejnižšího společného jmenovatele, tedy pravděpodobně standardy mnohem nižší než ty, které jsou obsaženy ve stávajících dobrovolných iniciativách. Korporace tak budou moci úspěšně čelit tlakům občanské společnosti, společensky odpovědných investičních fondů a jiných aktérů s odkazem na nově přijatou mezinárodní normu. Sjednávání smlouvy může rovněž zbrzdit iniciativy na národní úrovni, kdy budou státy moci odolávat veškerým tlakům, například na změnu legislativy, s odkazem na probíhající mezinárodní legislativní proces.

Oponenti právně závazného instrumentu zdůrazňují primární roli států a vnitrostátního práva v oblasti korporátních či firemních aktivit ve vztahu k lidským právům. Tyto považují nejen za adekvátní, ale též dostatečné.³²⁵ Pokud státy stávající závazky neplní, nová smlouva tento problém nevyřeší a proto je potřeba spíše řešit nedostatky v implementaci než vytvářet nové standardy.³²⁶ Rovněž se domnívají, že Principy poskytují dostatečný rámec pro regulaci v oblasti byznysu a lidských práv a že by úsilí mělo být věnováno implementaci Principů, která může být odvedením pozornosti ke sjednání nové smlouvy ohrožena. Též argumentují, že předchozí pokusy o sjednání právně závazného instrumentu skončily fiaskem a že od přijetí Principů uplynula poměrně krátká doba na to, aby se sjednával nový instrument. Zastánci smlouvy považují tyto procesy za komplementární a odkazují na minulé zkušenosti, kdy byl nejdříve sjednán *soft-law* instrument (například Deklarace o ochraně všech osob před nuceným zmizením) a následně smlouva za účelem posílení standardu obsažených v právně nezávazném instrumentu (například Mezinárodní úmluva na ochranu všech osob před nuceným zmizením).

Podporovatelé mezinárodněprávního instrumentu se též domnívají, že vnitrostátní právo a soudní systém nejsou vždy dostačující a doplňující mezinárodními standardy mohou být užitečné.³²⁷ Rovněž považují za potřebné korigovat nedostatky stávajících bilaterálních a multilaterálních investičních smluv a souvisejících arbitrážních řízení, jež neponechávají

³²⁵ Stanovisko Mezinárodní obchodní komory či delegace Velké Británie na 26. zasedání Rady pro lidská práva.

³²⁶ Mezinárodní organizace zaměstnavatelů, stanovisko na workshopu k lidským právům a nadnárodním korporacím, 11.3.2014.

³²⁷ John Ruggie například pokládá otázku: Kdyby bylo vnitrostátní právo a soudní systém dostačující, proč se korporace obracejí na mezinárodní arbitráže pokud jde o investiční smlouvy a dohody o volném obchodu, a nespolehají na národní právo a soudnictví?

státům prostor pro ochranu lidských práv a naproti tomu poskytují plnou ochranu investicím. Taktéž očekávají, že právní závazky přinutí státy, které doposud váhaly s přijetím opatření v souladu s Principy, aby takováto opatření přijaly. Také se domnívají, že je nutno prostřednictvím právně závazného instrumentu vyjasnit podmínky spolupráce mezi domovským a hostujícím státem, zejména pokud jde o právní odpovědnost korporací.

Dalším argumentem pro sjednání smlouvy je sjednocení standardů obsažených například v obecných komentářích smluvních orgánů, regionální a vnitrostátní judikatuře a *soft law* do jednoho dokumentu.³²⁸ Za jednu z nejdůležitějších oblastí vyžadující kodifikaci zastánci instrumentu považují přístup ke spravedlivému zadostiučinění obětí porušení lidských práv v důsledku činností korporací či jiných podniků. Smlouva by dle nich měla obsahovat povinnost států právně zakotvit odpovědnost korporací za některá porušení lidských práv, která smlouva jasně definuje, stejně jako povinnost poskytnout za tato porušení spravedlivé zadostiučinění.³²⁹

V právních řádech některých států je odpovědnost právnických osob, včetně firem, již zakotvena, buď pro všechny nebo jen některé vybrané trestné činy, zpravidla obchodování s lidmi, sexuální vykořisťování dětí a dětská pornografie, trestné činy na životním prostředí, nezákonný obchod s lidskými orgány, rasismus a xenofobie.³³⁰ Většinou se jedná o trestné činy, které jsou definovány v mezinárodních smlouvách stanovících též povinnost států stíhat takováto jednání právnických osob. Například Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské prostituci a pornografii v článku 3 odstavci 4 stanoví povinnost států přijmout opatření ke „*stanovení odpovědnosti právnických osob*“ za sexuální zneužívání, nucenou práci, nelegální adopci dítěte a dětskou prostituci. Formu odpovědnosti (občanskoprávní, trestněprávní či správněprávní) ponechává na státech. Podobnou inspirací by mohly být Úmluva proti nadnárodnímu organizovanému zločinu a protokoly k ní, Úmluva

³²⁸ Mezinárodní komise právníků (ICJ), projev na workshopu k lidským právům a nadnárodním korporacím, 11-12. 3.2014.

³²⁹ Ibid.

³³⁰ VERMEULEN, G., DE BONDT, W., RYCKMAN, Ch.: *Liability of Legal persons for offences in the European Union*, IRCP-Series, Vol. 44, Antwerpen, 2012, s. 79 a násl. Rovněž studie 26 právních řádů vypracována Mezinárodní komisí právníků (ICJ) poukazuje na rozdílnou praxi států pokud jde o právní odpovědnost korporací, kdy pouze malá část států zahrnutá ve studii zakotvila korporátní odpovědnost za všechna či závažná porušení lidských práv. Státy spíše ustanovují korporátní odpovědnost za trestné činy proti životnímu prostředí či hospodářské trestné činy. Studie Mezinárodní komise právníků (ICJ) „Access to Justice: Human Rights Abuses involving corporations“, <http://www.icj.org/category/publications/access-to-justice-human-rights-abuses-involving-corporations>

Rady Evropy o ochraně životního prostředí prostřednictvím trestního práva,³³¹ Statut Mezinárodního trestního soudu, Bazilejská úmluva o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států a jejich zneškodňování. Z tohoto hlediska by mohl být mezinárodněprávní instrument definující odpovědnost korporací a firem za porušení lidských práv též přínosný, jakožto stimul pro zakotvení této odpovědnosti na národní úrovni a tím, že by stanovil jednotnou definici jednotlivých protiprávních jednání. Odpovědnost korporace (právnícké osoby) by neměla vylučovat odpovědnost jednotlivců (manažerů či zástupců firem). Dle stávající mezinárodní praxe by byla forma odpovědnosti (občanskoprávní, trestněprávní, správní) ponechána právním řádům jednotlivých států. Rovněž by měla být zakotvena odpovědnost korporací či právníckých osob za účast či napomáhání porušení lidských práv, jakož i otázky odpovědnosti korporace za jednání jejich poboček, a rovněž ustanovení týkající se povinnosti uložit přiměřené a účinné sankce pro korporace či právnícké osoby porušující lidská práva.

S tímto souvisí otázka odpovědnosti za porušení lidských práv. V mnoha zemích jsou vlády a významní představitelé podnikatelské sféry natolik provázáni, že je pohnání představitelů byznysu k odpovědnosti za porušení lidských práv téměř nemožné. Jak bylo uvedeno výše, existuje řada dalších překážek pro postih na národní úrovni, včetně slabých státních institucí, korupce, obavy o ztrátu investic a podobně. Proto by měla být porušení a jejich postih definována na mezinárodní úrovni v právně závazném instrumentu. Jelikož činnost nadnárodních společností přesahuje hranice jednoho státu, je k postihu porušení lidských práv nutná mezinárodní spolupráce. Povinnost a podmínky takovéto spolupráce by mohly být novým instrumentem rovněž lépe definovány. Například Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu a protokoly k ní vycházejí z podobné premisy, tedy že nadnárodní porušení práva (v tomto případě zločiny), vyžadují nadnárodní řešení, byť cestou vnitrostátních soudů.

Nové mezinárodně právní standardy v této oblasti tedy mohou být přínosné, pokud se budou týkat otázek, v nichž je takováto úprava nutná, dosažitelná a může přinést praktické výsledky. Smlouva by neměla duplikovat existující standardy a rovněž nezasahovat do oblastí, které

³³¹ Rada Evropy, Úmluva o ochraně životního prostředí prostřednictvím trestního práva, 4.11.1998, <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/172.htm>

jsou již upraveny speciálními instrumenty či posuzovány specializovanými organizacemi, jako například Mezinárodní organizace práce.

Za tímto účelem by bylo užitečné přehodnotit mandát pracovní skupiny. V opačném případě hrozí, že dlouholetá jednání buď skončí na mrtvém bodě anebo bude instrument přijat většinou rozvojových zemí a ignorován zeměmi rozvinutými, v nichž většina nadnárodních korporací v současnosti stále sídlí.³³² Praktický přínos takovéto smlouvy by byl tím pádem velmi omezený.

Dalším aspektem sjednávání nového instrumentu je vliv nadnárodních korporací, buď prostřednictvím přímé účasti na jednáních (v zastoupení organizací jako například Obchodních komor či Mezinárodní organizace zaměstnavatelů) či lobbyingem „spřátelených“ vlád. Byznys vždy otevřeně vystupoval proti jakémukoli právně závaznému instrumentu týkajícímu se závazků korporací a podniků v oblasti lidských práv, jakož i proti jakémukoli monitorovacímu mechanismu v této oblasti, zejména proti možnosti mezinárodního mechanismu, jemuž by bylo možno předkládat stížnosti na porušení lidských práv byznysem a domáhat se odškodnění pro oběti takového porušení, pokud by takového odškodnění nebylo možno dosáhnout na národní úrovni. Na druhou stranu korporátní sektor podporoval dobrovolné iniciativy, včetně Ruggiho Principů a Globálního kompaktu, umožňující dialog mezi všemi dotčenými aktéry. Korporátní sektor se tak považuje za „spoluvlastníka“ těchto instrumentů a je tedy více motivován k jejich naplňování. Je však třeba připomenout, že se jedná o iniciativy právně nezávazné a adresované též přímo korporacím a firmám.

Zatímco dialog a pozitivní zapojení byznysu do sociálně prospěšných iniciativ je jistě užitečné a žádoucí, je otázkou, zda je stejný model funkční v případě sjednávání právně závazného instrumentu, tedy zda je vůbec možno aspirovat na „*konsensus se soukromým sektorem*“, tak jak tomu bylo v případě Principů. Stávající konsensuální přístup všech zúčastněných – tedy potenciálních porušovatelů i obětí v jedné skupině – nebude realisticky možný pokud jde o právní regulaci odpovědnosti korporací a jiných firem za porušení lidských práv. Primární zájem byznysu na jedné straně, a vlád, nevládních organizací a občanské společnosti na straně druhé je v této otázce diametrálně odlišný a patrně neslučitelný

³³² Počet nadnárodních společností sídlících v rozvojových zemích však narůstá. Zatímco ve 20. století sídlilo 90% nadnárodních korporací v USA, Evropě a Japonsku, v roce 2013 z celkového počtu 500 největších globálních korporací sídlilo 132 v USA, 62 v Japonsku, 89 v Číně, a po 8i v Indii a Brazílii.

s „*multi-stakeholder*“ konsensem, který v současnosti v OSN převládá.³³³ Na druhou stranu případná konstruktivní účast byznysu, ať už prostřednictvím asociací či přímo zástupců firem, může být užitečná, například prostřednictvím konzultací či podobného fóra. Byť budou adresáty povinností stanovených ve smlouvě státy, její ustanovení se budou úzce dotýkat činnosti firem a korporací, s níž zástupci států sjednávající instrument nemusí být vždy detailně obeznámeni.

11. Závěr

Rigorózní práce analyzuje současný stav mezinárodního práva lidských práv pokud jde zajištění ochrany těchto práv před činností nadnárodních korporací a firem.

Není pochyb o tom, že činnost nadnárodních korporací má či může mít na lidská práva významný vliv, ať pozitivní či negativní. Rozmach globalizace, nárůst počtu a moci nadnárodních společností vedly mezinárodní společenství k řadě iniciativ za účelem regulace jejich činnosti a omezení jejich nepříznivého vlivu na lidská práva. Cyklicky se opakující snahy na půdě OSN o sjednání mezinárodněprávního instrumentu zaměřujícího se specificky na povinnosti korporací a firem v oblasti lidských práv doposud skončily neúspěchem, nejprve v roce 1990 nepřijetím návrhu Kodexu chování pro nadnárodní korporace a následně v roce 2004 zamítnutím návrhu Norem o odpovědnosti nadnárodních společností a jiných podniků v souvislosti s lidskými právy tehdejší Komise pro lidská práva. V roce 2014 byla Radou pro lidská práva ustavena mezivládní pracovní skupina pověřena vypracováním právně závazného instrumentu týkajícího se činnosti nadnárodních korporací a jiných podniků v oblasti lidských práv. V roce 2015 tak začnou jednání ohledně obsahu a rozsahu této smlouvy.

Současné mezinárodní právo lidských práv stanoví primárně závazky států. Povinnost států regulovat činnost korporací a firem vyplývá z obecné povinnosti chránit lidská práva před zásahy třetích osob, včetně korporací, tak, jak je stanovena mezinárodními smlouvami o lidských právech. Jedná se o závazek na prostředek, nikoli na výsledek. Stát tedy neporuší závazek vyplývající z mezinárodní smlouvy o lidských právech pouze v důsledku jednání soukromé korporace či firmy. K porušení dojde, pokud se prokáže, že stát nejednal v souladu

³³³ MARTENS, J. Corporate Influence on Business and Human Rights Agenda of the United Nations, *Working Paper*, Global Policy Forum, June 2014, s. 29.

s principem „povinné péče“, například nepřijal příslušné legislativní opatření, nedostatečně vyšetřoval a stíhal dané jednání či neposkytl spravedlivé zadostiučinění obětem. Případné porušení je třeba posuzovat případ od případu. Pokud se jedná o firmy státní, tedy vlastněné či řízené státem, zde je jednání firmy možno přičíst státu, jakoby se jednalo o jeho státní orgán.

Zatímco oba Pakty a Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace obsahují povinnosti států vůči nestátním subjektům v obecné rovině, novější smlouvy ve svých ustanoveních výslovně odkazují na firmy či podniky. Smluvní výbory vlivu korporátních aktivit na práva stanovená příslušnými úmluvami věnují stále více pozornosti, jak v závěrečných doporučeních týkajících se zpráv států o plnění úmluv, tak i v obecných doporučeních vykládajících ustanovení těchto úmluv. Státy, smluvní strany, jsou dle výkladu výborů povinny přijímat ve vztahu ke korporacím a firmám řadu opatření, včetně legislativních opatření za účelem zákazu porušování práv korporacemi či firmami a zajistit spravedlivé zadostiučinění případným obětem těchto porušení.

Domnělé porušení lidských práv v souvislosti s činností korporací a firem bylo též předmětem řady oznámení na porušení smluv o lidských právech předložených jednotlivci proti státům. V souladu s výše uvedeným, smluvní orgány odmítly argument, že oznámení na porušení příslušné smlouvy v důsledku jednání soukromého podniku mohou být přijatelná pouze pokud toto jednání může být automaticky přičteno státu. I v případech, kdy takovéto jednání není možno přičíst státu, může dojít k porušení, pokud stát neposkytl přiměřenou ochranu proti takovému porušení, tedy nepřijal opatření za účelem prevence, vyšetřování, potrestání a náhrady škody způsobené tímto jednáním.

Dle ustanovení Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské prostituci a pornografii a Úmluvy o ochraně práv migrujících pracovníků a členů jejich rodin jsou státy povinny zakotvit právní odpovědnost právnických osob. Ostatní smlouvy takovou povinnost výslovně nestanoví. Státy jsou v každém případě povinny postihovat pachatele takovýchto jednání jakožto fyzické osoby.

Pokud jde o výkon extraterritoriální jurisdikce v souvislosti s činností korporací, respektive jejich případným negativním vlivem na lidská práva, smlouvy povinnost extraterritoriální jurisdikce nestanoví, ale zároveň ji výslovně nezakazují. Smluvní výbory státy k výkonu

extrateritoriální jurisdikce stále více vybízí, při respektování zásad mezinárodního práva, zejména suverenity.

Pokud jde o přímé závazky nadnárodních korporací a firem v oblasti lidských práv, ty jsou tímto stanoveny v minimální míře. Jedinou výraznou výjimkou jsou závažná porušení lidských práv, tedy zločiny dle mezinárodního práva, kdy mezinárodní právo ukládá přímo závazky nestátním subjektům, tedy i korporacím. Historicky precedentními rozsudky proti představitelům korporací v souvislosti se spácháním mezinárodních zločinů byla rozhodnutí mezinárodních válečných tribunálů po druhé světové válce. V současné době neexistuje mezinárodní jurisdikce, která by mohla za takovéto činy stíhat korporace jakožto právnické osoby, nicméně Mezinárodní trestní soud může stíhat představitele korporací a firem jakožto osoby fyzické. V praxi však k takovýmto stíháním bude s ohledem na priority soudu docházet spíše zřídka.

Případy zapojení korporací do mezinárodních zločinů tak bývají posuzovány soudy vnitrostátními – trestními, civilními i správními – mimo jiné v souvislosti s nároky obětí na spravedlivé zadostiučinění. Legislativa a praxe jednotlivých států je pokud jde o odpovědnost korporací za porušení lidských práv nejednotná. Zatímco trestní právo některých zemí umožňuje trestní odpovědnost právnických osob, buď za všechna či za některá vymezená jednání, v jiných zemích je možno stíhat pouze osoby fyzické, tedy eventuálně představitele korporací. Korporace či jejich představitelé se zpravidla nedopouštějí mezinárodních zločinů jako hlavní pachatelé, ale prostřednictvím spoluúčasti. Spolupachatelství riskují, pokud by bez jejich přičinění, k takovému porušení nedošlo, či pokud by bez jejich přičinění nastalo v menší míře či intenzitě, či pokud usnadnily spáchání těchto zločinů, které by bez přičinění korporace bylo nesnadnější spáchat. Korporace či její zaměstnanci musí rovněž aktivně chtít k takovému porušení přispět či jej usnadnit, a musí si být vědomi rizika, že jejich jednání k takovému porušení přispěje. Mezi korporací a hlavním pachatelem zločinu musí být rovněž blízkost, geografická či jiná z důvodu délky trvání, frekvence či intenzity a povahy jejich vztahu, interakce či dané obchodní transakce. Řízení proti korporacím či jejich představitelům na národní úrovni představuje řadu problémů. Pokud řízení probíhá v domovském státě korporace, je problematická vzdálenost od spáchání místa činu a s tím související přístup k důkazům, svědkům a podobně. Řízení jsou tímto též velmi nákladná. Stíhání korporací či jejich představitelů ve státech, kde k porušení došlo může být rovněž problematické, ať už z důvodu neexistence případných právních předpisů či nefungujícího soudního systému,

účasti politických představitelů dané země na těchto činech, korupci a podobně. V Evropě byla doposud proti korporacím či jejich představitelům vedena převážně řízení trestní, v USA se jednalo o řízení civilní, zejména za účelem odškodnění obětí.

Mezinárodní společenství rovněž přijalo řadu dobrovolných kodexů chování či standardů usilujících o regulaci činnosti korporací s ohledem na lidská práva a v tomto směru zamezení nepříznivých důsledků jejich činnosti. Mezi nejvýznamnější iniciativy na univerzální úrovni patří Tripartitní deklarace zásad o nadnárodních podnicích a sociální politice Mezinárodní organizace práce, Globální kompakt OSN a Principy týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“. Regionální iniciativy reprezentují zejména Směrnice Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) pro nadnárodní podniky. Tyto iniciativy se vyznačují zejména svým právně nezávazným charakterem, dobrovolností, absencí monitorovacích mechanismů a tzv. multi-partnerským přístupem, tedy těšící se podpoře korporací a firem.

Posledně přijatou iniciativou mezinárodního společenství jsou Principy týkající se firem a lidských práv implementující Rámec OSN „Ochrany, dodržování a poskytnutí nápravy“ (dále jen „Principy“) schválené Radou OSN pro lidská práva v roce 2011. Jedná se o právně nezávazný instrument, který však shrnuje stávající standardy v oblasti korporací a lidských práv, tak jak jsou stanoveny mezinárodním právem lidských práv. Principy zahrnují tři základní pilíře. Prvním je povinnost států respektovat, chránit a plnit lidská práva, zahrnující rovněž povinnost chránit lidská práva proti porušení ze strany korporací. Tato povinnost je vyjádřením nepřímých závazků států. Druhým principem je povinnost korporací respektovat lidská práva. Zde se jedná o stanovení přímých závazků, nicméně vyjádřených výrazem „respektovat“. Tato povinnost není formulována jako právní závazek z mezinárodního práva, nýbrž jako očekávaný standard chování korporací a firem. Toto očekávání existuje nezávisle na schopnosti či vůli států plnit své lidskoprávní závazky. Pro zakotvení tohoto očekávání v mezinárodněprávních standardech, Principy odkazují na klíčové instrumenty v oblasti mezinárodního práva lidských práv a pracovněprávních standardů, které jsou korporace a firmy povinny respektovat jakožto nezbytné minimum. Třetím pilířem je povinnost států zajistit přístup obětí porušení lidských práv v souvislosti s činností korporací a firem ke spravedlivému zadostiučinění. Jedná se o závazek státu vyplývající z povinnosti chránit lidská práva.

Principy obsahují rovněž „operační principy“, které základní principy podrobněji rozvádějí a komentář, který poskytuje interpretaci a konkrétní doporučení k implementaci jednotlivých principů. Hlavním přínosem Principů je skutečnost, že se jedná o souhrnný, koherentní a podrobný dokument zahrnující povinnosti států a korporací pokud jde o ochranu lidských práv v souvislosti s korporátní či firemní činností. Principy byly přijaty konsensem všech států, za podpory korporátního sektoru a nevládních organizací, které nicméně mají k Principům výhrady. Za neuspokojivou považují zejména část týkající se poskytnutí spravedlivého zadostiučinění a slabý *follow-up* mechanismus implementace Principů postrádající jakoukoli monitorovací roli či možnost posuzovat stížnosti na korporátní porušení lidských práv. Nevládní organizace považují rovněž za nedostatečný dobrovolný charakter Principů a dlouhodobě volají po sjednání právně závazného instrumentu.

Další pokus o sjednání právně závazného instrumentu týkajícího se činnosti nadnárodních korporací a jiných podniků v oblasti lidských práv bude započat v letošním roce mezivládní pracovní skupinou Rady OSN pro lidská práva. Její práce je od počátku komplikovaná několika problematickými faktory. Prvním je slabý politický mandát pracovní skupiny. Pracovní skupina je podporována především africkými zeměmi, přičemž země EU a USA s jejím ustavením nesouhlasily a odmítají se jednání účastnit. Druhým problematickým faktorem je nejasný rozsah jejího mandátu. Jednak mandát aspiruje na sjednání souhrnné mezinárodní smlouvy v oblasti byznysu a lidských práv, což může v konečném důsledku vést spíše k roztržštění a oslabení standardů. Zahrnutí veškerých standardů z různých oblastí práva – od lidských práv, přes pracovní právo, ochranu spotřebitele, právo životního prostředí, korporátní práva až po právo trestní či humanitární – může vést k větší míře abstrakce a oslabení stávajících standardů. Abstraktní ustanovení mohou vyvolávat nezbytnost další interpretace ze strany států, která může vést k roztržštění a nikoli k jejich univerzalizaci. Rovněž je problematickým vyloučení místních podniků, tedy veškerých podniků nemajících nadnárodní charakter z budoucí smlouvy. Přestože pracovní skupina je pověřena „*vypracováním mezinárodněprávního instrumentu upravujícího činnosti nadnárodních korporací a jiných podniků v oblasti lidských práv*“, poznámka pod čarou definuje „jiné podniky“ jako veškeré podniky, které mají nadnárodní charakter v jejich operačních aktivitách. Tyto problematické faktory by měly být překlenuty, jinak se mohou jednání pracovní skupiny, stejně jako iniciativy předchozí ztroskotat na mrtvém bodě či bude přijat instrument pouze zeměmi rozvojovými, zatímco země rozvinuté, v nichž většina korporací stále sídlí, jej budou ignorovat.

Pokud se podaří překlenout výše uvedené problémy, tak by dle mého názoru smlouva mohla by být příležitostí k zakotvení jasných pravidel v oblastech, které doposud zůstávají nevyjasněny. Smlouva by například mohla stanovit povinnost států stíhat určitá jednání korporací, definovat takováto jednání, parametry mezinárodní spolupráce, vyjasnit otázku extraterritoriality. Smlouva by takto mohla mít konkrétní zaměření. Rovněž by se měla vztahovat nejen na nadnárodní korporace, ale i na národní firmy, jelikož i ty se mohou podílet na jednání vedoucí k porušení lidských práv. Pokud se nové mezinárodní standardy budou týkat otázek, v nichž je takováto úprava nutná, dosažitelná a může přinést praktické výsledky, mohou být přínosné a posunout mezinárodní společenství v otázce ochrany lidských práv před negativními důsledky činností korporací a firem správným směrem.

12. Résumé

There is no doubt about an impact of business operations on human rights, both positive and negative. International community undertook several initiatives to respond to growing influence of corporations in order to strengthen human rights protection against corporate abuses. Most notably, the Human Rights Council adopted the Guiding Principles on Business and Human Rights in 2011. The Principles are seen as the most authoritative statement of the human rights duties or responsibilities of States and corporations adopted at the UN level. They summarize the current international law concerning obligation of States to protect human rights against corporate abuses, responsibility of business enterprises to respect human rights and obligation of both to provide an effective remedy to victims of corporate abuses.

The international human rights law sets primarily obligations of States. States have an obligation to protect against human rights abuses by third parties, including corporations and businesses enterprises. States are not *per se* responsible for human rights abuses by private actors but may breach their international obligation where such acts can be attributed to them, or where they failed to take appropriate steps to prevent, investigate, punish and remedy such violations. The older human rights treaties contain this obligation more generally, the more recent ones refer specifically to business enterprises. Treaty bodies have recommended specific measures in their concluding observations on State parties reports, general comments or decisions in individual complaints. The international law does not contain many direct human rights obligations concerning corporations. The only significant exceptions are crimes under international law, containing the most serious violations of human rights. While there is no international jurisdiction to prosecute corporations as legal persons, the International Criminal Court has a jurisdiction to prosecute their representatives.

The international community has been traditionally divided concerning adoption of a legally binding international instrument on business and human rights, and such efforts failed twice in the past. Nevertheless, the intergovernmental working group set up by the Human Rights Council will start negotiate a new legally binding instrument in 2015. There are several challenges to the meaningful outcome of these negotiations, especially a weak political mandate of the working group and an unclear scope and scale of a proposed treaty. Still, negotiations may provide an opportunity to identify potential normative gaps and to set up standards in order to complement and fill gaps in the current international law.

13. Bibliografie

Monografie a kapitoly v monografiích:

ALSTON, Philip: *Non-State Actors and Human Rights*, Oxford University Press, 2005.

CASSESE, Antonio Cassese: *International Law, Second Edition*, Oxford University Press, 2005.

CLAPHAM, Andrew: *Human Rights Obligations of Non-state Actors*, Oxford University Press, 2006.

DE SCHUTTER, Olivier, La responsabilité des Etats dans le contrôle des sociétés transnationales: vers une convention internationale sur la lutte contre les atteintes aux droits de l'homme commises par les sociétés transnationales. In: DECAUX Decaux(ed.), *La responsabilité des entreprises multinationales en matière de droits de l'homme*, Bruxelles: Bruylant & Nemesis, 2010, s. 20-100.

GOWLLAND-DEBBAS, Vera (ed): *Multilateral Treaty-Making: The Current Status of Challenges to and Reform Needs in the International Legislative Process*, The Hague: Martinus Nijhoff, 2000.

HIGGINS, Rosalyn: *Problems and Process: International Law and How We Use It*, Claredon Press, 1995.

RUGGIE, John Gerard: *Just Business, Multinational Corporations and Human Rights*, New York, London: W.W.Norton & Company, 2013.

ŠTURMA, Pavel, Metamorfózy mezinárodních zločinů: příběh s otevřeným koncem, In ŠTURMA, P. (ed.): *Odpověď mezinárodního práva na mezinárodní zločiny*, Studie z mezinárodního práva č. 6, Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, 2014.

TOMUSCHAT, Christian Tomuschat: *Human Rights Between Idealism and Realism*, Oxford University Press, 2003.

Časopisecké články:

BACKER, Larry Catá, Mutinational Corporations, Transnational Law: The United Nations' Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations as a Harbinger of Corporate Social Responsibility in International Law, *Columbia Human Rights Review*, 2006, Vol. 37, No. 2

BUSH, J.A., The Prehistory of Corporations and Conspiracy in International Law: What Nurnberg Really Said, *Columbia Law Review*, 2009.

DEVA, Surya Deva, Guiding Principles on Business and Human Rights: Implications for Companies, *European Company Law*, vol. 9, no. 2, 2002.

DE MELLO, Sergio Vieira, Human Rights: what role for business?, *New Academy Review*, Vol. 2(1), 2003.

DE SCHUTTER, Olivier, Transnational Corporations and Human Rights: An Introduction, *Global Law Working Paper* 01/05, Symposium – „Transnational Corporations and Human Rights“, 2005.

DE SCHUTTER, Olivier, Extraterritorial Jurisdiction as a Tool for Improving the Human Rights Accountability of Transnational Corporations, *Background Paper for the Seminar of the United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights*, 2006.

HENKIN, Louis, The Universal Deklaration at 50 and the Challenge of Global Markets, *Brooklyn Journal of International Law*, No. 25, 1999.

INTERNATIONAL COMMISSION OF JURISTS, Corporate Complicity and Legal Accountability, Report of the International Commission of Jurists, *Expert Panel on Corporate Complicity in International Crimes*, Vol. 1, 2008.

INTERNATIONAL COMMISSION OF JURISTS, Needs and Options for a New International Instrument in the Field of Business and Human Rights, 2014.

KALECK, Wolfgang and SAAGE-MAAB, Miriam, Corporate Accountability for Human Rights Violations Amounting to International Crimes, The Status Quo and its Challenges, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 8, Oxford University Press, 2010.

KNOX, John H., The Ruggie Rules: Applying Human Rights Law to Corporations, In: MARES, Radu (ed.): *The UN Guiding Principles on Business and Human Rights*, The Hague: Brill, 2011.

MARTENS, Jens, RICHTER, Judith, Corporate Influence on Business and Human Rights Agenda of the United Nations, *Working Paper*, Global Policy Forum, June 2014.

ROBINSON, Mary, The business case for human rights, *Visions of Ethical Business*, *Financial Times Professional*, 1998.

RUGGIE, John Gerard, Quo Vadis? Unsolicited Advice to Business and Human Rights Treaty Sponsors, *International Human Rights and Business*, 2014.

###